

GİF
KÜRESEL DURUM RAPORU
2024

Proje Koordinatörleri
Ata Mert Aladağ / GİF Program Direktörü
Fulya Kocukoğlu / GİF Program Direktörü
Şeyma Caner / GİF Stajyeri

Global İlişkiler Forumu

GİF Küresel Durum Raporu 2024

Ocak 2025

Copyright © 2025 Global İlişkiler Forumu. Tüm Hakları Saklıdır.

İşbu raporun üzerindeki mali haklar, yayın hakları, inceleme, yayma, çoğaltma hakları Global İlişkiler Forumu'na aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve/veya paragrafı kısmen ve/veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile, elektronik posta veya başka herhangi bir araçla çoğaltılamaz, dağıtılamaz, basılamaz. Normal ölçüyü aşan iktisaplar yapılamaz. Normal ve kanuni iktisaplarda kaynak olarak gösterilmesi zorunludur.

ISBN: 978-625-97292-0-6

Türkiye'de basılmıştır.

Gren Ajans, İstanbul. www.grenajans.com

Tasarım ve Dizgi

Wodern Tasarım&Yazılım Ajansı. www.wodern.com

GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU

Yapı Kredi Plaza A Blok Levent 34330

İstanbul, Türkiye

T: +90 212 339 71 51 F: +90 212 339 61 04

www.gif.org.tr | info@gif.org.tr

Bu raporu ücretsiz olarak www.gif.org.tr adresinden indirebilirsiniz.

İÇİNDEKİLER

RAPORA KATKIDA BULUNANLAR	v
ÖNSÖZ: 2024 GELİŞMELERİ	1
YASA DIŞI EKONOMİLER VE HİBRİT ŞİDDET: LATİN AMERİKA'DA SİYASAL VE SUÇ ODAKLI ÇATIŞMALARIN BULANIK SINIRLARI	3
RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI: YENİ Mİ, YENİLGİ Mİ?	18
ÇAĞIMIZIN PARLAYAN YILDIZI HİNDİSTAN	32
ORTA DOĞU'DAKİ DEĞİŞİMLER	35
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) PRİZMASINDAN KÜRESEL GÖRÜNÜM: AFGANİSTAN VE SURİYE ÖRNEKLERİ	41
2024'TE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ	49
KÜRESEL YEŞİL DÖNÜŞÜM	55
ULUSLARARASI KURUMLARIN ÇÖKÜŞÜ VE VESTFALYA SİSTEMİNİN SONU	62
TRUMP'IN DÖNÜŞÜ	69

RAPORA KATKIDA BULUNANLAR¹

Başar Baysal

Başar Baysal, Ankara Bilim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde doçent doktor olarak görev yapmaktadır. 2007 yılında Kara Harp Okulundan mezun olan Baysal, 2019 yılında emekli olana kadar Kosova, Bosna-Hersek, İstanbul, Ankara, Diyarbakır, Hakkâri ve Kuzey Irak gibi birçok bölgede takım ve bölük komutanı olarak görev yapmıştır. Dr. Baysal, Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden yüksek lisans derecesi almış ve 2017 yılında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktorasını tamamlamıştır. Araştırma alanları arasında Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, Barış ve Çatışma Süreçleri, Çatışma Dönemi Ekonomileri, Organize Suçlar, Latin Amerika Çalışmaları, Çevresel Güvenlik ve Güvenikleştirme Teorisi yer almaktadır. Daha önce TÜBİTAK 2219 Doktora Sonrası Araştırma Bursu kapsamında 2020-2021 yılları arasında Kolombiya'daki Universidad del Rosario'da Kolombiya barış sürecinin uygulanmasına dair saha çalışmaları gerçekleştirmiştir. Ayrıca, 2023 ve 2024 yıllarında Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezinde 'Türkiye'deki İklim Güvenliği Algıları' üzerine bir araştırma projesi yürütmüştür. Doç. Dr. Baysal, 'Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis' başlıklı kitabın yazarıdır ve makaleleri *Peacebuilding*, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* ve *International Journal* gibi dergilerde yayımlanmıştır.

Fatih Ceylan

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde uluslararası ilişkiler öğrenimi yapmıştır. Üniversite mezuniyetini takiben ABD Rutgers/Princeton Üniversitelerinde lisansüstü çalışmalarda bulunmuş ve yüksek lisans derecesi almıştır. 1979 yılının Kasım ayında Dışişleri Bakanlığına girmiştir. Diplomaside geçirdiği yaklaşık kırk yıllık kariyerinin sonunda, 2019 yılının Şubat ayında kendi isteğiyle emekli olmuştur. Emeklilik sonrasında çeşitli düşünce kuruluşlarında ve medya organlarında dış politikayla ilgili farklı konularda çalışmaları yayımlanmıştır. Büyükelçi düzeyinde Sudan'da (2006-2009) ve son olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatında (NATO-2013-2018) Daimi Temsilci, Büyükelçi olarak görev yapmıştır. Daha önceki yurt dışı görev yerleri arasında İslamabad, Deventer (Hollanda), Brüksel (Belçika), Düsseldorf (Almanya), Brüksel (Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği nezdindeki Türk misyonlarında Daimi Temsilci Yardımcısı) ve son olarak yine Brüksel yer almıştır. Ankara'daki son merkez görevinde ise ikili siyasi ilişkilerden sorumlu Müsteşar Yardımcısı (2010-2013) olarak görev yapmıştır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Mitat Çelikpala

Prof. Dr. Mitat Çelikpala, İstanbul Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir ve Rektör Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Avrasya güvenliği, enerji, kritik altyapı güvenliği/korunması, Türk dış ve iç politikası ile Kafkasya konularında lisans ve lisansüstü seviyede dersler vermektedir.

¹ Bu çalışmada yer alan görüş ve düşünceler yazarlara aittir ve kurumumuzun resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

Çelikpala, Türkiye Uluslararası İlişkiler Konseyinin yönetim kurulu üyesidir. NATO'nun Ankara'daki Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezine özellikle kritik altyapıların korunması ve bölgesel güvenlik konularında akademik danışmanlık yapmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) yönetim kurulu üyeliği (2005-2011); Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) akademik danışmanlığı (2002-2010) ve İstanbul Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM) yönetim kurulu üyeliği (2019-2021) görevlerinde bulunmuştur. Oxford Üniversitesi, St Antony's College'da Senior Associate Member olarak bulunmuştur (2005-2006).

Energy Policy, Middle Eastern Studies, International Journal of Turkish Studies, Insight Turkey ve Journal of Southeast European and the Black Sea Studies gibi çeşitli akademik dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. Ayrıca Türk dış politikası, Türk-Rus ilişkileri, Avrasya ve Türk jeopolitiği üzerine birçok konferansa katkıda bulunmuştur.

Hasan Göğüş

Hasan Göğüş, 1953 yılında Gaziantep'te doğmuştur. 1976'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası Bölümünden mezun olmuştur. Diplomatik kariyerine 28 Nisan 1977'de başlayan Göğüş, yurt dışında sırasıyla Yeni Delhi Büyükelçiliğinde İkinci Kâtip, BM Cenevre Ofisi nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliğinde Başkâtip, Londra Büyükelçiliğinde Müsteşar, AGİT'te Daimi Temsilci Yardımcısı olarak çalışmıştır.

Dışişleri Bakanlığı merkezde; Müşterek Güvenlik İşleri, Savunma Anlaşmaları ve Uygulama dairelerinde İkinci Kâtiplik, Müsteşar Özel Kalem Müdürlüğü, Bağımsız Devletler Topluluğu Genel Müdürlüğünde Orta Asya Daire Başkanlığı, AGİT Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Genel Müdür Yardımcılığı, Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlüğü ve Avrupa Birliği ve Avrupa ülkeleriyle ikili ilişkilerden sorumlu Müsteşar Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Merkezdeki son görevi sırasında Türkiye-Hollanda ilişkilerine katkılarında dolayı Hollanda Kraliçesi Beatrix tarafından 'Oranje-Nassau' nişanı ile ödüllendirilmiştir. Büyükelçi olarak Türkiye'yi sırasıyla Yeni Delhi, Atina, Viyana ve Lizbon'da temsil etmiştir. 23 Ekim 2018'de Dışişleri Bakanlığında emekliye ayrılan Hasan Göğüş, Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü Danışma Kurulu ve Okan Üniversitesi Mütevelli Heyeti üyeliklerini sürdürmekte, T24'te dış politika konusunda yazılar yazmaktadır. Hasan Göğüş'ün ayrıca 42 yıllık meslek anılarını derlediği, Doğan Kitap'tan yayımlanmış 'Zor Başkentlerde Diplomasi' ve köşe yazılarını topladığı İdeal Kitap'tan yayımlanmış 'Diplomasi Yazıları' isimli iki kitabı bulunmaktadır.

Şafak Göktürk

Büyükelçi (E) Şafak Göktürk, emekli bir Türk diplomattır. 1957 yılında doğmuştur. 1979-2019 yılları arasında süren diplomasi kariyerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Atina'da Birinci Sekreter, Tahran'da Misyon Şefi Yardımcısı, Frankfurt'ta Başkonsolos, New York'ta BM Daimi Temsilci Yardımcısı olarak görev yapmıştır. Ayrıca Orta Doğu Genel Müdür Yardımcılığı, Politika Planlama Genel Müdürlüğü görevlerini üstlenmiş ve Mısır, Singapur ile Norveç Büyükelçisi olarak (İzlanda'ya eş zamanlı akreditasyonla) görev yapmıştır. Emeklilik sonrası dış politika konularındaki makaleleri ve röportajlarıyla kamuoyu tartışmalarına katkıda bulunmaktadır.

İlter Turan

Prof. Dr. İlter Turan, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Emeritus Profesörüdür. Daha önce İstanbul ve Koç Üniversitelerinde çalışmış, Amerikan ve İngiliz üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Karşılaştırmalı Siyaset, Türk Siyaseti ve Dış Politika konularında İngilizce ve Türkçe yayınları bulunmaktadır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Rektörü olarak görev yapmıştır (1998-2001). Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği (2016-2018) ve Türk Siyaset Bilimi Derneğinin (2001-2009) geçmiş dönem başkanıdır. Ekonomi gazetesinde dış politika köşe yazarıdır ve çeşitli şirket ve vakıf yönetim kurullarında görev yapmaktadır. Oberlin College'da Hükümet alanında lisans (1962), Columbia Üniversitesinde yüksek lisans (1964) ve İstanbul Üniversitesinde doktora (1966) yapmıştır. Dr. Gül Turan ile evlidir ve bir çocukları vardır.

Selim Kunalp

1951 yılında Prag'da doğmuştur. Eğitimini İstanbul Saint-Joseph Lisesi ile London School of Economics'de tamamlamıştır. 1973 yılında Dışişleri Bakanlığına aday meslek memuru olarak katılmıştır. 1976-78 yıllarında Birleşmiş Milletler Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliğinde İkinci Katip, 1978-79 yıllarında Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliğinde İkinci ve Başkatip, 1979-81 yıllarında Lefkoşa Büyükelçiliğinde Başkatip görevlerinde bulunmuştur. Merkezde 1981-83 yıllarında Bakan Özel Müşavirliğinde Şube Müdürü görevinden sonra 1983-86 yıllarında Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliğinde Müsteşar görevinde bulunmuştur. 1986 yılında Cenevre'de GATT (şimdiki adıyla DTÖ) Sekreteryasına uluslararası memur olarak geçmiş ve 1993 yılına kadar orada kalmıştır. 1993-1994'te Gümrük Müsteşarlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdür Vekili olarak çalışmış, 1995 yılında Türkiye'nin AB Nezdindeki Daimi Temsilciliğinde Daimi Temsilci Yardımcısı olmuştur. 1997 yılında Dışişleri Bakanlığında AB Genel Müdür Yardımcısı, 1998 yılında Genel Müdür, 2000 yılında Türkiye'nin Stokholm Büyükelçisi, 2003 yılında Seul Büyükelçisi olmuştur. 2006 yılında Dışişleri Bakanlığında Siyaset Planlama Genel Müdürü, 2007'de Müsteşar Yardımcısı olmuştur. 2009 yılında Türkiye'nin AB Nezdinde Daimi Temsilcisi olmuş, bu görevinden sonra 2012 yılında Dünya Ticaret Örgütü Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi olmuştur. 2014 yılında Dışişleri Bakanlığından emekliye ayrıldıktan sonra 2016 yılına kadar Brüksel'de Enerji Şartı Genel Sekreter Yardımcısı olarak görev yapmıştır. 2011 yılında Fransa'nın Chevalier de la Légion d'Honneur nişanı ile taltif edilmiştir.

Levent Kurnaz

Prof. Dr. Levent Kurnaz, Boğaziçi Üniversitesinde İklim Değişikliği Araştırma Merkezi Müdürüdür. Güncel araştırmaları, İklim Değişikliği Modellemesi, İklim Değişikliği Etki Çalışmaları ve Gezegenel Sınırlarda Sürdürülebilirlik alanlarındadır. Özellikle İklim Riski Değerlendirmesi ve Altyapının Dayanıklılığı alanlarına odaklanmıştır: Hidroelektrik Santralleri, Rüzgar çiftlikleri, Tarım ve çeşitli fabrikalar. Ayrıca üretimde kullanılacak yeni malzemelerin Yaşam Döngüsü Analizi konusunda da uzmandır. Araştırma çalışmaları yerli ve uluslararası ölçütler çerçevesinde etki değerlendirmesini, metodolojiyi, risk sıralamasını, azaltma ve uyum önlemlerini ve izlemeyi içerir. Prof. Dr. Kurnaz, farklı hükümetler için çevre politikalarıyla ilgili çok sayıda iklim değişikliği risk çalışması yürütmüştür.

Erdoğan İşcan

Erdoğan İşcan, öğrenimini Orta Doğu Teknik Üniversitesinde Siyaset Bilimi ve Uluslararası Hukuk Bölümünde yapmıştır. Ekim 1978'de Dışişleri Bakanlığına girmiştir. Diplomaside 40 yılı aşan hizmeti sonunda Nisan 2019'da emekli olmuştur.

Ekim 2019'da 2020-2023 dönemi için Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komite üyesi olarak seçilen İşcan, 2023'te 2024-2027 dönemi için yeniden seçilmiştir. Eylül 2019'dan bu yana İstanbul Kültür Üniversitesinde öğretim görevlisidir. Ayrıca, çeşitli düşünce kuruluşlarının çalışmalarına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'yi 2005-2009 döneminde Ukrayna'da ve 2009-2011 döneminde Güney Kore'de (aynı zamanda Kuzey Kore'ye de akredite) Büyükelçi; 2014-2018 döneminde Strazburg'da Avrupa Konseyi Nezdinde Büyükelçi-Daimi Temsilci olarak temsil etmiştir. Önceki görev yerleri: Doha, Frankfurt, Bonn, Viyana (silahsızlanma müzakereleri), Londra (Başkonsolos), Cenevre (Birleşmiş Milletler Daimi Temsilci Yardımcısı).

Ankara'da son olarak genel siyasi işlerden sorumlu Müsteşar Yardımcısı (2013-2014); daha önce, çok taraflı siyasi işlerden sorumlu Genel Müdür (2011-2013) ve Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Direktörü (2001-2005) olarak görev yapmıştır.

Diplomasi kariyeri boyunca bağımsız olarak sürdürdüğü uluslararası pozisyonlar:

- Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) Taraf Devletler Komitesi Başkanı (2015-2018).
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi eğitim, kültür, spor, gençlik ve çevreden sorumlu Raportör Grup (GR-C) Başkanı (2017-2018).
- Demokrasi kültürü ve insan hakları alanında çalışan Oslo'da yerleşik 'European Wergeland Centre' Yönetim Kurulu Üyesi (2017-2018).

Füsun Türkmen

Prof. Dr. Füsun Türkmen, Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesinden mezun olduktan sonra, ABD'de George Washington Üniversitesi Siyasal Bilgiler Bölümünü onur derecesiyle bitirmiş, doktorasını, İsviçre'de Cenevre Üniversitesi Yüksek Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde (Graduate Institute of International Studies) tamamladıktan sonra Birleşmiş Milletler Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatında (UNRWA), uluslararası memur olarak çalışmıştır. 1999 yılından itibaren Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olan Türkmen, 2015'ten emekli olduğu 2022 yılına kadar Bölüm Başkanı olarak görev yapmıştır. Halen Global İlişkiler Forumu Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı; Notre Dame de Sion Lisesi Eğitim Vakfı Başkanı; Siyasal İlimler Türk Derneği ve Uluslararası Siyasal İlimler Derneği Üyesi ve Paris Bosphorus Enstitüsü Bilim Kurulu Üyesidir. İki kez Prof. Dr. Besim Üstünel Araştırma Ödülü'ne, ayrıca Fransa Cumhurbaşkanlığı Chevalier de la Légion d'Honneur nişanına layık görülmüştür. Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilen Türkmen'in, yerli ve yabancı bilimsel yayınları mevcut olup halen akademik faaliyetlerini sürdürmektedir.

ÖNSÖZ: 2024 GELİŞMELERİ

Selim Yenel

Büyükelçi (E), Global İlişkiler Forumu (GİF) İcra Komitesi Başkanı

Global İlişkiler Forumu'nun artık gelenekselleşmiş yıllık raporlarının beşincisini takdim etmekten mutluluk duyuyoruz.

2024 yılında gündemi işgal eden Rusya-Ukrayna ile İsrail-Hamas/Hizbullah savaşları tüm hızıyla devam ederken, yılın olayı olarak Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın devrilmesi ve yarım yüzyıldan uzun bir süredir Suriye'yi yöneten Baas rejiminin sona ermesi sayılabilir. Ancak bu gelişme, 2022'de başlayan Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi ve geçen yıl Hamas'ın İsrail'e saldırısının yarattığı etkilerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Suriye'yi iç savaşın başladığı 2011 yılından beri ayakta tutan Rusya, İran ve Hizbullah gibi aktörlerin kendi sorunlarıyla meşgul olması, Suriye rejimini desteksiz bırakmıştır. 2024'ün bir diğer özelliği, dünya nüfusunun büyük bir kısmının katıldığı çeşitli düzeylerde seçimlerin yapılmış olmasıdır. Bu seçimlerden bir kısmı, sonucu önceden bilinen ve yalnızca görünürde meşruiyet sağlamak amacıyla düzenlenen türdendi. Rusya ve Venezuela'da gerçekleştirilen seçimler buna örnek gösterilebilir. Öte yandan Endonezya, Hindistan ve Meksika gibi kalabalık ülkelerde yapılan seçimler kadar, Birleşik Krallık ve Fransa gibi ülkelerde sürpriz biçimde gerçekleşen seçimler de dikkat çekti. Seçimlerin ortak özelliği, genellikle iktidarlarda değişime yol açmalarıydı. Hindistan'da bile seçimi rahat bir şekilde kazanması beklenen iktidardaki Başbakan Narendra Modi, tahminlerin altında bir netice sağlayabildi.

Öte yandan, aşırı sağın özellikle birçok Avrupa ülkesinde güçlendiği, ya iktidara geldiği ya da iktidar ortağı olduğu görüldü. Aşırı sağın etkisi Avrupa Parlamento seçimlerine de yansdı. 1 Aralık 2024 tarihinde yeni Avrupa Birliği Konsey ve Komisyon üyeleri beş yıllık bir süre için göreve başladılar. Buradaki önemli bir husus, AB'nin bu süre zarfında genişleme öngörmemesidir.

Tabii ki herkesin aklındaki esas seçim, 5 Kasım'da yapılan Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimiydi. Eski Başkan Donald Trump ile Başkan Joe Biden arasında geçmesi beklenen yarış, yıl ortasında önemli bir değişimle karşılaştı. İki aday arasında yapılan münazaradaki zayıf duruşu nedeniyle Biden, adaylıktan çekilmek zorunda kaldı. Bunun sonucunda Başkan Yardımcısı Kamala Harris, Demokratların adayı olarak devreye girdi. Ancak Trump, ikinci kez başkan seçilirken hem Senato hem de Temsilciler Meclisi Cumhuriyetçilerin kontrolüne geçti. Bu açıdan bakıldığında, kendisine yöneltilen suçlamalara ve açılan davalara rağmen yeniden ABD Başkanı olarak seçilen Trump'ı yılın kişisi olarak kabul etmek gerekir. Kabinesini ve diğer atamalarını liyakate dayalı değil, tamamen kendisine bağlı kişilerden oluşturan Trump'ın etkisi, daha göreve gelmeden hissedilmeye başlanmıştır.

Bu yılki raporumuzda, kıymetli uzmanlarımızla Latin Amerika'daki şiddet odaklarını, devam eden Rusya-Ukrayna savaşını, küresel alanda yükselen Hindistan'ı, güncel gelişmeler çerçevesinde değişen Orta Doğu'yu, Birleşmiş Milletler'in Afganistan ve Suriye'ye bakışını, küresel ticarete değişen dinamikleri ve Dünya Ticaret Örgütü'nün gidişatını, dünyamızı yeniden şekillendiriyor olmasına rağmen önemi henüz tam olarak algılanmayan küresel yeşil dönüşümü, mevcut savaşlar bağlamında uluslararası kurumların geçerliliğini ve nihayet önümüzdeki yıllara damga vuracak olan Başkan Donald Trump'ın dönüşünü ele alıyoruz.

Geçen yıl başlattığımız uygulama kapsamında bu yılki raporumuzu da Türkçe ve İngilizce dillerinde yayımladığımızı belirtmek istiyor, keyifli okumalar diliyoruz.

YASA DIŞI EKONOMİLER VE HİBRİT ŞİDDET: LATİN AMERİKA'DA SİYASAL VE SUÇ ODAKLI ÇATIŞMALARIN BULANIK SINIRLARI

Doç. Dr. Başar Baysal

Ankara Bilim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş

Latin Amerika'nın karmaşık Şiddet tarihi, isyanlar ve darbeler gibi siyasal çalkantıları, uyuşturucu ticareti ve diğer yasa dışı ekonomilerle iliőkilenen suç ağlarının yükseliőıyla iç içe geçirir. Bu dinamikler sıklıkla "hibrit Şiddet"te keőiőir; silahlı gruplar, ideolojik hedefleri kâr odaklı gündemlerle harmanlayarak siyasal ve suç temelli Şiddet arasındaki sınırları bulanıklaőtırır. Bu makale, Latin Amerika'daki siyasal ve suç eksenli çatışmaların keőiően katmanlarını çeőtli yönleriyle ele almaktadır. İlk olarak, Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) gibi isyancı grupların, ideolojik ve kâr temelli faaliyetler arasında nasıl gidip geldikleri ve bu dönüşümlerin hibrit Şiddeti nasıl beslediği incelenmektedir. Sonrasında, uyuşturucu üretimi, yasa dışı madencilik veya insan ticareti gibi yasa dışı ekonomilerin yerel pazarları nasıl tahrip ettiği, kurumsal bütünlüğü nasıl aőtındırdıđı, toplumsal uyumu nasıl zayıflattığı ve zamanla siyasal süreçlere eklenilerek yönetim yapılarını ve barış giriőimlerini derinden fakat kolayca fark edilemeyen biçimlerde nasıl etkilediği incelenmiőtir.

Devam eden kısımlarda, baskıcı güvenlik tedbirleri ile toprak eőtisizliđi, yoksulluk ve zayıf yönetim gibi kök nedenlere yönelik daha kapsamlı girişimler karőtılaőtırılmıőtır. El Salvador'da uygulanan sert stratejiler kısa vadede Şiddeti kısmen bastırsa da köklü suç ağlarını dağıtmada veya dezavantajlı grupları yasa dışı geçim kaynaklarına sürükleyen toplumsal ve ekonomik adaletsizlikleri gidermede yeterli sonuç vermemiőtir. Öte yandan Kolombiya'nın yakın dönemdeki barış süreci, toprak reformu, kırsal kalkınma ve ürün ikamesi programlarıyla yoksul topluluklara sürdürülebilir alternatifler sunmayı hedefleyen ve potansiyel olarak daha kapsayıcı, ancak hâlâ kırılğan bir yaklaşım benimsemiőtir. Bununla birlikte, bu önlemlerin uygulanmasındaki sınırlılıklar ve ayrılıkçı fraksiyonları¹ yeniden ortaya çıkıőtı, gerçekte bir dönüşüm için siyasi iradenin ve istikrarlı finansmanın ne kadar hayati olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Latin Amerika'nın iç içe geçmiőt suç ve siyasal Şiddet krizleri sadece zor kullanılarak çözülemez. Bu döngüyü kırmak, toplumsal reformlara yatırım yapmayı, güvenlik güçlerini profesyonelleőtirmeyi, yolsuzlukla mücadele ve sınıraőtan suç ağlarına karőtı uluslararası iőt birliğini güçlendirmeyi içeren bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Hibrit Şiddetin ve yasa dışı ekonomilerin köklü doğasını kavrayan siyaset yapıcılar, geçici ve tepkisel baskı politikalarından, yapısal eőtisizlikleri hedef alan, devletin varlığını pekiőtiren ve kamu güvenini yeniden inőt eden uzun vadeli, kapsayıcı stratejilere yönelme fırsatı yakalayabileceklerdir.

¹ Ayrılıkçı fraksiyonlardan kastedilen barış sürecinde silah bırakmayan ya da silah bırakıp yeniden silahlanan FARC mensuplarını/gruplarını ifade etmektedir. Bu ifade İngilizcede *FARC Dissidents* olarak geçmektedir.

1. Hibrit Şiddetin Yükselişi: Siyasal ve Suç Temelli Şiddetin Kesişimi

Latin Amerika'da şiddet, tarih boyunca klasik siyasal çatışmalardan yasa dışı ekonomik motivasyonlarla şekillenen suç faaliyetlerine kadar çok farklı biçimlerde tezahür etmiştir.² Siyasal şiddet, genel anlamda politik, ideolojik veya toplumsal hedefleri gerçekleştirmeye yönelik şiddet eylemlerini ifade eder. Latin Amerika'da siyasal şiddet, mevcut siyasal düzeni dönüştürmeyi veya iktidarı sarsmayı/devirmeyi amaçlayan isyanlar, silahlı hareketler ve iç savaşlar biçiminde ortaya çıkmış; bu hareketler çoğu zaman milliyetçi ya da devrimci idealler çerçevesinde yerel halkın desteğini kazanarak devlet kurumlarını değiştirmeye veya yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş sırasında Orta ve Güney Amerika'daki silahlı devrimci gruplar, siyasal ideolojilerinden aldıkları meşruiyetle destek toplamıştır.

Buna karşılık suç kaynaklı şiddet ya da kriminal şiddet, kâr elde etme güdüsüyle ortaya çıkan ve uyuşturucu ticareti, yasa dışı madencilik, adam kaçırma, haraç gibi yasa dışı faaliyetleri içeren şiddet biçimidir. Kriminal şiddeti uygulayan örgütlerin temel amacı hükümetleri devirmek veya yeni siyasal rejimler kurmak değil, daha ziyade kârlı pazarlar üzerinde denetim kurmaktır. Latin Amerika'da güçlü uyuşturucu kartelleri ve çeteler, uluslararası kaçakçılık rotaları ve yerel ölçekte haraç sistemleri üzerinden finansman sağlayarak belirli bölgelerde fiili egemenlik kurmuştur. Son birkaç on yılda ise bu iki şiddet türünün daha karmaşık şekilde birleşerek, birçok akademisyenin "hibrit şiddet" olarak tanımladığı bir form oluşturduğu gözlenmektedir. Bu kavram, örgütlerin ideolojik veya siyasal gayelerle yasa dışı kâr arayışını iç içe geçirdikleri duruma işaret eder.³

Hibritleşme

Hibritleşme, siyasal şiddet gruplarının kriminal taktikleri ve gelir kaynaklarını kullanmaya başlaması ya da suç örgütlerinin siyasal alana nüfuz etmesi ile gerçekleşir. Motivasyon ve yöntemlerin bu şekilde birleşmesi, aktörlerin "tamamen siyasal" veya "tamamen suç" kategorilerine kolayca sığmadığı bir hibrit şiddet ortamı yaratır.⁴ Bir uçta, siyasi odaklı silahlı gruplar silahlı eylemlerini finanse edebilmek için uyuşturucu ticaretine yönelirken; diğer uçta, karteller kendi çıkarlarını gözetken mevzuat ve politikaları şekillendirmek üzere siyasetçileri destekleyebilmekte veya baskı altına alabilmektedir. Bu tablo, kamu kurumlarının ve yerel halkların ideolojik hareketler ile çıkar amaçlı eylemleri birbirinden ayırt etmesini zorlaştırarak çatışma çözümünü ve yönetişimi daha da çetrefilli hale getirmektedir.

Siyasal şiddetten kriminal şiddete geçişin en çarpıcı örneklerinden biri, Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri'dir (FARC). 1960'larda sol eğilimli bir silahlı hareket olarak kurulan FARC, Kolombiya hükümetini devirmeyi ve köylülere toprak dağıtmayı

² Arias, Enrique Desmond. *Criminal Enterprises and Governance in Latin America and the Caribbean*. New York: Cambridge University Press, 2017.

³ Koonings, Kees, ve Dirk Kruijt. "Hybrid Violence and Criminal Governance in Latin America." *Social Sciences & Humanities Open* 8, no. 1 (2023): 100623. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100623>.

⁴ Koonings ve Kruijt, 2023.

hedefliyordu.⁵ Ancak zaman içinde finansal kaygılar, yasa dışı uyuşturucu ticaretindeki fırsatlar ve uzun süreli askeri faaliyetlerin gerektirdiği kaynak ihtiyacı, örgütü kokain üretimi ve ticaretine yöneltti.⁶

FARC'ın suç faaliyetlerine yönelmesi başlangıçta ideolojik amacından sapma şeklinde değil, ideolojik mücadelenin finansmanını sağlamak adına benimsenen pragmatik bir yöntem olarak görülüyordu. Ancak uyuşturucu ticaretinden elde edilen karlar büyüdükçe, örgüt fidye için adam kaçırma, haraç ve yerel koka üretimini kontrol etme gibi faaliyetlerde derinleşti.⁷ Bu durum, ideolojik bir isyan hareketi ile organize suç yapılanması arasındaki çizgiyi muğlaklaştırarak FARC'ı hibrit bir aktöre dönüştürdü. 2016 barış anlaşmasından sonra dahi örgütün bazı fraksiyonlarının yasa dışı faaliyetleri sürdürmesi, suç ekonomilerine dahil olmuş grupların yalnızca siyasal hedeflere dönmesinin ne kadar zor olduğunu ortaya koymaktadır.⁸

Tam tersi yönde, yani suç şiddetinden siyasal şiddete doğru dönüşüm, Meksika'nın güçlü uyuşturucu kartellerinde gözlenebilir.⁹ Örneğin Sinaloa Karteli, the Gulf Karteli ve Los Zetas başlangıçta kâr ve pazar egemenliği güdüsüyle ortaya çıkmışken, yıllar geçtikçe ekonomik güçleriyle orantılı olarak siyasal ortamı etkileme hevesleri de artmıştır.¹⁰ Kartel liderleri, rüşvet veya tehdit yoluyla yerel ve bölgesel siyasetçiler üzerinde nüfuz kurmakta, hatta bazen seçim kampanyalarını finanse ederek kazanan adayların kolluk kuvvetlerini kendi çıkarlarına göre şekillendirmesini veya kamu ihalelerini kartelle bağlantılı şirketlere yönlendirmesini sağlamaktadır.¹¹ Bu tablo tersine de işleyebilir; karteller, siyasetçileri korkutarak veya tehdit ederek de yönlendirebilmektedir.¹² Dahası, karteller yerel halkın desteğini kazanmak için gıda yardımı veya toplu etkinlik düzenlemek gibi sosyal hizmetler de sunmaktadırlar.¹³ İlk bakışta hayırsever görünen bu adımlar aslında toplulukları kendilerine bağımlı hale getirme ve devletin meşruiyetini zayıflatma amacı taşımaktadır.

⁵ Baysal, Başar. *Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis*. Lanham: Lexington Books, 2019.

⁶ Baysal, 2019.

⁷ Norman, Susan Virginia. "Narcotization as Security Dilemma: The FARC and Drug Trade in Colombia." *Studies in Conflict & Terrorism* 41, no. 8 (2018): 638–659. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2017.1338052>. Gutiérrez Sanín, Francisco. "Criminal Rebels? A Discussion of Civil War and Criminality From the Colombian Experience." *Politics & Society* 32, no. 2 (2004): 257–285.

⁸ Wyer, Frank. "Peace Versus Profit: Rebel Fragmentation and Conflict Resurgence in Colombia." *International Organization* 78, no. 4 (2024): 701–730. <https://doi.org/10.1017/S0020818324000213>.

⁹ Council on Foreign Relations (CFR). "Mexico's Long War: Drugs, Crime, and Cartels." 2024. <https://www.cfr.org/backgrounder/mexicos-long-war-drugs-crime-and-cartels>.

¹⁰ Astorga, Luis. "Drug Trafficking in Mexico: A First General Assessment." In *UNESCO Management of Social Transformations (MOST) Discussion Paper Series*, no. 36. Paris: UNESCO, 1999. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117644>.

Durán-Martínez, Angélica. *The Politics of Drug Violence: Criminals, Cops and Politicians in Colombia and Mexico*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

¹¹ Arias, 2017.

¹² Council on Foreign Relations, 2024.

¹³ Flanigan, Shawn T. "Motivations and Implications of Community Service Provision by La Familia Michoacana/Knights Templar and Other Mexican Drug Cartels." *Journal of Strategic Security* 7, no. 3 (2014): 63–83.

Zapata Celestino, Kevin. "The Clandestine Welfare: The Role of Illicit Actors in the Provision of Social Protection in Latin America." *Journal of International and Comparative Social Policy* (2023): 1–19. <https://doi.org/10.1017/ics.2023.10>.

Brezilya'nın favelaları da hibrit dinamiklere özgün bir örnektir. Bazı mahallelerde suçlular, sivil liderler, siyasetçiler ve polis ile ilişki içerisindedir.¹⁴ Tarihsel olarak favelalar, devletin temel kamu hizmetlerini sağlamadığı koşullarda gelişmiş, örgütlü suç grupları ise bu boşluğu doldurarak bir nevi “yerel yönetim” işlevi üstlenmiştir. Bu örgütler basit güvenlik ve uyuşmazlık çözümü gibi hizmetler sunarken şiddet içeren toplumsal ilişkiler de kurarak sakinlerin günlük yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası hâline gelmişlerdir. Bazı favelalarda bu gruplar son derece olumlu algılanmakta ve halk onlardan temel ihtiyaçlarını karşılayabilirken, devlet dışarıdan gelen ve gündelik rutini bozan bir aktör olarak görülmektedir.¹⁵ Devletin genellikle militarize edilen polis operasyonları da bu düzeni kesintiye uğratarak favela sakinlerinde kızgınlık uyandırmaktadır. Bu düzen, favelalarda devleti “kargaşa getiren yabancı,” suç örgütlerini ise “toplumun kimliği ve devamlılığı için elzem” unsurlar olarak konumlandıran karşıt anlatıları beslemektedir.¹⁶ Bu dinamikler, favelalardaki yaygın mağduriyetlerin ve toplumsal çevrelerin ne denli derin olduğunu göstermektedir.

Hibritleşmenin Sonuçları

Hibrit şiddetin yaygınlaşması, Latin Amerika'da yönetim, ekonomi ve toplumsal istikrar açısından ciddi sonuçlar doğurmaktadır. İlk olarak, hibrit aktörler yerel yönetim işlevlerini ele geçirecek veya insanları kendilerine tabi kılarak devletin otoritesini zayıflatmaktadır.¹⁷ İsyancı gruplar veya karteller güvenlik ve adalet uygulamalarını yönlendirdiğinde, resmi kurumların meşruiyeti ve etkinliği sarsılmakta, bu durum da zamanla vatandaşların devlet kurumlarına olan güvenini azaltarak yönetim yapılarını zayıflatmaktadır.¹⁸

İkinci olarak, siyasal ve suç temelli şiddetin iç içe geçmesi, barış süreçleri ile geçiş dönemi adaleti uygulamalarını karmaşık hâle getirmektedir. Kolombiya'da yasa dışı ekonomilerin sürekliliği ve devletin bunları tamamen ortadan kaldıramaması, çatışma sonrası dönemi belirgin şekilde şekillendirmiştir.¹⁹ FARC'ın silahsızlandırılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğu, daha küçük yeni suç grupları, ELN (Ulusal Kurtuluş Ordusu) gibi aktif silahlı unsurlar ve barış anlaşmasına en baştan itibaren dahil olmayan katılmaya veya sonradan tekrar silahlanan FARC üyeleri/grupları tarafından doldurulmuştur. Böylece ağırlıklı olarak siyasal gerekçelerle oluşmuş olan şiddetin, daha çok suç odaklı faaliyetlere kayması kriminal şiddetin etkisini artırmış; siyasal ve suç boyutlarının sürekli

¹⁴ Arias, Enrique Desmond. “The Dynamics of Criminal Governance: Networks and Social Order in Rio de Janeiro.” *Journal of Latin American Studies* 38, no. 2 (2006): 293–325. <https://doi.org/10.1017/S0022216X06000721>.

Arias, Enrique Desmond. “The Impacts of Differential Armed Dominance of Politics in Rio de Janeiro, Brazil.” *Studies in Comparative International Development* 48, no. 3 (2013): 263–284. <https://doi.org/10.1007/s12116-013-9137-8>.

¹⁵ Vilbert, Jean. “Criminal Governance and Social Mobilization in Brazilian Favelas: A Qualitative Meta-Analysis.” *Politikon: The LAPSS Journal of Political Science* 56 (2023): 33–64. <https://doi.org/10.22151/politikon.56.2>

¹⁶ Vilbert, 2023

¹⁷ Arias, 2017

¹⁸ Vilbert, 2023.

¹⁹ Ezek, E. Nur, Yelda Yenel, ve Başar Baysal. “Kolombiya Bağlamında Çatışma Dönemi Ekonomilerinin Çatışmanın Şiddetlenmesi, Terörle Mücadele ve Barış Sürecine Etkilerinin İncelenmesi.” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 56 (2023): 297–308.

değişen hibrit yapısı korunmuştur. Bu nedenle, Cauca ve Nariño gibi bölgelerdeki yerel topluluklar halen daha devletin yetersiz varlığı ile yeni veya yeniden şekil alan silahlı aktörlerin mücadelesi arasında sıkışmış durumdadırlar.²⁰

Son olarak, bu sürecin insani maliyeti son derece yüksektir. Hibrit şiddete maruz kalan toplumlar, günlük güvensizlik ve toplumsal bütünlüğün parçalanmasıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Çocuklar, şiddetin norm hâline geldiği ortamlarda büyümekte ve yasa dışı faaliyetlerden başka ekonomik alternatiflerin bulunmadığı koşullarla yüzleşmektedir. Dahası, yoksulluk ve sosyal eşitsizlik gibi etkenlerle birleşen şiddetin normalleşmesi, çocukların silahlı gruplar tarafından devşirilmesini de kolaylaştırmaktadır. Bu kısır döngü, koruma veya gelir vaat eden silahlı gruplar karşısında devletin yok denecek kadar az varlık gösterdiği bölgelerde, en kırılgan kesimleri bu gruplara daha da savunmasız hâle getirmektedir.²¹

Bu karmaşık tabloyu bertaraf etmek, kolluk kuvveti ağırlıklı önlemlerin ötesinde çok yönlü müdahaleler gerektirmektedir. Barış müzakereleri, yasa dışı ekonomileri ortadan kaldırmaya yönelik mekanizmalar içermeli; yönetim reformları, siyasal kurumların yolsuzluk ve baskıya karşı dirençli olmasını güvence altına almalıdır. Ayrıca, çoğunlukla bu grupların birincil insan kaynağını oluşturan dezavantajlı gençlere odaklanan sosyal programlar, şiddet döngüsünü kırmada kritik önem taşır. Bu tür önlemler olmaksızın hibrit şiddet, Latin Amerika'da muhtemelen uzun süre varlığını koruyacak ve bölgenin sürdürülebilir güvenlik, demokrasi ve kalkınma çabalarını sekteye uğratmaya devam edecektir.

2. Yasa Dışı Ekonomiler: Suç Örgütlerinin Finansman Modelleri ve Etkileri

Latin Amerika'nın pek çok bölgesinde, suç örgütleri ve isyancı gruplar, çeşitli yasa dışı faaliyetlerden gelir elde etmek için geniş ve sofistike finansal yapılar kurmuştur. Uyuşturucu üretimi ve ticaretinden yasa dışı madencilğe, insan ticaretinden sahteciliğe ve kara para aklamaya dek uzanan bu faaliyetler, zayıf kurumsal çerçeveleri ve yeterince denetlenmeyen alanları kullanarak güçlerini pekiştirmelerine imkân tanımaktadır. Aşağıda, Latin Amerika'daki yasa dışı ekonomilerin seçili üç tipi ve bunların işleyiş mekanizmaları öne çıkarılmaktadır:

Uyuşturucu Üretimi ve Ticareti: Uyuşturucu üretimi ve ticareti, Latin Amerika'da en yaygın ve kârlı yasa dışı ekonomik faaliyetler arasında yer alır. Kolombiya, Meksika ve Peru gibi ülkelerdeki gruplar, on yıllardır kokain ve eroin başta olmak üzere uyuşturucu maddeleri büyük çapta yetiştirip işleyerek uluslararası piyasalara sevk etmektedir. Karteller, organize suç örgütleri ve "hibrit" nitelikli isyancı gruplar, zincirin farklı aşamalarında farklı roller üstlenmektedir: Kırsal alanlarda hammadde tedariki,

²⁰ Human Rights Watch. "Recycled Violence: Abuses by FARC Dissident Groups in Tumaco on Colombia's Pacific Coast." 2018. <https://www.hrw.org/report/2018/12/13/recycled-violence/abuses-farc-dissident-groups-tumaco-colombias-pacific-coast>.

²¹ Charles, Mathew, V. Conde, J. Sanabria, L. Calderon, D. Marmolejo, T. Castro, ve B. Baysal. "La Participación de NNA en el Crimen Organizado y el Conflicto Después del Acuerdo de Paz." *Documentos OCCO*, no. 4 (2022). Observatorio Colombiano de Crimen Organizado, Universidad del Rosario.

fiyatların ve vergilerin belirlenmesi ya da sınırları aşan karmaşık ulaşım ağlarının yönetimi gibi. Uyuşturucu ticaretinin kârlılığı öylesine yüksektir ki, Kolombiya'daki FARC örneğinde olduğu gibi, başlangıçta siyasal şikâyetler etrafında örgütlenen gruplar bile, nihayetinde isyan faaliyetlerini finanse etmek amacıyla uyuşturucu yetiştiriciliğine ve kaçakçılığın yönelmiştir.

Yasa Dışı Madencilik: Altın, elmas veya diğer değerli mineraller için yapılan yasa dışı madencilik, silahlı ve suç odaklı gruplar açısından bir başka önemli gelir kaynağı hâline gelmiştir.²² Ormansızlaşmadan su kirliliğine dek uzanan çevresel tahribat ağır olsa da, kısa vadede elde edilen finansal kazançlar hem bu gruplar hem de yoksulluk içindeki yerel topluluklar açısından bu faaliyeti cazip kılar. Ayrıca, bu madencilik operasyonlarını kontrol eden suç örgütleri veya hibrit gruplar, şiddet veya yıldırma yöntemleriyle yerel ekonomiyi tekelleştirerek konumlarını güçlendirmektedirler.

İnsan Ticareti: Zorla çalıştırma ve cinsel sömürü de dâhil olmak üzere insan ticareti, daha az görünür olmasına rağmen son derece kârlı bir yasa dışı ekonomi oluşturur. Sınır güvenliğinin yetersiz olduğu veya şiddet nedeniyle işlevsiz kaldığı bölgelerde ya da yerel yetkililerin suç ortaklığı yaptığı durumlarda, insan kaçakçıları savunmasız toplulukları iş veya daha iyi bir yaşam vaadiyle kandırarak sınırların ötesine kolayca geçirebilmektedir. İnsan ticaretinin toplumsal etkisi ise son derece ağırdır: Bu faaliyet insan haklarını ihlal etmenin yanı sıra, yerel toplulukları istikrarsızlaştırır ve korku ile sömürüye dayalı bir kültüre katkı sağlar.²³

Yasa dışı ekonomilerin en acil sonuçlarından biri, devlet dışı aktörlerin ekonomik alanları ele geçirmesidir. Latin Amerika'nın pek çok bölgesinde, zayıf ya da hiç mevcut olmayan devlet kurumları, devlet dışı aktörlerin kolaylıkla doldurduğu bir yönetim boşluğu yaratır. Örneğin Kolombiya'nın uzak bölgelerinde, muhalif isyancı gruplar ve diğer suç örgütleri, yasa dışı uyuşturucu üretimine vergi koyarak fiyatları ve bu alanda faaliyet gösteren kişilerin çalışma koşullarını belirlemektedir. Zamanla bu gruplar, yerel anlaşmazlıkları çözmekten temel kamu hizmetlerini sağlamaya uzanan "yönetim benzeri" roller üstlenmekte ve böylelikle resmî devlet yapılarının meşruiyetini zayıflatarak kendi güçlerini pekiştirmektedirler.

Yaygın görüş, uyuşturucu ekonomilerine bulaşmak siyasi odaklı silahlı grupları birer "suç örgütü"ne dönüştürerek onların siyasal gündemlerini ve meşruiyetlerini gölgede bıraktığını öne sürmektedir.²⁴ Bu bakış açısı, isyancıların yasa dışı pazarlara yönelmesini, özgün ideolojik motivasyonlarından kesin bir kopuş olarak değerlendirir; böylelikle bu gruplar şiddet yoluyla kâr elde etmekten başka amacı olmayan yapılara indirgenir. Ancak alternatif yorumlar, isyancı grupları "narko" vb. etiketlerle

²² Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). "Interpol: Illegal Gold Mining Is Devastating Latin America." 2022. <https://www.occrp.org/en/news/interpol-illegal-gold-mining-is-devastating-latin-america>.

²³ Shelley, Louise. *Human Trafficking: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

²⁴ Cornell, Svante E. "Narcotics and Armed Conflict: Interaction and Implications." *Studies in Conflict & Terrorism* 30, no. 3 (2007): 207–227.

Schmidt, Ferhana. "From Islamic Warriors to Drug Lords: The Evolution of the Taliban Insurgency." *Mediterranean Quarterly* 21 (2010): 61–77.

damgalamanın, onları gayrimeşrulaştırmayı amaçlayan genel bir stratejilerinin parçası olabileceğini savunmaktadır.²⁵ Bu yaklaşımda, yasa dışı faaliyetlerden elde edilen gelirler, silahlı grupların hem askerî eylemlerini hem de düzenleyici veya yönetsel işlevlerin finansmanına katkı sağlayarak siyasal hedeflerin ilerletilmesine yardımcı olabilir.²⁶ Örneğin, Hough uyuşturucu ekonomisinin denetimini ele geçirmenin, üretimde çalışan sivilin desteğini sağladığını öne sürerken, Gutiérrez ve Thomson ise sol eğilimli silahlı grupların bu tür kaynakları kırsal ekonomileri ayakta tutmak için kullanabileceğini belirtmektedir.²⁷ Bazı karteller veya silahlı grupları ise altyapı onarımı, temel sağlık hizmetleri veya fiili asayiş gibi düzenlemelerle, devletin uzak ve çoğunlukla etkisiz aygıtına kıyasla daha “ilgili” ve erişilebilir oldukları izlenimi yaratmaktadır.

Açık biçimde siyasal kökeni olmayan suç örgütleri de benzer biçimde siyasal alana yayılabilmektedir. Meksika gibi ülkelerde uyuşturucu kartelleri, yalnızca yasa dışı pazarları işletmekle kalmayıp, yerel yöneticilerden üst düzey ulusal yetkililere kadar siyasetçileri ve bürokratları rüşvet veya zor kullanarak etkilemekte; böylece kamu politikalarını şekillendirip ve kolluk kuvvetlerinin etkinliğini baltalayabilmektedirler.²⁸ Bu örgütler güvenlik güçlerinin çalışmalarına müdahale ederek veya kamu fonlarını kartellere yakın projelere yönlendirerek konumlarını güçlendirmekte ve resmî girişimleri kısıtlamaktadırlar. Bunun sonucunda, vatandaşlar emniyet, mahkemeler ve seçilmiş makamlar gibi kurumları ya suçla iş birliği içindeymiş gibi görmekte ya da organize suç denetleme kapasitesine sahip olmadıklarını düşünmekte olup; bu da hukukun üstünlüğüne olan güveni daha da aşındırmaktadır.

Dahası, suç grupları sadece bireysel yetkilileri kendi saflarına çekmekle kalmayıp, seçim süreçlerini ve kamu bütçelerini de çıkarlarına hizmet edecek şekilde saptırmaktadırlar. Seçim kampanyaları sırasında, karteller af veya stratejik kayıtsızlık sözü veren adayları finanse edebilmekte veya destekleyebilmektedir. Diğer yandan, suç ağlarına karşı çıkanlar çoğu zaman taciz, kaçırma ya da suikast gibi yöntemlerle sindirilmektedir. Böylece gerçek bir siyasal rekabet ortamı korku iklimi içinde boğulur.²⁹ Seçilen siyasetçiler, kartellere duydukları borcu kapatmak adına kamu ihalelerini bu gruplarla bağlantılı oluşumlara aktarabilir ya da polis soruşturmalarını engellemeyi sürdürebilirler. Bu tür cezazsızlık ve yüksek düzeyde gizli iş birliği ortamları, hesap verebilirliği kökten zayıflatırken ve yurttaşların kırılacaklı hissini artırmaktadır.

²⁵ Ramirez, Maria Clemencia. *Between the Guerrillas and the State: The Cocalero Movement, Citizenship, and Identity in the Colombian Amazon*. Durham, NC: Duke University Press, 2011.

Acerro, Camilo. “Review of the Literature on Illicit Drugs in Colombia.” *Drugs & (Dis)order Working Paper*. London: SOAS, 2020.

²⁶ Gutiérrez Sanín, Francisco. “Criminal Rebels? A Discussion of Civil War and Criminality From the Colombian Experience.” *Politics & Society* 32, no. 2 (2004): 257–285.

Gutiérrez, Jose Antonio, ve Frances Thomson. “Rebels-Turned-Narcos? The FARC-EP’s Political Involvement in Colombia’s Cocaine Economy.” *Studies in Conflict & Terrorism* (2020). <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1793456>.

²⁷ Hough, Philip A. “Guerrilla Insurgency as Organized Crime: Explaining the So-Called ‘Political Involvement’ of the Revolutionary Armed Forces of Colombia.” *Politics & Society* 39, no. 3 (2011): 379–414.

Gutiérrez, Jose Antonio, ve Frances Thomson. “Rebels-Turned-Narcos? The FARC-EP’s Political Involvement in Colombia’s Cocaine Economy.” *Studies in Conflict & Terrorism* (2020). <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1793456>.

²⁸ Arias, 2017; Astorga, 1999.

²⁹ Arias, 2017.

Yasa dışı ekonomilerin yalnızca siyasal kurumları yozlaştırmakla kalmayıp, toplumsal alanda da ağır sonuçlar doğurması dikkat çekicidir. Birçok kırsal bölgede, koka üretimi başlıca - hatta bazen tek - geçim kaynağı durumunda olabilmektedir. Örneğin Kolombiya'nın Tumaco bölgesindeki yerel halk, sınırlı yasal iş imkânları yüzünden ya suç faaliyetleriyle iş birliği yapmak ya da ekonomik marjinalleşme ve fiziksel şiddet riskiyle yüzleşmek arasında tercih yapmak zorundadır. Bu durum, çocukların şiddeti normal bir davranış biçimi olarak kabullendiği ve ailelerin, yerel suç şebekeleriyle iş birliği yapıp yapmama konusunda bölündüğü bir güvensizlik ve korku kültürünü kökleştirmektedir. Bu şartlarda toplumsal bütünlük ise karşılıklı korku ve ihanet endişesiyle zayıflamaktadır.

Yasa dışı ekonomiler, silahlı grupların barış görüşmelerine katılmasını veya üyelerinin sivil hayata yeniden entegre olması süreçlerini de olumsuz etkilemektedir. Uyuşturucu ticareti gibi yüksek gelir sağlayan faaliyetlerden beslenen silahlı gruplar, alternatif seçenekler sunulmadığında silah bırakmaya daha az istekli olmaktadır. Resmî barış anlaşmalarında bile, bazı aykırı fraksiyonlar silahsızlanmayı reddederek yasa dışı pazarlardan kâr elde etmeye devam etmeyi tercih edebilmektedir. Kolombiya'nın FARC ile yürüttüğü barış süreci bu ikilemi gözler önüne serer: Pek çok savaşçı silah bırakmış olsa da, bazı FARC grupları hiç silah bırakmayıp stratejik koka yetiştirilen alanları kontrol etmeyi sürdürmüş, kimi silah bırakan FARC üyeleri de çatışma sonrası dönemin ekonomik koşullarının yasa dışı kazançla boy ölçüşmemesi üzerine tekrar silahlanmayı tercih etmiştir.³⁰

Sonuç olarak, Latin Amerika'daki yasa dışı ekonomiler, derin ekonomik, toplumsal ve siyasal yansımaları beraberinde getirmektedir. Uyuşturucu üretimi gibi faaliyetler, yolsuzluk, yoksulluk ve yetersiz yönetim dâhil olmak üzere sistemsel zaatlardan beslenir. Devlet dışı aktörler, otorite boşluklarını doldurarak kimi zaman paralel yönetim mekanizmaları oluşturabilir. Siyasal alanda ise yolsuzluk ve politika manipülasyonu, kamusal kurumların bütünlüğünü aşındırarak suç ağlarının daha da kök salmasına neden olur. Sonuçta, meşru devlet otoritesinin zayıfladığı, toplumsal bağların ise parçalandığı ve karşılıklı güvensizliğin derinleştiği bir ortam ortaya çıkmaktadır.

3. Baskıcı Tedbirlerden Kök Neden Odaklı Yaklaşımlara: Kolombiya ve El Salvador Politikalarının Karma Sonuçları

Latin Amerika'da şiddeti ve yasa dışı ekonomileri dizginleme çabaları, sık sık El Salvador'un "Mano Dura" adıyla özdeşleşen güçlü güvenlik politikalarına odaklanmış, kimi zaman da yoksulluk, toprak eşitsizliği ve zayıf yönetim gibi kök nedenlere odaklanan daha incelikli stratejileri içermiştir.³¹ El Salvador deneyimi, baskıcı yöntemlerin hem ilk etapta yarattığı cazibeyi hem de bunun kalıcı sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. Ülkede 2000'lerin başında çete üyeliğini ağır bir suç haline getiren ve güvenlik güçlerine geniş yetkiler tanıyan yasalar, kısa vadede cinayet oranlarını azaltmıştır. Ancak kitlesel tutuklamalar ve cezaevlerindeki aşırı kalabalık, çete ağlarının

³⁰ Kaplan, Oliver, ve Enzo Nussio. "Explaining Recidivism of Ex-Combatants in Colombia." *Journal of Conflict Resolution* 62, no. 1 (2018): 64–93. <https://doi.org/10.1177/0022002716644326>.

³¹ Wolf, Sonja. *Mano Dura: Gang Suppression in El Salvador*. Austin, TX: University of Texas Press, 2017.

parmaklıklar ardında güçlenmesine yol açarken, yargısız infaz iddiaları kamu güvenini sarsmıştır. Öte yandan, salt baskıcı uygulamalar, yoksulluk, eşitsizlik ve eğitim imkânlarının yetersizliği gibi suçun köklü nedenlerini göz ardı etmektedirler. Dahası, sert önlemler yöneticileri antidemokratik uygulamalara sevk edebilmekte ve devlet yapılarının kriminalleşmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu tip ağır yaptırımlar uzun süreli iyileşme sağlamadığında, halkın siyasi liderlere duyduğu güven azalır ve giderek sertleşen yeni önlemler döngüsü ortaya çıkar; bu ise yapısal sorunların çözümüne katkıda bulunmaktan uzaktır.

Kolombiya ise, Başkan Álvaro Uribe (2002–2010) döneminde baskıcı yöntemleri, 2016 sonrasında FARC'la yürütülen barış görüşmeleri sırasında ve sonrasında ise kök neden odaklı önlemleri tecrübe etmiş daha geniş ve çeşitlilik arz eden bir politika yelpazesi arz etmektedir. Uribe'nin başkanlık dönemi, "Demokratik Güvenlik" olarak bilinen katı bir askerî stratejiyle anılmaktadır; bu strateji kapsamında silahlı kuvvetler, silahlı gruplarca kontrol edilen toprakları geri almak ve isyancıların kalelerini dağıtmak üzere seferber edilmiştir. Her ne kadar Uribe döneminde bu yöntemler ile adam kaçırma ve cinayet vakaları azalmış olsa da insan hakları ihlalleri ve isyancıların geri çekildiği alanları dolduran, paramiliter grupların devamı niteliğindeki yeni suç oluşumlarının ortaya çıkışı, eleştirilerin odağında yer almıştır.³² Dahası, bu askerî kazanımlar, kırsal bölgelerdeki ekonomik fırsat yokluğu gibi çatışmayı besleyen yapısal koşulları dönüştürmekte yeterince etkili olamamıştır.

2016'da Kolombiya hükümeti ile FARC arasında imzalanan barış anlaşması, çatışmanın kökenindeki sorunları gidermek amacıyla toprak reformu, kırsal altyapının güçlendirilmesi ve yasa dışı ekinlerin ikamesi için programlar oluşturulmasına odaklanarak önemli bir yön değişikliği getirmiştir. Bu kapsamda geliştirilen iki temel girişimden ilki, "Bölgesel Odaklı Kalkınma Planları" (PDET) olup katılımcı kırsal kalkınma yoluyla çatışmadan etkilenen bölgeleri dönüştürmeyi hedeflemiştir. İkincisi ise "Yasa Dışı Ürünlerin İkamesi için Kapsamlı Plan" (PNIS) olarak adlandırılmış ve koka yetiştiricilerinin yasal geçim kaynaklarına geçmesini sağlamak üzere finansal teşvikler, teknik destek ve alternatif kalkınma fırsatları sunmaya odaklanmıştır. Teoride, bu bütüncül yaklaşım, köklü suç ekonomilerinin yalnızca güç kullanılarak ortadan kaldırılamayacağı gerçeğini kabul etmiştir. Ancak 2018-2022 dönemi Başkan Iván Duque yönetimi, barış sürecine yönelik genel isteksizliğinin bir parçası olarak bu programları zayıf bir şekilde desteklemiştir.³³ Sonuç olarak barış anlaşmasının kritik bölümleri yetersiz bütçe veya tutarsız uygulama nedeniyle hayata geçirilememiş, bu da çiftçilerin koka ekiminden vazgeçme motivasyonunu zayıflatmıştır. Bunun sonucu olarak Kolombiya'da koka üretimi 2023'te en yüksek seviyeyi görmüştür.³⁴ Bu gelişmeler, iddialı politikaların gerçeğe dönüşmesinde devlet kapasitesinin ve siyasi iradenin ne kadar hayati olduğunu göstermektedir.

³² Baysal, 2019.

³³ Washington Office on Latin America (WOLA). *A Long Way to Go: Implementing Colombia's Peace Accord After Five Years*. 2021. <https://www.wola.org/analysis/a-long-way-to-go-implementing-colombias-peace-accord-after-five-years/>.

³⁴ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). "Colombia: Potential Cocaine Production Increased by 53 Per Cent in 2023, According to New UNODC Survey." 18 Ekim 2024.

2022'de seçilen Başkan Gustavo Petro ise "Topyekün Barış" adını verdiği bir çerçeveyi uygulamaya koyarak geleneksel güç kullanımına dayalı güvenlik politikalarından daha büyük ölçüde bir kopuş yaşanacağını işaret etmiştir.³⁵ Petro yönetimi, kokain ticaretinin belirli boyutlarının suç olmaktan çıkarılmasını, aktif durumda kalan silahlı aktörlerle diyaloga girilmesini ve kırsal kalkınma programlarının güçlendirilmesini önermiştir. Bu yaklaşım hâlâ devam eden bir süreç olmakla birlikte, baskının tek başına köklü suç ekonomilerini tasfiye edemeyeceğinin kabul edildiğini yansıtmaktadır. Ancak sürecin başarısı, ülkenin uzak ve çatışmalı bölgelerinde reformların uygulanması için gereken sürekli siyasi kararlılığa ve yeterli kaynağa bağlıdır. Bu duruma ek olarak, on yıllardır süren çatışmalar sonucunda olağanüstü uyum becerileri geliştiren yerleşik suç ya da hibrit ağlar, değişen koşullardan faydalanabilmekte ve istikrarı sağlama ile bölgesel dönüşüm çabalarını daha da karmaşıklaştırmaktadır.

Genel olarak Kolombiya örneği, şiddetin kök nedenlerini ele almanın, "Mano Dura" tarzı baskınlara göre daha stratejik ve daha az sarsıcı olabileceğini göstermektedir; ancak nihai sonuçlar, uzun vadeli siyasi irade ve kamu kurumlarının alandaki etkinliği gibi faktörlere bağlıdır. Siyasal amaçların kâr odaklı gündemlerle iç içe geçtiği hibrit şiddetin sürekliliği, güvenlik tedbirleriyle sosyal ve ekonomik reformların birlikte yürütülmesi gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Daha kapsamlı bir ders ise uzun vadeli kök nedenleri hedefleyen çözümlerin bütüncül biçimde tasarlanıp desteklenmesinin zorunlu olduğudur. Güçlü bir siyasi irade ve kalıcı devlet varlığı olmaksızın, uygulanan önlemler geri tepmeye açık kalmakta; topluluklar, baskıcı önlemler ile suç ağlarının kalıcı etkisi arasında sıkışmış hâlde kalmaktadırlar.

4. Semptomlardan Kalıcı Çözümlere: Latin Amerika'da Güvenlik ve Kalkınma İçin Bütüncül Bir Çerçeve İnşa Etmek

Son birkaç on yılda, Latin Amerika ülkeleri şiddeti dizginlemek için çoğunlukla kısa vadeli ve güvenlik odaklı stratejilere başvurmuştur. Mano Dura yaklaşımları gibi politikalar, kısa vadede siyasi kazanımlar sağlarken ve zaman zaman cinayet oranlarını geçici olarak düşürse de suç ve isyancı yapıların ortaya çıkmasındaki kırılğanlıkları ortadan kaldırmakta genellikle yetersiz kalmaktadır. El Salvador ve Kolombiya örneklerinde görüldüğü üzere, yüksek tutuklama oranları ve sert baskınlar, insan hakları ihlallerinin artması, cezaevlerinde aşırı kalabalıklaşma ve uzun vadeli barışı zedeleyen bir korku ve güvensizlik döngüsünün pekişmesi gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Buna karşın, çatışmanın altında yatan ekonomik dışlanma, toplumsal eşitsizlikler ve zayıf yönetim gibi etkenlere odaklanan daha kapsamlı politikalar, kalıcı bir dönüşüm için vazgeçilmezdir.

Öncelikli adımlardan biri, yoksulluk ve eşitsizlikler gibi kök nedenlerin giderilmesidir. Özellikle alternatif geçim imkânlarının çok sınırlı olduğu kırsal bölgelerde, koka ekimi veya yasa dışı madencilik benzeri faaliyetlere bağımlılık döngüsünü kırmanın temel yolu budur. Başka geçim kaynakları bulunmadığı takdirde, yok etme ya da tasfiye çabaları toplulukları yeniden suç faaliyetlerine itebilmektedir. Sürdürülebilir çözümler,

³⁵ Maihold, Günther. "Colombia's Path to 'Total Peace': President Gustavo Petro Cannot Fall Back on the FARC Blueprint." SWP Comment 2022/C 54. Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), 2022. <https://doi.org/10.18449/2022C54>.

adil toprak dağıtımı, iyileştirilmiş altyapı ve genişletilmiş kamu hizmetleri gibi güçlü kırsal kalkınma inisiyatiflerini gerektirmektedir. Kolombiya'daki PNIS ve PDET gibi programlar bu ilkeleri yansıtır; ancak bunların kısmen başarıya ulaşabilmesi, sürekli finansman ve siyasi kararlılık ihtiyacını gözler önüne sermektedir. Ayrıca, toplumsal dışlanmaya karşı mücadele etmek ve sosyoekonomik eşitsizlikleri azaltmak da uzun vadeli istikrar için şarttır. Eğitime, sağlık hizmetlerine ve kadınlar ile gençler gibi kırılgan kesimlere yönelik hedefli girişimlere yapılan yatırımlar, toplulukları güçlendirir ve silahlı gruplara katılımı azaltır.

Toplumsal ve ekonomik reformlar da hibritleşen şiddetin üstesinden gelebilmek için tek başına yeterli değildir; devletin sahada görünür ve güvenilir olması gerekmektedir. Pek çok çatışma bölgesinde, devlet ya yok hükmünde ya da halkın gözünde “yağmacı” bir aktör olarak algılanmakta; bu da en azından temel hizmetler ve “güvenlik” sunan silahlı gruplara yönelimi teşvik etmektedir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi; yalnızca polis veya asker göndermek değil, aynı zamanda işleyen yargı sistemleri, şeffaf tedarik süreçleri ve halkla etkileşim halinde olan yerel idareler kurmak anlamına gelmektedir. Güvenlik güçlerinin profesyonelleştirilmesi —insan hakları eğitimi, hesap verebilirlik mekanizmaları ve toplum temelli polislik uygulamaları yoluyla— güveni yeniden tesis edebilecektir. Uzun vadede bu tür reformlar, yolsuzluğu azaltacak ve suç örgütlerinin faydalandığı cezasızlık ortamını sınırlamaya da yardımcı olacaktır.

Daha önceki bölümlerde savunulduğu gibi, siyasi irade ve politika sürekliliği de hayati önem taşımaktadır. Kolombiya'nın 2016 barış süreci sonrasındaki deneyimleri, devletin kararlılığındaki dalgalanmaların en iyi tasarlanmış reformları bile nasıl baltaladığını göstermiştir. Toprak reformu veya ürün ikamesi programlarının uygulanmasındaki eksiklikler, ayrılıkçı fraksiyonların yeniden uyuşturucu ticareti gibi faaliyetlere yönelmesine neden olmaktadır. Yönetimin değişmesiyle ortaya çıkan bütçe kesintileri veya politika değişimleri, yerel toplulukların güvenini sarsarak suç ağlarının yeniden filizlenmesine alan açmaktadır. Barış ve kalkınma stratejilerinin seçim döngülerinin ötesine geçebilmesi için yasal çerçeveler ve güçlü bir sivil toplum katılımı gereklidir; ki böylece gelecekteki hükümetler de sorumlu tutulabilecektir.

Özellikle geniş çaplı barış süreçleri çerçevesinde, eski savaşçıların ve silahlı çete üyelerinin topluma yeniden kazandırılması da şiddeti azaltmak açısından kritik rol oynar. Kolombiya'nın FARC sonrası deneyimi, tamamlanmamış entegrasyon programlarının yasa dışı faaliyetlere odaklanan yeni hibrit yapılar oluşturabileceğini göstermektedir. Etkili bir entegrasyon; kapsamlı iş eğitimi, psikososyal destek ve inanç kuruluşları, yerel STK'lar ile yerel yönetimlerin etkin olduğu toplumsal uzlaşma çabaları gerektirmektedir. Yasa dışı ekonomilerin ortadan kaldırılamaması, eski savaşçıları ekonomik motivasyonlarla yeniden silahlanmaya iterken, iyi uygulanmayan barış anlaşmaları ise hayal kırıklığı yaratarak bu eğilimi güçlendirmektedir. Bu zorlukların üstesinden gelememek ve etkin bir entegrasyon sağlayamamak, sadece insan potansiyelini heba etmekle kalmayıp, aynı zamanda suç ve isyan döngülerini kökleştirmektedir.

Yerleşik yolsuzluklarla mücadele etmek, diğer tüm önlem ve uygulamalarla el ele yürütülmesi gereken bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Resmî görevlilerin rüşvet

almasına veya kişisel kazanç uğruna iş birliklerine girmesine olanak tanıyan ortamlarda suç ağları rahatlıkla yeşermektedir. Siyasetçiler için mal varlığı beyanı zorunluluğundan ihbarcı/tanık koruma programlarına dek uzanan kapsamlı şeffaflık tedbirleri, yolsuzluğun köklü uygulamalarını tasfiye etmek için vazgeçilmezdir. Yolsuzluk çoğu zaman toplumsal bir normalleşmeye ve köklü bir tarihsel arka plana sahip olduğundan bu mücadele zorlu olsa da yüksek profilli yargılamalar, güçlü denetim mekanizmaları ve topluluk temelli izleme çalışmalarıyla normlar yavaş yavaş değişecek ve yolsuzluk azalacaktır.

Şiddet ve yasa dışı ekonomilere yönelik çabalar, demokratik ilkeler ve insan haklarına sarsılmaz bir saygı çerçevesinde yürütülmelidir. Mano Dura gibi stratejiler genellikle otoriter eğilimleri körüklerken; hükümetler güvenliği araçsallaştırarak aşırı gözetim, militarizasyon ve muhalefeti bastırma gibi yollara başvurabilmektedir. Ayrıca bu tür denetimsiz güç ve şeffaf olmayan süreçler içeren politikalar, yolsuzluk ve kaynakların kötüye kullanımı için elverişli bir zemin yaratarak kurumsal yozlaşmayı da beslerler. Böyle yaklaşımlar temel özgürlükleri zayıflatmanın ötesinde, toplumsal bölünmeleri derinleştirir ve devlet kurumlarına olan güveni aşındırır. Bu riskleri bertaraf etmek için reformlar, şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcı yönetim ön plana konularak, güvenlik tedbirlerinin bir kontrol mekanizmasına dönüşmesi engellenmelidir.

Son olarak, uluslararası iş birliği de hibrit örgütlerle mücadelede ön plana çıkmaktadır. Yasa dışı piyasalar çoğunlukla ulusal sınırları aşmaktadır; And Dağları'nda yetiştirilen uyuşturucu maddeler Kuzey Amerika ve Avrupa'daki tüketicilere ulaşırken, silah ve finansal kaynaklar da sınırları aşarak suç örgütlerini ve hibrit grupları beslemektedir. Bütüncül bir yaklaşım, transit, kaynak ve hedef ülkelerin kara para aklama kanunları, iade anlaşmaları ve istihbarat paylaşımı gibi alanlarda birlikte hareket etmelerini gerektirmektedir. Sınır ötesi ortak çalışma ekipleri veya ortak devriyeler gibi girişimler, daha geniş yönetim ve kalkınma stratejilerine entegre edilebilirse, kaçakçılık güzergâhlarını işlevsiz hale getirebilecekleridir.

Sonuç olarak, Latin Amerika'daki hibrit şiddet ve yasa dışı ekonomi döngülerini tersine çevirmek, cezalandırıcı baskınların ötesine geçmeyi ve insani kalkınmayı, güvenilir kurumları ve sarsılmaz bir siyasi iradeyi birleştiren bütüncül bir strateji benimsemeyi gerektirmektedir. Toprak dağıtımıyla ilgili mağduriyetleri gidermek, sosyal hizmetleri genişletmek ve gençlere yatırım yapmak, güvenlik politikalarından bağımsız değil; aksine tam da bu politikaların merkezinde yer almalıdır. Aynı şekilde güçlü bir devlet kapasitesi ve uluslararası iş birliği, kalıcı barışı inşa edecek temeli oluşturmaktadır. Her ne kadar Mano Dura'dan çok boyutlu reformlara geçiş rüşvet, parçalı yönetim ve köklü suç ağları gibi engellerle dolu olsa da, Kolombiya'da kaydedilen kademeli ilerlemelerin gösterdiği üzere, kapsamlı bir programın dönüştürücü potansiyeli büyüktür. Bu program tutarlı bir şekilde uygulandığı takdirde, şiddet yanlısı aktörlerin silahsızlandırılması, yasa dışı ekonomilerin dağıtılması ve daha adil, huzurlu bir Latin Amerika'nın inşa edilmesi mümkün olabilecektir.

Sonuç

Latin Amerika'daki siyasal şiddet ile kriminal faaliyetlerin iç içe geçmiş örüntüleri, bölgedeki şiddetin tekil güvenlik tehditlerinden ibaret olmadığını açıkça göstermektedir. Aksine, tarihsel mağduriyetler, sosyoekonomik eşitsizlikler ve evrilen yasa dışı ekonomilerin dokusunda gelişen şiddet, barış ve yönetim çabalarını klasik yaklaşımların ötesine taşımaya zorlamaktadır. Hükümetler sık sık Mano Dura tarzı yöntemlere yönelmekle birlikte, bu tür cezalandırıcı uygulamalar çoğu zaman şiddeti yalnızca kısa bir süreliğine bastırmakta; silahlı grupların yeniden örgütlenmesine olanak veren yapısal kırılganlıkları ise göz ardı eder. Çözüm yolları, sosyoekonomik eşitsizlikler, zayıf yargı sistemi, yetersiz kalkınma, toprak adaletsizliği ve yapısal yoksulluk gibi kök sorunları hedeflemelidir. Diğer önemli bir gerçek, siyasi irade ve kurumsal sürekliliğin belirleyici yapısıdır. Toprak dağıtımı, kırsal altyapı veya yasa dışı ekinlerin ikamesi gibi hedeflere yönelik politikaların etkili olabilmesi için uzun vadeli bağlılık ve kesintiye uğramayan finansman kanalları gerekmektedir. Devletin güven vermediği veya hiç bulunmadığı yerlerde, topluluklar kolaylıkla çabuk kazanç veya güvenlik vadeden silahlı gruplara yönelmektedir. Aynı ölçüde önemli olan, hükümetin her seviyedeki yolsuzlukla mücadele etmesi ve uluslararası iş birliği kapasitesinin artırılmasıdır.

Son kertede, Latin Amerika'da şiddet döngüsünü kırmak ve bölgesel barışı kalıcı hale getirmek, güçlü güvenlik tedbirleri ile toplumsal-ekonomik reformları ve etkin yönetimi dengeli biçimde hayata geçiren çok katmanlı bir çerçeve gerektirmektedir. Bölgenin geleceği, tepkisel baskınlardan yapısal sorunların köküne inen, kapsayıcı stratejilere geçebilme ve bunları istikrarlı şekilde uygulayabilme kapasitesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

Acero, Camilo. "Review of the Literature on Illicit Drugs in Colombia." *Drugs & (Dis)order Working Paper*. London: SOAS, 2020.

Arias, Enrique Desmond. "The Dynamics of Criminal Governance: Networks and Social Order in Rio de Janeiro." *Journal of Latin American Studies* 38, no. 2 (2006): 293–325. <https://doi.org/10.1017/S0022216X06000721>.

Arias, Enrique Desmond. "The Impacts of Differential Armed Dominance of Politics in Rio de Janeiro, Brazil." *Studies in Comparative International Development* 48, no. 3 (2013): 263–284. <https://doi.org/10.1007/s12116-013-9137-8>.

Arias, Enrique Desmond. *Criminal Enterprises and Governance in Latin America and the Caribbean*. New York: Cambridge University Press, 2017.

Astorga, Luis. "Drug Trafficking in Mexico: A First General Assessment." In *UNESCO Management of Social Transformations (MOST) Discussion Paper Series*, no. 36. Paris: UNESCO, 1999. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117644>.

Baysal, Başar. *Securitization and Desecuritization of FARC in Colombia: A Dual Perspective Analysis*. Lanham: Lexington Books, 2019.

Charles, Mathew, V. Conde, J. Sanabria, L. Calderon, D. Marmolejo, T. Castro, ve B. Baysal. "La Participación de NNA en el Crimen Organizado y el Conflicto Después del Acuerdo de Paz." *Documentos OCCO*, no. 4 (2022). Observatorio Colombiano de Crimen Organizado, Universidad del Rosario.

Cornell, Svante E. "Narcotics and Armed Conflict: Interaction and Implications." *Studies in Conflict & Terrorism* 30, no. 3 (2007): 207–227.

Council on Foreign Relations (CFR). "Mexico's Long War: Drugs, Crime, and Cartels." 2024. <https://www.cfr.org/background/mexicos-long-war-drugs-crime-and-cartels>.

Durán-Martínez, Angélica. *The Politics of Drug Violence: Criminals, Cops and Politicians in Colombia and Mexico*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Ezek, E. Nur, Yelda Yenel, ve Başar Baysal. "Kolombiya Bağlamında Çatışma Dönemi Ekonomilerinin Çatışmanın Şiddetlenmesi, Terörle Mücadele ve Barış Sürecine Etkilerinin İncelenmesi." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 56 (2023): 297–308.

Flanigan, Shawn T. "Motivations and Implications of Community Service Provision by La Familia Michoacana/ Knights Templar and Other Mexican Drug Cartels." *Journal of Strategic Security* 7, no. 3 (2014): 63–83.

Gutiérrez Sanín, Francisco. "Criminal Rebels? A Discussion of Civil War and Criminality from the Colombian Experience." *Politics & Society* 32, no. 2 (2004): 257–285.

Gutiérrez, Jose Antonio, ve Frances Thomson. "Rebels-Turned-Narcos? The FARC-EP's Political Involvement in Colombia's Cocaine Economy." *Studies in Conflict & Terrorism* (2020). <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1793456>.

Hough, Philip A. "Guerrilla Insurgency as Organized Crime: Explaining the So-Called 'Political Involution' of the Revolutionary Armed Forces of Colombia." *Politics & Society* 39, no. 3 (2011): 379–414.

Human Rights Watch. "Recycled Violence: Abuses by FARC Dissident Groups in Tumaco on Colombia's Pacific Coast." 2018. <https://www.hrw.org/report/2018/12/13/recycled-violence/abuses-farc-dissident-groups-tumaco-colombias-pacific-coast>.

- Kaplan, Oliver, ve Enzo Nussio. "Explaining Recidivism of Ex-Combatants in Colombia." *Journal of Conflict Resolution* 62, no. 1 (2018): 64–93. <https://doi.org/10.1177/0022002716644326>.
- Koonings, Kees, ve Dirk Kruijt. "Hybrid Violence and Criminal Governance in Latin America." *Social Sciences & Humanities Open* 8, no. 1 (2023): 100623. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100623>.
- Maihold, Günther. "Colombia's Path to 'Total Peace': President Gustavo Petro Cannot Fall Back on the FARC Blueprint." *SWP Comment* 2022/C 54. Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), 2022. <https://doi.org/10.18449/2022C54>.
- Norman, Susan Virginia. "Narcotization as Security Dilemma: The FARC and Drug Trade in Colombia." *Studies in Conflict & Terrorism* 41, no. 8 (2018): 638–659. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2017.1338052>.
- Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). "Interpol: Illegal Gold Mining Is Devastating Latin America." 2022. <https://www.occrp.org/en/news/interpol-illegal-gold-mining-is-devastating-latin-america>.
- Ramirez, Maria Clemencia. *Between the Guerrillas and the State: The Cocalero Movement, Citizenship, and Identity in the Colombian Amazon*. Durham, NC: Duke University Press, 2011.
- Schmidt, Ferhana. "From Islamic Warriors to Drug Lords: The Evolution of the Taliban Insurgency." *Mediterranean Quarterly* 21 (2010): 61–77.
- Shelley, Louise. *Human Trafficking: A Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). "Colombia: Potential Cocaine Production Increased by 53 Per Cent in 2023, According to New UNODC Survey." 18 Ekim 2024. <https://www.unodc.org>.
- Vilbert, Jean. "Criminal Governance and Social Mobilization in Brazilian Favelas: A Qualitative Meta-Analysis." *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science* 56 (2023): 33–64. <https://doi.org/10.22151/politikon.56.2>.
- Washington Office on Latin America (WOLA). *A Long Way to Go: Implementing Colombia's Peace Accord After Five Years*. 2021. <https://www.wola.org/analysis/a-long-way-to-go-implementing-colombias-peace-accord-after-five-years/>.
- Wolf, Sonja. *Mano Dura: Gang Suppression in El Salvador*. Austin, TX: University of Texas Press, 2017.
- Wyer, Frank. "Peace Versus Profit: Rebel Fragmentation and Conflict Resurgence in Colombia." *International Organization* 78, no. 4 (2024): 701–730. <https://doi.org/10.1017/S0020818324000213>.
- Zapata Celestino, Kevin. "The Clandestine Welfare: The Role of Illicit Actors in the Provision of Social Protection in Latin America." *Journal of International and Comparative Social Policy* (2023): 1–19. <https://doi.org/10.1017/ics.2023.10>

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI: YENİ Mİ, YENİLGİ Mİ?

Fatih Ceylan

Büyükelçi (E), Türkiye'nin NATO Nezdinde Eski Daimi Temsilcisi, Ankara Politikalar Merkezi (APM) Başkanı

Prof. Dr. Mitat Çelikpala

Kadir Has Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Soğuk Savaş Sonrası Döneme Kısa Bir Bakış

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması iki kutupluluğa dayalı dünya düzeninin dönüşeceğinin en somut habercisiydi. Nitekim iki yıl sonra, Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş son buldu ve tüm küresel aktörler için yeni bir çağ başladı. Bu çerçevede Irak'tan Güney Kafkasya ve Balkanlar'a geniş alanlara yayılmış bölgesel çatışmalara rağmen iki hasım blokun karşılıklı tehdit algıları tarihe karıştı. Bloklar arası siyasi ve ekonomik iş birlikleri için yeni olanaklar ortaya çıktı.

Başta ABD olmak üzere, Soğuk Savaş'ın galibi olan Batı blokuna dahil ülkeler ve Batı'yı temsil eden kuruluşlar, ulusal güvenlik stratejilerinde kriz önleme ve yönetimi ile iş birliğine dayalı güvenlik kavramlarına sarıldılar; bunları uluslararası ilişkilerinin yürütülmesinde uygulamaya koydular. İstikrar ve refahın öncelendiği bu yeni çağda *Reelpolitik* gereksinimleri karşılayacak ekonomik-ticari ilişkiler ağı geleneksel tehdit ortamından uzak bir anlayışla olabildiğince genişletildi. Bunun yansıması olarak galip blok sarsıntılı geçmişten miras aldığı müktesebatı da gözeterek uluslararası kuralları geniş çapta belirledi ve küreselleşmeye ivme ve içerik kazandırdı. Karşımıza küresel ilişkilerde istikrarı ve "kurallara dayalı düzeni" takviye etmeyi amaçlayan bir siyasi süreç çıktı.

1990'lı yılların başında Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ni ayakta tutmayı amaçlayan reformlarının sonuçsuz kalmasının yanı sıra on yıl süren Afganistan müdahalesinden yenilgiyle çıkmış olmanın yarattığı travmalar, Sovyet döneminin Rus yönetici sınıfına miras bıraktığı "devlet krizinin" nedenidir. Uluslararası arenaya yeni bir aktör olarak çıkan Rusya Federasyonu'nun yeni yöneticileri, bir yandan Çeçenistan ve Tataristan gibi iç meseleleri bir çözülme daha yaşamadan atlatmaya çabalarırken, diğer yandan başta Güney Kafkasya'da patlak veren Abhazya ve Karabağ gibi anlaşmazlıkları kullanarak Rusya'nın yakın çevresi olarak niteledikleri eski Sovyet coğrafyasında ülkelerinin nüfuzunu korumaya çalıştılar.

Gorbaçov'un tasfiyesi sonrasında iktidar koltuğuna oturan Boris Yeltsin ve onun Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev, 1990'lı yılların başında Rusya'nın dış politika eksenini Batı'ya doğru çevirdiler. Bu doğrultuda Rusya'nın ABD ve NATO ile olan ilişkilerini sağlam ve işler bir zemine oturtmayı tercih ettiler. Rusya'nın bu tutumu Batı'dan da karşılık gördü. Böylece Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk on yılında gündemi Batılı ülkeler/kurumlar ile Rusya arasında iş birliği odaklı bir söylem meşgul etti. Rusya, NATO'nun Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi ve Barış İçin Ortaklık gibi iş birliği çerçevelerinde daha

ilk aşamalardan itibaren yerini aldı. Bu iş birliği 1997'de, diğer NATO ortaklıklarıyla karşılaştırıldığında, bir üst seviye olarak kabul edilebilecek olan NATO-Rusya Kurucu Senedi'nin¹ imzalanmasıyla yeni bir aşamaya taşınmış oldu. Rusya'nın AB ile aynı yıl içinde imzaladığı AB-Rusya Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması² ise AB-Rusya ilişkilerine ahdî temelde bir içerik kazandırdı. Bu çerçevede Rusya hem ABD hem de Avrupa ile ilişkilerinde iş birliği yapılması gereken stratejik bir ortak konumuna kavuşmuş olmaktadır.

1990-2000 dönemi Ukrayna-Batı/Batılı kurumlar arası ilişkilere iş birliği açısından bakıldığında da karşımıza benzer bir tablo çıkmaktadır. Kiev, Rusya'nın bu dönemde Avrupa-Atlantik kurumlarıyla ilişkilerini geliştirmede benimsediği yaklaşıma benzer bir biçimde bahsi geçen tüm iş birliği platformlarında yer almış, Batı ile olan ortaklık ilişkilerini güçlendirmeye yönelmiştir. Bu doğrultuda bir yandan ekonomik-ticarî ilişkiler çeşitlendirilerek Batı/Batılı kurumlarla kurulu ağlar zenginleştirilmiş, diğer yandan 1997 yılında güvenlik alanında çok taraflı bir ilişki modelini temsil eden NATO-Ukrayna Özgün Ortaklık Senedi³ imzalanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk on yılını özetlemek gerekirse, Batı'nın stratejik öncelikleri olarak şu iki unsurun öne çıktığı gözlenebilir: (1) Eski Varşova Pakti üyelerinin Batılı kurumlarla bütünleşmelerini sağlamaya dönük bir süreci hayata geçirmek; (2) Eski Sovyetler Birliği coğrafyasında Rusya dışında Belarus, Ukrayna ve Kazakistan'da konuşlu askerî nükleer yetenekleri Rusya'ya taşıyarak bunların Rusya'nın komuta-kontrolü altında olmalarını güvenceye bağlamak suretiyle stratejik dehşet dengesini Rusya ile Batı arasında yeniden tesis etmek.

Bu çerçevede günümüzde Ukrayna'da devam eden savaşı irdelerken, zamanında nükleer kuvvetlerin/silahların Rusya'da toplanması sürecinde Ukrayna'da konuşlu bulunan Sovyet döneminden kalma askerî nükleer yeteneklerin Rusya'nın sahipliğine verilmesini sağlayan 1994 tarihli Budapeşte Mutabakatını,⁴ Ukrayna'nın egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü garanti eden, altında ABD, İngiltere ve Ukrayna'nın yanı sıra Rusya'nın da imzasının bulunduğu bir belge olarak kaydetmekte yarar vardır.

Yeni Yüzyıl ve Küresel Düzende Sonun Başlangıcı

2000'de Rusya'da Putin, bir yıl sonra ABD'de George W. Bush işbaşına geldi. Yeni yüzyıla birlikte, bir önceki on yılda sağlanan nispi barış ve istikrar ortamının yapı taşlarının halen yerlerini korudukları, Rusya ile Batı arasındaki bağlarda kökten bir çözülme ortaya çıkmadığı gözlenir. NATO'nun Kosova'ya yaptığı askerî müdahaleye

¹ NATO, "Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security Between NATO and the Russian Federation," NATO, 27 Mayıs 1997

² EUR-Lex, "AB-Rusya Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması," *EUR-Lex*, 1 Aralık 1997.

³ NATO, "Charter on a Distinctive Partnership between the North Atlantic Treaty Organization and Ukraine," NATO, 9 Temmuz 1997.

⁴ Ukrayna, Rusya Federasyonu, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Amerika Birleşik Devletleri, *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na Ukrayna'nın Katılımına İlişkin Güvenlik Garantileri Hakkında Memorandum (Budapeşte Memorandumu)*, Budapeşte, 5 Aralık 1994, Birleşmiş Milletler Antlaşmalar Serisi, no. 52241.

ve bunun Rus yönetiminde yarattığı tedirginliğe rağmen Putin 2002'de Roma'da düzenlenen NATO Toplantısı'nda NATO-Rusya Konseyi'nin⁵ kurulmasına rıza gösterdi. Bu, Putin'in Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerini güvenlik alanında da ilerletmekten yana tutum sergilediğinin bir işareti olarak kabul edilebilir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemdeki ilk genişlemesini 1999'da Çekya, Macaristan ve Polonya'nın üyeliğiyle tam da bu dönemde gerçekleştirdiği not edilmelidir.

NATO-Rusya Konseyi'nin kurulduğu 2002 yılında Ukrayna'yla ilişkileri bir üst seviyeye çıkararak NATO-Ukrayna Eylem Planı⁶ yürürlüğe girdi. Bu Plan 2005'te Yoğunlaştırılmış Diyalog Programı'na⁷ evrildi. Bu Programın, NATO-Rusya ilişkilerinde yakalanan düzeye yakın olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu çerçevede Batı'nın Rusya ile olan ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesinde konumlandırmaktan uzaklaşmadığı ve diğer ortaklarına nazaran Rusya'yı ön planda tuttuğu da belirtilebilir.

2000'li yılların başlangıcı, küresel çapta rakipsiz kalan Bush yönetiminin ABD hegemonyasında tek kutuplu bir dünya düzenini tesis etmeye yöneldiği; bu çerçevede kendi müttefiklerinin yanı sıra Putin yönetimini de karşısına alan girişim ve projeleri hayata geçirmeye çalışmaktan sakınmadığı bir döneme tekabül etmektedir.

Bush yönetiminin ilk icraatlarından biri ABD-Rusya stratejik ilişkilerini başlangıçta derinden olmasa da sarsan Anti Balistik Füze Savunması Antlaşmasından tek yanlı olarak çekilmesidir. Bu tasarrufun hemen ardından Avrupa'da konuşlandırılacak (Çekya ve Polonya) ve münhasıran ABD kontrolüne tabi olacak Füze Kalkanı projesini ortaya atması ve 2003'te BMGK kararına dayanmadan Irak'a karşı yaptığı işgal niteliğindeki askerî harekât ABD ile müttefikleri arasındaki güven bunalımını su yüzüne çıkarttı. ABD-Rusya ilişkilerinde de ciddi bir çatlağın oluşmasına neden oldu. ABD'nin kendi eliyle ilerideki yıllarda kendisine en büyük rakip olarak tanımlayacağı Çin'in 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasında öncü rol oynaması ise yeni yüzyılın cilvelerinden biri olarak kayda geçti.

Yeni yüzyılda iktidara gelen Putin yönetimi, 1990'lı yıllardan itibaren Rusya'nın kendisi için belirlediği "nüfuz alanındaki" (Yakın Çevre) çıkarlarını imkânları ölçüsünde kollamaya dayalı yaklaşımı devam ettirmiş, dış ve güvenlik politikalarında Avrupa-Atlantik eksenine ilişkin ilişkileri de önemsemıştır. Fakat üst üste yaşanan küresel gelişmelerin etkisi altında Putin'in zihin dünyasının adım adım eski Rus Dışişleri Bakanı Primakov'un yeniden Rus tarih sahnesine sürdüğü Avrupa-Atlantik bölgesini Rusya'nın Avrasya hinterlandındaki nüfuz ve çıkarlarıyla dengeleme siyasetini savunmaya, hatta incelemeye doğru kaydığı görülür. Bu türde bir denge siyasetinin ilk işaret fişegi 2005 yılında bizzat Putin tarafından şu ifadelerle atılmıştır: "SSCB'nin dağılması 20. yüzyılın jeopolitik felâketidir."⁸ Bu ifade, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının Putin ve destekçilerinin zihinlerinde ortaya çıkardığı travmanın, dolayısıyla Rusya'nın "Yakın

⁵ NATO, *NATO-Rusya Konseyi (NRC)*, NATO, 28 Mayıs 2002.

⁶ NATO, *NATO-Ukrayna Eylem Planı*, NATO, 22 Kasım 2002.

⁷ NATO, *NATO, Ukrayna ile "Yoğunlaştırılmış Diyalog" Başlatıyor*, NATO, 21 Nisan 2005.

⁸ NBC News, "Putin: Sovyetler'in Çöküşü 'Gerçek Bir Trajedi'," *NBC News*, 25 Nisan 2005, Kaynak: *The Associated Press*.

Çevresini” hangi mercekten gördüklerinin en veciz ifadesidir. 1990’lı yıllardan miras kalan, bir ölçüde yatışmaya yüz tuttuğu ileri sürülebilecek bu travmanın tekrar gün ışığına çıkmasında Bush yönetiminin yeri geldiğinde müttefiklerine danışmadan hayata geçirdiği tek yanlı tasarrufların belirleyici rol oynadığı öne sürülebilir.

2000-2010 arası yıllar Rusya’nın, 1990’lara hâkim olan “devlet krizini” aştığı, geliştirdiği ekonomik-ticari ilişkiler sayesinde ekonomisini toparladığı, Rus toplumunun refah seviyesinin geçmişe kıyasla yükseldiği, Putin yönetiminin kendine özgü yönetim sütunlarını sağlamlaştırdığı, bu gelişmeler doğrultusunda Moskova yönetimindeki öz güven duygularının pekiştiği bir dönemdir. Bu dönemde, bir yandan yönetimin öz güveni ve toplum nezdindeki itibarı yükselmiş, diğer yandan Rus devlet aklında esasen geçmiş Rus tarihi içinde mündemiç olan “Avrasyacı” eğilimlerin yaygınlık kazandığı gözlenmiştir. Aynı dönemde NATO’nun yeni üyelerle Doğu’ya doğru genişlemesi Putin yönetimini rahatsız etmeye başlamış; Rusya açısından tedirginlik yaratan bu ortamda Rus revizyonizminin eskizleri tezahür etmiştir. Bu bağlamda 2007 Münih Güvenlik Konferansı’nda⁹ Putin’in, ABD’nin tek kutuplu bir dünya düzeni oluşturmaya yönelik eylemlerine sert ifadelerle meydan okuması ve kendisi de bir kutup kalmak kaydıyla çok kutuplu bir dünya düzeni tesis etmeye kararlı olduklarını açıklaması kayıtlara girmiştir.

Bu sözler, zamanın Gürcistan Devlet Başkanı Mikael Saakaşvili’nin sergilediği ergen ve öngörüsüz tutumu saklı kalmak kaydıyla, 2008’de Rusya ile Gürcistan arasında patlak veren savaşla birlikte fiilen sahada askeri çatışmaya evrilmiş oldu. Bu savaş, Gürcistan’ın toprak bütünlüğünü kaybetmesiyle sonuçlanmanın ötesinde Rusya-Batı ilişkilerinde o dönemin dinamikleri çerçevesinde kısa sayılabilecek bir sürede belirgin bir yara açtı. Rusya, bu yaraya rağmen Batı için stratejik öneme sahip ortak olma vasfını kaybetmedi. Batı’nın bu yaklaşımını, Obama yönetiminin Rusya’ya dönük 2009 tarihli ‘Yeniden Rusya’ (*reset*) siyasetinde ve NATO’nun 2010’da kabul ettiği temel strateji belgesi olan Stratejik Konsept’te görmek mümkündür.

2010, aynı zamanda Ukrayna’nın daha önceki yıllarda kendisi için belirlediği NATO üyeliği hedefinden vazgeçtiğine ve tarafsız bir ülke konumunu benimsediğine dair Ukrayna Parlamentosu kararının alındığı yıldır. Bu karara Rusya açısından bakıldığında “en yakın çevre” (Belarus ve Ukrayna) henüz varoluşsal tehlikelerden uzaktadır. Bu tablo 2014 yılına gelindiğinde tamamen farklı bir yöne seyredecek; Ukrayna’da baş gösteren “Meydan Hareketi” sonucu Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç iktidardan indirilecek ve Rusya Mart 2014’te Kırım’ı işgal ve ilhaka, Ukrayna’nın Donbas bölgesini ise istikrarsızlaştırmaya girişecektir. Bu bağlamda Putin iktidarının ilerleyen yıllarında patlak veren Rus revizyonizmi ile Rus saldırganlığı arasında nikâh kıyıldığı görülecektir. Ukrayna topraklarının bir kısmının Rusya tarafından işgal edilmesine paralel olarak ortaya çıkan gerilimi yatıştırmak üzere ne iki güçlü Avrupa ülkesi olan Almanya ile Fransa’nın, Rusya ve Ukrayna’yı da kapsayan dörtlü formatta (Normandiya Formatı) bir uzlaşma formülü (Minsk Mutabakatları) arayışı ne de AGİT bünyesinde tesis olunan Özel Gözlem Misyonu’nun çabaları sonuç vermiştir.

9 Vladimir Putin, "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy," *President of Russia Official Website*, 10 Şubat 2007.

Gerilim ve çatışma yüklü sürecin bir sonraki aşaması, Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı geniş çaplı saldırı dalgasıyla birlikte küresel düzenin kökten sarsıldığı, Avrupa'nın göbeğinde geçmişteki iki dünya savaşından anımsanan trajik sahnelere tekrar tanık olunduğu hazin tablodur.

Jeostratejik Rekabetin Derinliğinde Ukrayna Sorunsalı

2000'li yılların başında küreselleşmiş, ancak tek kutupluluğa dayalı bir dünya düzeni kurmaya yönelik ABD'nin 2003'te Irak'ı işgaliyle birlikte revizyonist bir çizgiye doğru kaydığı yukarıda belirtilmişti. Bu çizgi, bir yandan ABD ile müttefikleri arasında çatlağa yol açmış, diğer taraftan Rus devlet yönetiminin, Batı'yla olan ilişkilerinde kesintiye yol açmasa da ABD'ye bakışında tedirginlik doğurmuştur. Gürcistan'daki savaşı müteakiben Batı'nın Rusya'yla ilişkilerinde diyalog-angajman kulvarını terk etmemek amacıyla geliştirdiği ilişkileri toparlamaya dönük yaklaşımlar, Rusya'nın Batı'dan, dolayısıyla Avrupa-Atlantik yöneliminden kopma sürecine girmesini engelleyemedi. Rusya'nın, başta ABD olmak üzere, NATO ve Batılı kurumlara yönelik bakış açısındaki değişim dönemin Rus stratejilerine de yansdı. 2009'da açıklanan temel strateji belgesinde,¹⁰ “çok kutuplu bir dünyada stratejik istikrar ve karşılıklı yarar temelinde ortaklık ilişkilerini desteklemek yönündeki faaliyetlere dayalı olarak Rusya'yı bir dünya gücüne dönüştürmek” hedefi açıkça yer almaktaydı.

Sonuçta bu dönemdeki bölgesel ve küresel gelişmelere Rusya'nın bakışı hızla Batılı aktör ve kurumlardan farklılaşmaya başladı. 2011'de Fransa'nın öncülüğünde “gönüllüler koalisyonuna” dayalı bir askerî müdahaleyle başlayan, bilahare NATO operasyonuna dönüşen Libya Harekâtı buna bir ilk örnek olarak belirtilebilir. Bu askerî müdahale, Rus üst düzey devlet yetkililerince Rusya'nın “ilgi alanı” içinde olan bir ülkede Rus çıkarları dikkate alınmadan Batılı güçlerce icra edilen bir operasyon olarak nitelendi ve Rusya'nın kenara itildiği değerlendirmelerini kamuoylarının gündemine taşıdı. Libya operasyonunu, Moskova'nın Batı'ya bakışını olumsuz yönde etkileyen önemli bir gelişme olarak okumak mümkündür.

Jeopolitik gündem 2014 yılı başında, Libya'ya karşı gerçekleştirilen operasyonun üzerinden üç yıl geçtikten sonra, Ukrayna'da meydana gelen hükümet karşıtı gösterilere odaklandı. Moskova bu hareketliliği kendisine karşı düzenlenen bir tür “Renkli Devrim” olarak değerlendirdi ve Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik eksenine bütünlük ihtimalini bir tehdit olarak algıladı. Sonuçta Mart 2014'te Kırım'ın işgal ve ilhakıyla Donbas bölgesinde Moskova'ya bağlı ayrılıkçı güçlerin bağımsızlık eğilimlerini cesaretlendirmesi sonrasında Rusya ile Batı arasındaki ipler iyice gergin hale gelmiş oldu.

Haziran 2014'te Suriye-Irak hattında DAESH'in terör eylemlerine başlamasıyla birlikte Ukrayna'daki krize Orta Doğu'daki terör sarmalı eklendi. Tabloya bir de Çin kaynaklı rekabetin eklenmesiyle birlikte küresel güç ilişkilerinde konvansiyonel ve asimetric düzlemlerde kökten değişim süreci başlamış oldu.

¹⁰ Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi, *National Security Strategy of the Russian Federation to 2020*, 12 Mayıs 2009'da imzalanmıştır. <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

Ağustos 2021'de Biden yönetiminin, müttefik ülkeleri de zorda bırakan bir çerçevede ve son derece düzensiz bir şekilde Afganistan'dan çekilmesini takiben ABD'nin Asya-Pasifik yöneliminin daha da boyutlanması küresel dengeleri daha karmaşık bir hale soktu. Uzak Doğu'da derinleşen ABD-Çin rekabeti, Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'da başlattığı geniş çaplı işgalin eklenmesiyle birlikte bölgesel ve küresel aktörleri büyük güçler arasındaki jeostratejik kördüğümün içine çekti.

Ukrayna'da neredeyse üç yıldır devam eden savaşın kısa-orta vadede sonlanmasını beklemek iyimserlik olur. Öte yandan, tarafları itibarıyla tüm dünyayı etkisi altına alan, küresel alanda askerî, siyasi ve ekonomik etkileri açık biçimde gözlemlenen Ukrayna'daki savaşın önce ateşkes, ardından da kalıcı bir barışla sonuçlandırılmasına yönelik girişimlerin sahne arkasında da olsa sürdürüldüğü görülmektedir.

Ukrayna'da Savaş mı, Barış mı?

Avrupa-Atlantik güvenliğine olduğu kadar küresel güvenliğe etkileri dolayısıyla Ukrayna'daki savaşın ne yöne evrileceği, bitmesinin ne kadar süre alacağı ve ne şekilde son bulacağı halen belirsizliğini korumaktadır.

2024 yılının ikinci yarısında G7, AB ve NATO Zirvelerinde alınan kararlara bakıldığında Batı dünyasının Ukrayna'yı, ne kadar süre alırsa alsın ve hangi yoğunlukta olursa olsun askerî, malî, finansal ve diplomatik alanlarda desteklemeyi sürdüreceği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, ABD ve NATO'nun Ukrayna'da Rusya'yla doğrudan bir çatışma içine girmekten kaçındığı da gözlenmektedir. Buna mukabil Moskova'nın, nükleer kuvvet kullanma tehdidi dahil,¹¹ sıkça açıkladığı kırmızı çizgilere rağmen Batı'nın Ukrayna'ya aşamalı bir biçimde gelişmiş askerî sistemler vermeye devam ettiği de görülmektedir. Bu çerçevede Avrupalı aktörler F16 savaş uçakları, Patriot hava-füze savunma sistemi dahil uzun menzilli saldırı yeteneklerini Ukrayna'ya sevk etmektedirler. Uzun menzilli saldırı silâhlarının Rus topraklarını hedef alacak şekilde kullanımına zamanında getirilen kısıtlamalar, Rusya ile Kuzey Kore arasında yapılan anlaşmaya dayalı olarak Kuzey Koreli askerlerin Kursk bölgesine konuşlandırılmasını takiben Kasım 2024'te sırasıyla ABD, İngiltere ve Fransa tarafından kaldırılmıştır. Buna paralel olarak Putin, bu kararları başta ABD olmak üzere NATO'nun Rusya'ya karşı doğrudan savaş ilânı olarak kabul ettiğini açıklamıştır. Bu açıklamayla yetinmeyerek, Kasım 2024'te imzaladığı bir kararnameyle Rusya'nın nükleer kuvvet kullanma eşliğini düşüren "yeni nükleer doktrini" ilan etmiştir. Diğer yandan Ağustos 2024'te Kursk'ta başlayan Ukrayna hareketinin¹² ilk aşamasında Putin'in, kendisinden beklenen sertlikte bir söylem kullanmamış olması ise dikkat çekmektedir. Putin'e göre Kursk operasyonu bir "kışkırtmadır".¹³ Her hâlükârda Kursk operasyonu sonrasında Putin'in, mevcudunu daha da arttırmak (180.000 kişilik artış) suretiyle "Batı kanadında artan tehditleri karşılamak" üzere Rus ordusunu Çin'den sonra dünyanın ikinci büyük silâhlî

¹¹ Mark Trevelyan ve Andrew Osborn, "Putin Draws a Nuclear Red Line for the West," *Reuters*, 27 Eylül 2024.

¹² Tolga Sakman, "Ukraine's Kursk Operation and the New Phase of the War," *DİPAM Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi*, 23 Ağustos 2024.

¹³ Reuters, "Putin Says Ukrainian Attack on Kursk Is a Major Provocation," *Reuters*, 7 Ağustos 2024.

kuvvetlerine dönüştürmek¹⁴ hedefini açıklamış olması kayda girmiştir. Bu hedefe şimdi yeni olduğunu iddia ettiği nükleer doktrini eklemiştir.

Ukrayna Devlet Başkanı Zelensky ise Batı'dan gelen yardımların artırılması ve özellikle uzun menzilli silâhların kullanımı üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması yönündeki taleplerini sıkça gündeme taşımış; bunda başarı da sağlamış ve Kiev yönetiminin Kursk operasyonu sonrasında yakaladığını varsaydığı "moral ivmeden" ülke savunması lehine yararlanmaya yönelmiştir.

ABD'de Trump'ın iktidara gelecek olması, Avrupa'nın savunma sanayi kapasitesinin Ukrayna'nın gereksinim duyduğu mühimmatı karşılamada sergilediği yetersizlik, Çin'in açıktan olmasa da dolaylı yollardan Rus "savaş makinasına" sağlamakta olduğu destek, Küresel Güney'in çeşitli vesilelerle gösterdiği ikircikli tutum ve savaşan tarafların şimdilik uzaklaşmaya olanak tanımayan tutumları Ukrayna'daki savaşın en azından 2024'te son bulmayacağı ortaya koymuştur.

Diğer yandan, Ukrayna sorunsalını değerlendirmede sadece savaş kurgusuna dayalı bir yaklaşımın, mevcut süreci ve evrileceği yönü kestirmede eksik kalacağını görmek gerekir. Bu açıdan ateşkesin ve sonrasında imzalanacak kalıcı bir barış anlaşmasının zeminini teşkil eden süreç ve görüşmelerin de değerlendirilmesi zorunludur. Bu gözlemden hareketle Zelensky'nin Kasım 2022'de Endonezya'da düzenlenen G20 Zirvesi'nde açıkladığı on maddelik Barış Planı'ndan¹⁵ bugüne olası barışa ve bunun sürecine dair denemelerin yapıldığı gözlenmektedir. Dolayısıyla, savaş sarmalının yanında barış arayışlarının da gündemden düşmediği gözlemlenmektedir.

Olası bir barışın şartları konusunda savaşan tarafların görüşleri arasında an itibarıyla uzlaştırılması güç bir açık bulunmaktadır. Moskova, ilhak ettiği Ukrayna topraklarının Rus toprakları olduğunun kabul edilmesini, Ukrayna kuvvetlerinin "Rus topraklarından" çekilmesini, Ukrayna yönetiminin "Nazilerden arındırılmasını" ve Ukrayna'nın hiçbir askerî blokta (özellikle NATO) yer almayarak tarafsız statüye sahip bir ülke olmasını istemektedir. Buna karşılık Kiev, öncelikli olarak Rusya'nın Kırım dahil olmak üzere işgal ettiği Ukrayna topraklarından çekilmesini talep etmektedir. Ukrayna için AB ve NATO üyelik hedefleri tartışmaya açık değildir ve Ukrayna'nın geleceğinin Ukrayna toplumu tarafından belirleneceği açıkça vurgulanmaktadır. Zelensky yönetimi, her fırsatta Ukrayna topraklarını işgal tamamen bitene kadar azim ve kararlılıkla savunacaklarını, Rusya'yı barışa zorlamak ve müzakerelere Kiev'in belirleyeceği koşullarda oturmak için ellerindeki her türlü olanak ve yeteneğini kullanacaklarını açıklamaktadır. Dolayısıyla, Ukrayna için önce her türlü uluslararası güvenlik garantisinin verildiği kapsamlı bir ateşkesin imzalanması, bilahare barış müzakerelerine yukarıda belirtilen şartların zemininde başlanması ve Her hâlükârda ileride yine revizyonist bir çizgi benimseyebilecek Rusya'dan kaynaklanabilecek olası bir saldırıya karşı Ukrayna'nın kalıcı biçimde korunmasını sağlayacak uluslararası güvenlik garantilerinin verilmesi hedeflenmektedir.

¹⁴ Reuters. "Kremlin Says Russian Army Expansion Needed to Address Growing Threats on Western Flank." *Reuters*, 17 Eylül 2024.

¹⁵ "What is Zelensky's 10-Point Peace Plan?" *Ukraine.ua* (resmi web sitesi), 17 Eylül 2024.

Bu şartlar altında savaşan tarafların barış için ortak bir noktada buluşmaları çok mümkün gözükme de uluslararası toplumun çeşitli aktörlerinin tarafları müzakere masası etrafında buluşturmak yönündeki gayretlerinin sürdüğü de görülmektedir. Bu çerçevede özellikle 2023 yılının ikinci yarısı barış arayışlarının ivme kazandığı bir dönem olarak şu şekilde kayıtlara geçmiştir: 15-16 Haziran 2024'te İsviçre'de düzenlenen Barış Konferansı'na¹⁶ gelinceye değin Haziran 2023'te Kopenhag'da,¹⁷ Ağustos 2023'de Cidde'de,¹⁸ Ekim 2023'de Malta'nın ev sahipliğinde¹⁹ ve Ocak 2024'te Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nun²⁰ marjında bir seri Ukrayna barış konferansı düzenlenmiştir. 92 ülkenin katıldığı İsviçre Barış Konferansı'nda²¹ Rusya'nın yanı sıra Brezilya,²² Çin²³ ve Hindistan²⁴ gibi önemli aktörler yer almamıştır. Konferans sonunda yayımlanan Bildiri'yi, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 78 ülke imzalamıştır.²⁵ İsviçre'deki Barış Konferansı'nda Ukrayna'nın Kasım 2022'de ilân ettiği Plan'ın çeşitli bileşenleri ele alınmış, olası bir barışa zemin oluşturabilecek unsurlar üzerinde durulmuş, ancak ortaya somut bir barış anlaşması değil, olası barış için mütevazı bir çerçeve metni çıkabilmiştir.

Ukrayna, Rusya'nın davet edilmediği bir seri barış konferansında uluslararası toplumun önemli oyuncularını yanına çekmek suretiyle Rusya'yı olabildiğince yalnızlaştırmayı hedeflemektedir. Ukrayna tarafı bu suretle, ileride yapılacak barış müzakerelerinde Rusya'ya karşı güçlü bir konum sağlamayı öngörmektedir. Diğer yandan, savaşın halen şiddetini koruduğu dikkate alındığında bu hedefinde ne derecede başarı sağladığı da sorgulanmaya açıktır.

Bugün itibarıyla küresel bir güç konumundaki Çin de Ukrayna'daki olası barış sürecini yönlendirmek üzere iki önemli açılımda bulunmuştur. Bunlardan ilki Şubat 2023'te açıklanan tutum kağıdıdır.²⁶ Bu kâğıtta Çin, Rusya-Ukrayna arasında kalıcı bir barışın sağlanması için genel bazı ilkeleri sıralamıştır. Çin kağıdına karşı Batı'dan ciddi eleştiriler²⁷ gelmiştir. Dolayısıyla, kâğıt Batı'nın ilgisini celp etmekten uzak kalmıştır. Moskova da Çin'in girişimine, kâğıtta Ukrayna'ya ilişkin "çıkarlarında" kendi istediği ölçüde uyumlu olmayan hususlar bulunduğu cihetle nispeten mesafeli olduğu gözlenen bir

¹⁶ Thomas Escritt, "Ukraine Conference Joint Communiqué: Full Text," *Reuters*, June 16, 2024.

¹⁷ "Copenhagen meeting helps advance Ukraine 'peace summit' plan," *Euractiv.com ve Reuters*, 27 Haziran 2023.

¹⁸ "Saudi Arabia kicks off Ukraine talks that exclude Russia," *Al Jazeera*, 5 Ağustos 2023.

¹⁹ Christopher Scicluna, "Ukraine holds peace formula talks in Malta, Russia absent," *Reuters*, 28 Ekim 2023.

²⁰ Victoria Waldersee, "Davos 2024: Ukraine to Hold Fourth Peace Formula Talks on Sunday," *Reuters*, 12 Ocak 2024.

²¹ "Final Guest List Published for Swiss Summit on Peace in Ukraine," *Swissinfo*.

²² BRICS Leaders Not to Attend Conference on Ukraine in Switzerland," *TASS*, 14 Haziran 2024.

²³ "China Will Not Attend Ukraine Peace Conference in Switzerland — *Reuters*," *TASS*, 31 Mayıs 2024.

²⁴ Keshav Padmanabhan, "India Opts Out of Ukraine Summit Joint Communiqué — 'Peace Requires Bringing Together All Stakeholders'," *The Print*, 16 Haziran 2024.

²⁵ bne IntelliNews, "78 Countries Sign Limited Communiqué at Ukraine Summit in Switzerland," 17 Haziran 2024.

²⁶ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, *China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis*, 24 Şubat 2023.

²⁷ Helen Davidson ve Amy Hawkins, "Western leaders give cool response to China's plan for Ukraine peace talks," *The Guardian*, 24 Şubat 2023.

yaklaşım²⁸ ortaya koymuştur. Zelensky'nin, Çin tutum kağıdını toptan yermek yerine ihtiyatlı bir iyimserlik²⁹ sergilediği, kâğıtta Ukrayna'nın hedefleriyle bağdaşan unsurları desteklediği ve savaşın sonlanmasında Çin'e Moskova üzerindeki nüfuzunu kullanması yönünde çağrıda bulunduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla, Çin tutum kağıdının ilgili taraflardan tam destek aldığını söylemek mümkün değildir.

Çin'in ikinci açılımı ya da girişimi Kasım 2024'te Rusya'nın da katılımcıları arasında yer alacağı bir barış konferansı düzenlenmesi fikridir. Bu fikrin arka planında, 12 Eylül 2024'te Pekin'de açılışı yapılan Savunma Forumu'nda³⁰ yapılan temaslar yatmaktadır. Söz konusu Forum'a katılan Ukrayna eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Chalyi, Xi Jinping ile Zelensky'nin iki lider arasında yapılacak bir zirve toplantısında bir araya geleceklerini ve Ukrayna için barış perspektifini değerlendireceklerini açıklamıştır. Forum'daki temaslardan, Kasım 2024 için planlanan barış konferansına Rusya'nın da katılması düşüncesinin Ukrayna nezdinde olumlu karşılandığı anlaşılmaktadır. Öngörülen düzenlemede Çin'in rol aldığı görülmektedir. Rusya'nın da katılacağı öne sürülen söz konusu Barış Konferansı Kasım 2024 sonu itibarıyla toplanamamıştır.

Tüm bu girişimlere rağmen bir yandan Ukrayna'nın son dönemde Moskova dahil Rusya'nın çeşitli yerleşim yerlerine karşı düzenlediği geniş çaplı İHA saldırıları, diğer yandan Rusya'nın uzun zamandır Ukrayna'nın özellikle kritik enerji altyapısına yönelik yoğun füze saldırıları ile Putin'in ordu mevcudiyetini arttırmaya dönük kararı dikkate alındığında, Ukrayna için tam teşekküllü bir barış sürecinin başlaması an itibarıyla uzun döneme yönelik bir beklenti olarak algılanabilir.

Rusya'nın sahadaki durumun evrilme çizgisine göre uyarlanan nihai hedeflerini tam olarak kestirmek mümkün olmasa da, Ukrayna'da ve Ukrayna üzerinden Batı'ya karşı sürdürülen mücadelede, Rusya içinde umulmadık bir ters durum ortaya çıkmadıkça, mevcut savaşın 2025'te de sürmesini beklemek ihtiyat gereğidir. Bu gözlem esas alındığında, devam eden savaşın bir taraftan özellikle Rus "savaş makinasını" canlandırdığı, diğer taraftan Moskova'nın kendisine destek sağlamak üzere mevcut (Çin, İran, Kuzey Kore) ve olası (Küresel Güney) ittifaklarını sağlamlaştırmaya yöneldiği gözlenmektedir. Göz önüne alınması gerekli diğer bir unsur ise, üzerinde mutabakat bulunmasa da, Putin'in Rus kamuoyunun desteğini arkasına almakta bugüne değin sergilediği beceridir. Bu gözlemler esas alınsa dahi savaşa bağlı olarak Rus ekonomisinde ciddi ölçüde bozulma emarelerinin gözlemlendiğini ileri süren analizlere de rastlanmaktadır.

Savaşın devamı üzerine yapılan kurguya rağmen gerek savaşan tarafların gerek savaştan etkilenen diğer aktörlerin, iki taraf arasında barışı getirecek ortak paydaları ortaya çıkarmak üzere görünür gelecekte uluslararası toplumun da desteğini alacak bir çerçevede barış arayışlarını sürdürmelerini beklemek gerekir. Mesele, bu arayışlar sonucunda barış için nasıl bir zemin oluşturulduğunda, dolayısıyla tarafların şimdilik

²⁸ "We are grateful": Putin thanks China for Ukraine peace initiatives," *Euronews*, 16 Mayıs 2024.

²⁹ Jones Hayden, "Zelensky Open to Considering Some Parts of Beijing's Proposals to End Ukraine War," *Politico*, 25 Şubat 2023.

³⁰ Laurie Chen, "Xi May Meet Zelenskiy, Ukrainian Attendee Says, as Beijing Defence Forum Opens," *Reuters*, 13 Eylül 2024.

uzlaştırılmaz tutumlarının hangi ortak noktada buluşturulacağına dđđmlenmektedir. Bu bakımdan savaş sđrecinin mevcut dinamikleri kadar barış arayışlarına hangi zemin ve koşullarda ivme kazandırılabilir, barışı temin edecek ödđnlerin nitelik ve ölçeğiyle birlikte önemlidir.

Yukarıda tahlil edilen genel tablo içinde ABD'de Trump'ın iktidara gelişiyle birlikte barış ortamı bakımından yeni dinamiklerin devreye girdiği gözlenmektedir. "Önce Amerika" söylemi doğrultusunda ABD'nin çıkarlarına öncelik vereceğini hemen her vesileyle yineleyen Trump ve yakın çevresinin, kısa vadede olmasa da, Ukrayna politikasında savaşı durdurmaya yönelik adımlar atması beklenmektedir. Bu çerçevede, Trump'ın ilk döneminde ulusal güvenlik danışmanı olan, yeni döneminde de üst düzey bir görev almaya aday bulunan emekli Korgeneral Keith Kellogg'un Ukrayna'da barışın nasıl sağlanacağına dair makalesi³¹ dikkat çekicidir. Kellogg, Biden döneminde izlenen politikanın Ukrayna'daki savaşı daha da derinleştirdiğini öne sürmekte ve Trump yönetiminin 2025'te barışı sağlamak üzere atmayı öngördüğü adımlara işaret etmektedir. Bu çerçevede, Rusya'nın Ukrayna'daki işgalini "dondurmaya" ve Ukrayna'nın geri kalan topraklarında egemenliğini sürdürmesine imkân tanıyacak güvenlik garantileri verilmesine dayalı bir formül temelinde barışa ulaşılabileceğini savunmaktadır.

Trump'ın iktidara gelmesinin doğurabileceği sonuçlarla yüzleşen Zelensky'nin barışa dair son yaklařımı³² da dikkat çekici niteliktedir. Buna göre Zelensky, Rusya'nın işgal ettiği Ukrayna topraklarının geçici olarak Rusya'nın kontrolüne bırakılması karşılığında kalan toprakların bütünlüğünü teminat altına alacak şekilde Ukrayna'nın NATO üyesi yapılmasını önermektedir.

Kısacası 2024 yılının son günlerinde Ukrayna'da barış için ortamın hareketlendiği görđlmektedir. 2025'in Ukrayna'da sağlanabilecek barış açısından renkli günlere gebe olduğu artık gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Türkiye Ne Yapmalı?

Son gelişmelere rağmen Ukrayna'daki yıkıcı ve yıpratıcı savaşın devam edeceği aşıkâr. Bölgesel güç olan Türkiye'nin bu süreçte oynayacağı rol tabiatıyla önemlidir. Savaşın başından bu yana Ankara'nın savaşan tarafları Antalya ve İstanbul'da bir araya getirdiği, olası bir uzlaşıya varılmasında aktif rol üstlenmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin taraflar arasında savaş esirlerinin takası ve BM himayesi altında bir "Tahıl Koridoru" tesis edilmesi gibi girişimleri bölgedeki savaş ikliminin olabildiğince yumuşatılması açısından kayda değer gelişmelerdir.

Türkiye, savaşın başından bu yana bir yandan mensubu bulunduğu NATO'nun almış olduğu kararlara uymuş, diğer yandan ilk aşamada savaşın olumsuz etkilerini bölgesel düzlemde olabildiğince asgariye indirgemeye dayalı dengeli bir yolu tercih

³¹ Keith Kellogg ve Fred Fleitz, "America First, Russia, & Ukraine," *Center for American Security - America First Policy Institute*, 11 Nisan 2024.

³² Katie Livingstone, "Zelensky Suggests Ceding Land for Peace Deal if NATO Protects Majority of Ukraine," *Kyiv Post*, 30 Kasım 2024.

etmiştir. Diğer yandan, savaşın bölgeyle sınırlı kalmayıp, jeostratejik rekabetin tüm siddetiyle sürdüğü bir dönemde derinleşmesinin, Ankara'nın izlemeyi yeğlediği denge politikasının Batılı müttefikleri nezdinde zaman zaman ters tepmesine yol açtığı da görülmüştür. Mevcut savaş durumunun Türkiye'nin sosyo-ekonomik dengelerini de olumsuz yönden etkilemekte olduğu, bunun da zaten ağırlaşmış ekonomik dengelerde Türkiye için göz ardı edilemeyecek bir zafiyet unsuru teşkil ettiği görülmektedir.

Mevcut savaştan Rusya'nın mutlak bir zaferle çıkması Karadeniz ve çevresinde sınırların değişmesi, bölgesel jeopolitik dengelerin tamamen farklılaşması anlamına gelecektir. Bunun Balkanlar'dan Orta Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyada yaratacağı güvensizlik ve tehdit ortamı, Türkiye'nin Karadeniz bölgesi ve ötesinde uzun erimli çıkarlarıyla bağdaşmayacak bir tabloyu karşımıza çıkarabilir. Özellikle Putin'in, Rusya Çarlığı'nın en geniş ölçekte yayıldığı Büyük Petro dönemine ve Sovyetlerin baskın dönemlerine yaptığı atıflar günümüz Rus yönetici sınıfının emperyal dürtülerinin 21. yüzyılda kuvvetle nüksettiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın, Ukrayna'da durdurulamadığı takdirde, hırslarına nasıl gem vurulabileceği Batılı müttefikler kadar Ankara'daki yönetim çevrelerinin de önemle sorgulaması ve yakından mercek altında tutmaları zorunlu ciddi bir sorunsaldır. Bu türde senaryo çalışmaları yapılırken dengeye oturtulmuş durumdaki Türk-Rus ilişkilerinin doğasının da korunması bir tür diplomatik-siyasi mahareti gerektirmektedir. İkili ilişkilerin Suriye'den Karadeniz'e, Balkanlardan Akdeniz'e geniş bir alanda etkileşim içinde olduğu ve bu durumun da kırılma ve hassasiyetleri artırdığı her daim akılda tutulmalıdır.

Sonuç

Küresel düzen 21. yüzyılın ilk çeyreğinin ilk yarısında filizlenen büyük güçler arasındaki güç mücadelesine bağlı olarak bozulmaya yüz tutmuş, ikinci yarısında ise geçmiş Soğuk Savaş'tan çok farklı özellik ve dinamiklere sahip bir ortamda derinden sarsıntıya uğramıştır.

Yaşanmakta olan jeopolitik ve jeostratejik rekabetin somut göstergeleri ana küresel güçlerin temel stratejilerine ve sahaya tüm yönleriyle yansımış bulunmaktadır. Ukrayna'da Rusya'nın başlattığı savaş jeostratejik çekişmenin tavan yaptığı bir sırada patlak vermiştir. Bu açıdan bakıldığında mevcut savaşın kısa vadede son bulmasını beklemek iyimserlik olur.

An itibarıyla savaşın kesin galibi bulunmamaktadır. Mutlak zaferin anlamının her iki taraf için de bir yanılsama olduğu gerçeğiyle yüzleşilmelidir. Barışın sağlanamadığı halde her iki savaşan taraf da kan kaybetmeye devam edecek; Rusya'nın konvansiyonel üstünlüğünü dengelemek üzere Ukrayna, Batı'dan gelmesi beklenen geleneksel savaş yeteneklerinin yanı sıra, yenilikçi ve yıkıcı savaş teknolojilerinden azamî ölçüde faydalanmaya ve bunlar vasıtasıyla Rusya'ya zarar vermeye devam edecektir. Bu çerçevede, dünya kamuoyu bir müddet daha karşısında sahnelenecek mükemmel bir yıpratma savaşına tanık olmayı sürdürecektir.

Savaş ruhu ve dinamiği elbette barış arayışlarını da bünyesinde barındırmaya devam edecektir. Savaş-barış ikilemi veya denklemleri uluslararası toplum nezdindeki yerini

koruyacaktır. Önümüzdeki dönemde ortaya çıkabilecek sınamalar veya fırsatlar savaşın gidişatını etkileyebilecek bir zeminin ortaya çıkmasında önemli birer etken olacaktır. Barışın savaşa galebe çalması için sahadaki durumda meydana çıkabilecek gelişmeler, bugüne kıyasla savaşan tarafların azim ve iradelerinde gözlenebilecek farklılıklar, her iki ülkenin dayanıklılığı yanında savaşın seyrini etkileyebilecek özellikle küresel aktör ve kurumların izleyeceği yollar ön plana çıkacaktır. Her hâlükârda, başarı şansı şu an düşük gözükse de Trump'ın iktidara yeniden gelecek olması karşısında barış sürecini canlı tutacak girişimlerin süreceği öngörülebilir.

Mevcut koşullar tahtında Ukrayna'nın devam eden savaştan tam bir galibiyetle çıkması da gerçekçi bir bakış açısı değildir. Mevzi kazanımları geleceğe dönük mutlak bir yenginin habercileri olarak görmek keza mümkün değildir. Bu çerçevede, Ukrayna'nın egemenliğini ve bağımsızlığını ihya edecek, ihtilafı toprak meselelerinin ise takvime dayalı bir gelecekte nihaî çözüme bağlanacağı şimdilik geçici bir düzenlemeyle aşmak barışa varılmasında belki bir çıkış yolu oluşturabilir. Her hâlükârda savaş sonrası düzende Ukrayna'nın egemenlik ve bağımsızlığını sekteye uğratmayacak, inanılır, sürdürülebilir ve uygulanabilir güvenlik garantilerinin somutlaşmasında uluslararası toplumun ve bilhassa ana küresel ve bölgesel güçlerin kilit rol oynamaları kaçınılmazdır.

Küresel düzenin olumsuzluğa sürüklenmesinde katalizör rollerden birini oynayan Ukrayna'daki savaşın, Ukrayna'nın ulusal kimliğini, onurunu, vakarını, bağımsızlığı ve egemenliği ile Ukrayna toplumunun geleceğe dönük öncelik ve beklentilerini karşılayacak bir barışa evrilmesi hiç kuşkusuz dünya barışı ve istikrarına önemli ölçüde hizmet edecek bir gelişme olacaktır.

KAYNAKÇA

"BRICS Leaders Not to Attend Conference on Ukraine in Switzerland." *TASS*. 14 Haziran 2024. <https://tass.com/world/1803869>.

"China Will Not Attend Ukraine Peace Conference in Switzerland — Reuters." *TASS*. 31 Mayıs 2024. <https://tass.com/world/1803869>.

"Final Guest List Published for Swiss Summit on Peace in Ukraine." *Swissinfo*. <https://www.swissinfo.ch/eng/foreign-affairs/final-guest-list-published-for-swiss-summit-on-peace-in-ukraine/80746313>.

"Ukraine.ua" (resmi web sitesi). "What is Zelenskyy's 10-Point Peace Plan?" 17 Eylül 2024. <https://war.ukraine.ua/faq/zelenskyy-10-point-peace-plan/>.

Al Jazeera. "Saudi Arabia kicks off Ukraine talks that exclude Russia." 5 Ağustos 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/8/5/saudi-arabia-kicks-off-ukraine-talks-that-exclude-russia>.

bne IntelliNews. "78 Countries Sign Limited Communiqué at Ukraine Summit in Switzerland." 17 Haziran 2024. <https://www.intellinews.com/78-countries-sign-limited-communicue-at-ukraine-summit-in-switzerland-330019/>.

Chen, Laurie. "Xi May Meet Zelenskyy, Ukrainian Attendee Says, as Beijing Defence Forum Opens." *Reuters*, 13 Eylül 2024. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/beijing-kicks-off-annual-defence-forum-amid-multiple-regional-disputes-2024-09-12/>.

Davidson, Helen, ve Amy, Hawkins. "Western leaders give cool response to China's plan for Ukraine peace talks." *The Guardian*, 24 Şubat 2023. <https://www.theguardian.com/world/2023/feb/24/china-calls-for-russia-ukraine-war-peace-talks>.

Escritt, Thomas. "Ukraine Conference Joint Communiqué: Full Text." *Reuters*, June 16, 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/draft-joint-communicue-ukraine-conference-switzerland-2024-06-15/>.

Euractiv.com ve Reuters. "Copenhagen meeting helps advance Ukraine 'peace summit' plan." 27 Haziran 2023. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/copenhagen-meeting-helps-advance-ukraine-peace-summit-plan/>.

EUR-Lex. 1997. "AB-Rusya Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması." *EUR-Lex*, 1 Aralık 1997. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21997A1128\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21997A1128(01)).

Euronews. "'We are grateful': Putin thanks China for Ukraine peace initiatives." *Euronews*, 16 Mayıs 2024. <https://www.euronews.com/2024/05/16/chinas-xi-welcomes-putin-as-moscow-gains-ground-in-ukraine>.

Hayden, Jones. "Zelenskyy Open to Considering Some Parts of Beijing's Proposals to End Ukraine War." *Politico*, 25 Şubat 2023. <https://www.politico.eu/article/volodymyr-zelenskyy-open-consider-parts-beijing-proposal-end-ukraine-war-xi-jinping-china/>.

Kellogg, Keith, ve Fred, Fleitz. "America First, Russia, & Ukraine." *Center for American Security - America First Policy Institute*, 11 Nisan 2024. <https://americafirstpolicy.com/issues/america-first-russia-ukraine>.

Livingstone, Katie. "Zelenskyy Suggests Ceding Land for Peace Deal if NATO Protects Majority of Ukraine." *Kyiv Post*, 30 Kasım 2024. <https://www.kyivpost.com/post/43076>.

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. *China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis*. 24 Şubat 2023. https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/zyxw/202405/t20240530_11331711.html.

NATO. 1997. "NATO ve Rusya Federasyonu Arasında Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik Üzerine Kurucu Belge." NATO, 27 Mayıs 1997. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm.

NATO. 1997. "NATO ve Ukrayna Arasında Ayırt Edici Ortaklık Üzerine Şart." NATO, 9 Temmuz 1997. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25457.htm.

NATO. 2002. *NATO-Rusya Konseyi* (NRC). NATO, 28 Mayıs 2002. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50091.htm.

NATO. 2002. *NATO-Ukrayna Eylem Planı*. NATO, 22 Kasım 2002. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19547.htm.

NATO. 2005. NATO, *Ukrayna ile "Yoğunlaştırılmış Diyalog" Başlatıyor*. NATO, 21 Nisan 2005. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_21689.htm.

NBC News. 2005. "Putin: Sovyetler'in Çöküşü 'Gerçek Bir Trajedi'." NBC News, 25 Nisan 2005. Kaynak: *The Associated Press*. <https://www.nbcnews.com>.

Padmanabhan, Keshav. "India Opts Out of Ukraine Summit Joint Communiqué — 'Peace Requires Bringing Together All Stakeholders'." *The Print*. 16 Haziran 2024. <https://theprint.in/diplomacy/india-opts-out-of-ukraine-summit-joint-communicue-peace-requires-bringing-together-all-stakeholders/2133976/>.

Putin, Vladimir. "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy." *President of Russia Official Website*. 10 Şubat 2007. <https://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.

Reuters. "Kremlin Says Russian Army Expansion Needed to Address Growing Threats on Western Flank." *Reuters*, 17 Eylül 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/kremlin-says-russian-army-expansion-needed-address-growing-threats-western-flank-2024-09-17/>.

Reuters. "Putin Says Ukrainian Attack on Kursk Is a Major Provocation." *Reuters*, 7 Ağustos 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/putin-says-ukrainian-attack-kursk-is-major-provocation-2024-08-07/>

Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi, *National Security Strategy of the Russian Federation to 2020*, 12 Mayıs 2009'da imzalanmıştır, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

Sakman, Tolga. "Ukraine's Kursk Operation and the New Phase of the War." *DİPAM Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi*, 23 Ağustos 2024. <https://en.dipam.org/ukraines-kursk-operation-and-the-new-phase-of-the-war/>.

Scicluna, Christopher. "Ukraine holds peace formula talks in Malta, Russia absent." *Reuters*. 28 Ekim 2023. <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-holds-peace-formula-talks-malta-russia-absent-2023-10-28/>.

Trevelyan, Mark, ve Andrew, Osborn. "Putin Draws a Nuclear Red Line for the West." *Reuters*, 27 Eylül 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/putin-draws-nuclear-red-line-west-2024-09-27/>.

Ukrayna, Rusya Federasyonu, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Amerika Birleşik Devletleri. *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na Ukrayna'nın Katılımına İlişkin Güvenlik Garantileri Hakkında Memorandum*. Budapeşte, 5 Aralık 1994. *Birleşmiş Milletler Antlaşmalar Serisi*, no. 52241. Kayıt: 2 Ekim 2014. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52241.pdf>.

Waldersee, Victoria. "Davos 2024: Ukraine to Hold Fourth Peace Formula Talks on Sunday." *Reuters*, 12 Ocak 2024. <https://www.reuters.com/world/europe/davos-2024-ukraine-hold-fourth-peace-formula-talks-sunday-2024-01-11/>.

ÇAĞIMIZIN PARLAYAN YILDIZI HİNDİSTAN

Hasan Gögüş

Büyükelçi (E), Türkiye'nin Eski Yeni Delhi Büyükelçisi, Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü (IDLO) Danışma Kurulu Üyesi

Geçtiğimiz yıl içerisinde 1.5 milyara yaklaşan nüfusu ile Çin'in önünde dünyanın en kalabalık ülkesi, ekonomik büyüklük açısından da eski sömürgecisi İngiltere'yi geride bırakarak ilk beş arasına giren Hindistan, uluslararası gözlemciler tarafından parlayan yıldız olarak değerlendiriliyor. Hintli yöneticiler bir iki sene içerisinde bu hızla büyümeyi sürdürebildikleri takdirde üçüncü büyük ekonomiye sahip olmayı hedefliyorlar. Hindistan bu özellikleriyle G20, BRICS gibi gruplaşmaların üyesi. Nehru'nun kurucuları arasında bulunduğu bağlantısızlık hareketinin günümüzde yerini alan Küresel Güney'in de sözcülüğünü yapıyor. Hindistan, nükleer başlık taşıyabilen füze fırlatma yeteneğine sahip 6 ülkeden biri. Hindistan'ın başarıları bunlarla da sınırlı değil. Uzay çalışmaları açısından da gıpta edilecek bir konumda. ABD, Rusya ve Çin'den sonra Ay'a uzay aracı indirebilen dördüncü ülke oldu, 2023 yılında da Ay'ın güney kutbuna yumuşak iniş yapabilen ilk ülke oldu.

29 eyalet ve 9 merkeze bağlı birimden oluşan Hindistan, federal sistemle yönetiliyor. Çok etnili, çok dinli ve çok kültürlü bir yapıya sahip. Nüfusun çok büyük bir bölümü Hindulardan oluşmakla birlikte, 200-250 milyon civarında da Müslüman var. Endonezya'dan sonra en fazla Müslüman burada yaşıyor. Diğer azınlık dinleri de Hristiyanlık, Budizm ve Sikhizm. Anayasasına göre 16 tane farklı resmi dil konuşuluyor. Hindistan'ı alt kıtadaki diğer ülkelerden ayıran en büyük özellik ise bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından bu yana kesintisiz demokrasiyi yaşatabilmeyi başarabiliyor olması. Bazı açıkları olsa da her 5 yılda bir yapılan seçimlerle iktidar el değiştirebiliyor.

Hindistan'da Geçen Yıl Yapılan Genel Seçimler

Hindistan'da son seçimler 19 Nisan-1 Haziran 2024 tarihleri arasında 7 aşamalı olarak gerçekleştirildi. Oylamanın aşamalı olarak gerçekleştirilmesinin temel nedeni, ülke genelinde mevcut 1 milyonun üzerindeki seçim merkezinin aynı anda güvenliğini sağlayabilecek yeterli personel teminindeki güçlük. Kayıtlı seçmen sayısı 968 milyon. Bu sayı dünya nüfusunun 1/8'ine tekabül ediyor. Hint seçim kanuna göre 1 seçmenin yaşadığı yerlerde bile sandık kurma zorunluluğu var. 650 milyon seçmenin oy kullandığı seçim sonuçları, oylama elektronik yöntemle yapıldığından sonuçlar 12 saat gibi kısa bir sürede açıklanabiliyor.

Hindistan'da ulusal ve bölgesel düzeyde örgütlenmiş irili ufaklı partilerin sayısı 2500'ün üzerinde. Bu nedenle seçimlere genelde ittifaklar halinde giriliyor. Halen Başbakan Modi'nin başkanlığını yaptığı aşırı Hindu milliyetçisi Bharatiya Janata Partisi'nin (BJP) öncülüğündeki ulusal ittifakın 39, muhalefetteki sol eğilimli Gandhi Ailesi'nin liderliğindeki Kongre Partisi'nin önderlik ettiği Hindistan Ulusal Kapsamlı Gelişimci İttifak'ın ise 6 ulusal ve 57 mahalli partiden oluştuğu söyleniyor, ama ittifaklara girip ayrılan partiler sürekli değiştiğinden gerçek sayıları kimse söyleyemiyor.

Seçimlerden önce yapılan anketlerin hemen hemen tamamı 2014 yılından beri iktidarda bulunan BJP'nin seçimleri silip süpüreceği tahmin ediliyordu. Ama beklenen olmadı. 543 üyeli Parlamentoda BJP tek başına çoğunluğu sağlayamadı. Ancak ittifak ortaklarının desteğiyle ucu ucuna iktidarda kalabildi. Buna karşılık muhalefet beklentilerin üzerinde bir başarı sağlayarak 232 milletvekili çıkarmayı başardı.

Son seçimler, Hindistan'ın 100 yıla yakın bir süredir yaşattığı kesintisiz demokrasi uygulamasına bağlılığını bir kez daha gösterdi. %65'i geçen seçimlere katılım oranı çoğu Avrupa ülkesinden daha yüksek bir oranda gerçekleşti.

Bir Türlü Çözülenemeyen Keşmir Sorunu

Hindistan dış politikasını en fazla meşgul eden sorun, bugüne kadar Pakistan'la dört kez (1947, 1965, 1971 ve 1999) savaşmak zorunda kaldığı, iki kez de savaşın eşiğinden döndüğü (2002, 2017) Keşmir meselesidir. Keşmir sorunu temelde bir toprak ihtilafına dayanmaktadır. İngiltere, 1947 yılında Hindistan'dan çekildikten sonra dini temelde Pakistan ve Hindistan, iki ayrı devlet olarak bağımsızlıklarını kazandılar. İngiltere, bölgedeki prenslikleri ise istedikleri devlete bağlanmakta serbest bıraktı. Keşmir'in Hint kökenli mihracesi Hari Singh, Hint hükümeti ile anlaşarak 26 Ekim 1947 tarihinde nüfusunun %90'ı Müslüman olmasına karşın bölgeyi Hindistan idaresine soktu. O tarihten bu yana Keşmir'in kimin egemenliği altında kalacağı bir türlü çözülenemedi. Her iki ülkenin de nükleer silahlara sahip olması, topyekün bir savaş çıkmasına engel oluyor.

Hindistan-Çin İlişkileri

Hindistan'ın dış politikadaki sorunlarını Keşmir ile sınırlı tutmak doğru olmayacaktır. Özellikle son yıllarda bölgede yeniden oluşmaya başlayan güç dengesi mücadelesinde Çin, kendisine en büyük rakip olarak Hindistan'ı görmektedir. Esasen iki ülke arasında da çözülenememiş sınır anlaşmazlığı bulunuyor. Çin'in yükselişini kontrol altına almak isteyen ABD'nin bu amaçla başvurduğu yöntemlerden biri de Hindistan ile özel ilişkiler geliştirmek. Son dönemde ABD ile Hindistan arasında stratejik öneme sahip çok sayıda anlaşma imzalandı. Bunlar arasında en fazla öne çıkanı, Japonya ve Avustralya'nın da iştirakiyle oluşturulan Dörtlü Güvenlik Diyaloğu'dur (QUAD).

ABD firmalarının önümüzdeki Trump döneminde üretim üslerini Çin'den Hindistan'a kaydırmaları bekleniyor. Bu kayma, Çin açısından bir ulusal güvenlik meselesi olarak algılanmaktadır. Hem ABD hem Çin, yakın dönemdeki hegemonik rekabetin iki büyük güç arasında geçeceğinin farkındadır.

Çin de Pakistan'a yönelik askeri yardımlarını artırmaktadır. Çin'in planladığı "Yol ve Kuşak" projesinin en önemli aşamalarından biri Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nu oluşturmaktadır. Toplam 1 trilyon dolarlık Yol ve Kuşak Projesi için ayrılan bütçenin 63 milyar dolarlık kısmı Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru için öngörülmüştür. Çin'in bu mega projeyi hayata geçirmek için başlangıç noktası Pakistan olacaktır.

Hindistan'ın, Çin'in Yol ve Kuşak Projesi'ne karşı hamlesi geçen yıl ev sahipliği yaptığı G20 Zirvesi'nde açıkladığı "Hindistan-Orta Doğu-Avrupa Ekonomik Koridoru" oldu. Türkiye'nin dışlandığı bu projenin perde arkasında da ABD var. Bu yol üzerinden taşınacak malların çok fazla indi-bindiye tabi olacak olması, güzergâh üzerinde geçilecek ülkelerdeki güvenlik sorunu ve yüksek maliyet, bu projenin kolaylıkla hayata geçirilemeyeceğine işaret ediyor.

Çin mi? Hindistan mı?

Uluslararası çevrelerde Çin-Hindistan rekabetinde hangisinin daha şanslı olduğu sık sık tartışılan bir soru olarak karşımıza çıkıyor. Hindistan'ın avantajı, iyi yetişmiş geniş bir insan kaynağına sahip olması. Hintlilerin hemen hemen hepsinin iyi derecede İngilizce bilmesi bu üstünlükte önemli bir rol oynuyor. Birleşmiş Milletler verilerine göre Hindistan'ın diasporası 18 milyonla dünyada birinci sırada geliyor. Hintliler ağırlıklı olarak ABD, İngiltere, Kanada ve Körfez ülkelerinde yaşıyorlar. Amerika'daki üniversitelerde çok sayıda Hintli akademisyene, hastanelerde Hintli doktorlara, uluslararası kuruluşlarda üst düzey Hintli görevlilere rastlamak mümkün. Dünya Bankası'nın başına iki yıl önce bir Hintli getirildi. Aralarında Alphabet (Google), Microsoft, IBM, YouTube, Adobe'un da bulunduğu 21 teknoloji devi firmayı Hintli CEO'lar yönetiyor. Ancak Hint bürokrasisinin çok ağır işlemesi, altyapıdaki yetersizlikler, yaygın rüşvet ve yolsuzluk gibi nedenlerle Hindistan, ülkesine Çin kadar yoğun yabancı yatırım çekemiyor.

Türkiye-Hindistan İlişkileri

Türkiye'nin Hindistan ile ilişkileri hep Pakistan'ın gölgesinde kalmıştır. Oysa özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında Hindistan, Türkiye'yi maddi açıdan desteklemiş, Türk kurtuluş hareketi de Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasında ilham kaynağı olmuştur. Son 5-10 yıldır Türkiye'nin Keşmir sorununda Pakistan'a vermiş olduğu güçlü destek, Hindistan'da da Modi yönetiminin geleneksel hoşgörülü Hint politikaları geleneğinden sapmalar yaparak Müslüman azınlığa karşı zaman zaman uyguladığı ayrımcı muamele, iki ülke arasındaki ilişkilerin dibe vurmasına yol açtı. İki ülke arasındaki üst düzey ziyaretler durma noktasına geldi. Narendra Modi, 10 yıllık başbakanlığı döneminde henüz Türkiye'ye ayak basmadı. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başbakan Modi arasındaki görüşmeler, üçüncü ülkelerde uluslararası toplantılar marjında gerçekleştiriliyor. Hindistan'da Türkiye'nin Pakistan ve Azerbaycan'la birlikte kendisine karşı bir ittifak oluşturduğu gibi yanlış bir algı var. Bu çerçevede Hindistan, Yunanistan ve Ermenistan ile ilişkilerini geliştiriyor.

Türkiye'nin Pakistan'la olan yakınlığı ve dostluk bağları, Hindistan'la iyi ilişkiler geliştirmesine engel olmamalı. Pakistan'ı kırmadan, tüm dünyanın gözünün üzerinde olduğu Hindistan'la arayı düzeltmenin bir yolu bulunmalı.

ORTA DOĞU'DAKİ DEĞİŞİMLER

Şafak Gökürk

Büyükelçi (E), Türkiye'nin Eski Kahire Büyükelçisi, Dışışleri Bakanlığı Orta Doğu Eski Genel Müdür Yardımcısı

2024 yılı, Orta Doğu için kendi standartlarına göre bile oldukça çalkantılı bir yıl oldu. Bölge, istikrarsız haliyle, hem içeriden hem de dışarıdan her türlü şiddetli ilgiyi üzerine çekme konusundaki bitmek bilmez potansiyelini bir kez daha göstermiştir.

Mevcut durumu özellikle tehlikeli hale getiren bazı nedenler bulunmaktadır. Alevlenen anlaşmazlıklar ve çatışmacı tutumlar, zaten bölgenin var olan sorunlarını derinleştirme potansiyeline sahipti. Ancak Orta Doğu, aynı zamanda daha geniş ve değişim içinde olan bir coğrafyanın da parçasıdır. Avrasya'nın tüm orta kuşacı, doğu ve batısında esen jeopolitik değişim rüzgarlarına direnmeye çalışırken, bu rüzgarlar daha bağımsız ya da daha büyük roller üstlenme iddiasında bulunan devletlerin uzun süredir devam eden bağlarını da giderek zayıflatmıştır. Bu durum, büyük güçlerin jeopolitik erozyonu kontrol altına alma çabalarıyla birleşmektedir.

Tüm bunlar, Ukrayna'da devam eden savaşı ve Orta Doğu'daki savaş cephelerini bu belirsizlik ortamının unsurları haline getirmektedir. Bu gerçeklik, farklı gündemlere sahip ülkeleri (örneğin Rusya ve İran) aynı eksende hizalanmaya zorlamakta veya her bir savaş alanının kaderini bir diğerine bağlamaktadır (İsrail'in İran ve Suriye'ye karşı açtığı cepheler gibi). Bu gelişmelerin etkileri, bu geniş coğrafyada oldukça uzak bölgelere ulaşabilme imkanına sahiptir.

Söz konusu gelişmelerin etkileri, gerçekten de geniş bir alana nüfuz etmiştir. Rusya'nın, Ukrayna'yı işgal hareketına öncelik vermek amacıyla Suriye'deki askeri varlığını azaltması ve 7 Ekim 2023'te Hamas'ın İsrail topraklarına yönelik kötü planlanmış saldırısının ardından, İsrail'in bölgedeki İranlı veya İran destekli askeri veya lojistik unsurlara yönelik yoğun saldırıları sonucunda bu unsurların yok edilmesi, Esad'ı tükenmiş bir orduyla ve mücadele etmeye isteksiz bir durumda bırakmıştır. İdlid'de HTŞ'nin öncülüğünde yeniden örgütlenen ve güçlenen İslamcı silahlı gruplar, oluşan boşluğu görür görmez hızlı ve kararlı bir şekilde harekete geçerek fırsatı yakalamıştır. Böylece, İran'ın bölgedeki dayanağı ve Rusya'nın Akdeniz'deki stratejik üssü olarak görülen Esad rejimi de çökmüştür.

Bölge, Gazze ve Lübnan'daki son savaşlardan ve İran ile İsrail arasındaki emsalsiz doğrudan temaslardan önce, halihazırda bir yeniden şekillenme sürecinin içindedi. 2011 yılındaki halk ayaklanmalarının ardından farklı bir görünüme bürünmüştü. Bu barışçıl ayaklanmalar, birkaç mevcut liderin yerinden edilmesi haricinde otoritrik yönetimlerin devrilmesini sağlamamıştır ancak, emperyal unsurlar tarafından devredilen otoritenin, yetkiyi alan ve görünüşte "halk adına" kullananlara ait olduğuna dair yüzyıllık Arap statükosunun çökmesine yol açmıştır. Gösterilerin devrimci doğasını bastırmak, yalnızca etkilenen rejimlerin değil, aynı zamanda değişim rüzgarını sınırlarından uzak tutmaya çalışan diğer ülkelerin de ortak hedefi haline gelmiştir. Bu nedenle, iç savaşları andıran bölgesel savaşlar ortaya çıkmıştır.

Bu arada, Doğu Asya'ya doğru gerekleŒen ekonomik ve siyasi güç kayması, esas olarak Körfez'de kmelenmiŒ olan Arap Doğusunu etkilemeye baŒlamıŒtır. Yıllar geçtikçe, Hint Okyanusu-Pasifik eksenindeki hizalanmalar daha belirgin hale gelmiŒtir. Diğer yandan, Akdeniz kıyı Œeridi boyunca sıralanan Batı Arap dünyası, ekonomik olarak Çin ve askeri olarak Rusya bölgeye giriŒ yaparken bile Avrupa-Atlantik bölgesiyle etkileŒim içinde olmaya devam etmiŒtir. 2011 ayaklanmalarının daha derin izler bıraktığı yer de bu Akdeniz havzası olmuŒtur.

İlk Trump yönetiminin inisiyatifıyla imzalanan ve İsrail'in geniŒ bölgedeki siyasi izolasyonunun ikinci kademesini sona erdirmesini sağlayan Abraham AnlaŒmaları, hem Körfez lkelerinin deđiŒen önceliklerinin bir sonucu hem de istikrarsızlaŒtırıcı ve nükleer güç olmanın eŒiđindeki İnan karŒısında bölgesel bir yeniden hizalanma olarak görülmelidir.

Rusya, Ukrayna'ya karŒı tam ölçekli saldırısını baŒlattıđında Avrupa, cihatçı terörün yarattığı travmanın ve mltesi dalgalarının etkisinden hala kurtulmaya alıŒmaktaydı. Bu durum, bölgede yaŒayan Müslüman nüfus ile olan iliŒkileri daha da zorlaŒtırırken, ırkçı popülizmin siyasi ana akıma yükselmesine de zemin hazırlamıŒtı. Rusya, Çin'den aldığı kritik destekle Ukrayna'daki maliyetli savaŒını sürdürürken Orta Doğu'daki kilit pozisyonunu koruyabilmeyi baŒarmıŒ ve bu durum, Avrupa'nın daha da içine kapanmasına neden olmuŒtur. ABD ve Avrupa'nın Ukrayna'ya sağladığı önemli destek, cephe hatlarını büyük lde istikrara kavuŒturmuŒtur. Ancak, Avrupa Birliği'nin ve büyük Avrupalı güçlerin Orta Doğu'daki etkisi giderek azalırken, ABD, enerjisini Pasifik bölgesindeki zorluklara daha fazla odaklamak amacıyla, benzer grŒteki devletler arasında ortak güvenlik konusunda oluŒan fikir birliğini güçlendirmeye alıŒmıŒtır.

Planlama elbette gerekli bir prosedürdür; ancak geliŒen dinamiklerin önüne geçtiğinde kolayca bir hsnkuruntuya dnŒebilmektedir. Orta Doğu'da son dönemde birçok kiŒinin kaderi böyle ŒekillenmiŒtir. Bölgedeki durumlara kısa bir bakıŒ bile bu acı tabloyu ortaya koymaktadır.

Olayların son odağı olan Suriye'den baŒlamak istiyorum. Esad rejiminin hızlı okŒne neden olan faktörler ne olursa olsun, Suriye halkı Œimdiden yeni bir bağlama doğru ilerlemektedir. Evet, bu faktörler —zellikle de İslamı-cihatçı kökenlere sahip HTŒ'nin (Heyet Tahrir el-Œam) Œu anki etkisi— Suriye'nin mevcut yörüngesini son derece deđiŒken bir hale getirmektedir. Ancak bu faktörler, aynı zamanda etkili oldukları yeni bağlamdan da etkilenmektedir.

Bu yeni bağlamın en belirleyici özelliği, 8 Aralık 2024 itibarıyla otokrasinin tamamen kmŒ olmasıdır. Bu durum, 2011'de Mısır'da rejimin kontrollü bir geiŒle ayakta kalması, dŒŒe geçen lideri tasfiye ederek eski yöntemlere geri dönmesi; Tunus'ta anayasal koalisyonun otoriter kontrolü ortadan kaldırmakta yetersiz kalması; Ürdün ve Fas'ta zayıf muhalefetin sistem tarafından kolayca bastırılması; ya da Libya ve Yemen gibi olgunlaŒmamıŒ devletlerde uzun süreli otokratların okŒnn farklı gruplar arasında üstünlük mücadelesine yol aması gibi örneklerden belirgin Œekilde farklıdır.

HTŞ, en azından kısa vadede, daha keskin köşelerini törpüleyerek kendi otoriter yönetim biçimini dayatmaya çalışabilir; ancak gelecekte yönetim için iddialarını ortaya koyacak aktörlerin sayısı ve çeşitliliği giderek artmaktadır. Bu arada, HTŞ ve müttefiklerinin, Tunus ve Mısır'daki yeni yöneticilerin yaptığı gibi eski rejimin unsurlarıyla uyumlu bir ilişki kurması beklenmemektedir. En önemlisi, Suriye halkı, rejimin nihai çöküşüne HTŞ liderliğindeki güçlerin neden olduğunu bilse de bu sonucu eski isyancılar için bir zaferden ziyade özgürlüğe doğru bir sıçrama olarak görmektedir. Kötü senaryolar mümkün olsa da Suriye'nin mevcut durumu, daha olumlu gelecek vadeden hususlar da içermektedir. Dolayısıyla, tüm bilinmeyenlerine rağmen Suriye, Orta Doğu'nun yeniden şekillenmesinde rol oynayacak bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

İsrail'in geniş bölgesinde İran ve İran destekli tehditleri bertaraf etmesi, Orta Doğu'nun stratejik görünümünde öne çıkan yeni bir unsur olarak dikkat çekmektedir. İsrail, 76 yıllık tarihinde daha önce görülmemiş şekilde güvenlik dengelerini değiştiren bu kapsamlı başarısının keyfini çıkarmaktadır. Ancak bu zafer ve beraberindeki kibir, hem hükümetin hem de halkın gerçekçilikten uzaklaşmasına neden olursa İsrail için yeni tehlikeler doğurabilme ihtimaline sahiptir. İsrail'in elinde mevcut durumda yalnızca tek bir etkili araç bulunmaktadır: Çekiç. Bu araca o kadar fazla odaklanmış durumdadır ki Suriye'de Esad'ın devrilmesi ihtimaline yönelik tek stratejisi, daha fazla Suriye toprağını işgal etmek ve zaten yıkılmış durumdaki Suriye ordusunun kalan donanımını bombalamak olmuştur. Bu, önleyici bir eylem olarak açıklanırken, aslında Suriye'de yönetime gelecek olanlara karşı açık bir düşmanlık mesajı içermektedir. Bu aceleci yaklaşımın uzun vadede doğurabileceği olumsuz sonuçlar, varsayılan faydalarından çok daha büyük olabilir.

Gazze ve Batı Şeria ise daha da tehlikeli bir gelecekle karşı karşıyadır. Gazze savaşı sona ermek üzeredir ve Hamas, İran liderliğindeki direniş ekseninin tamamen izole edilmiş ve askeri olarak çökertilmiş bir dış unsuru haline gelmiştir. Hamas'ın Gazze'de bir geleceği kalmadığı ortadayken, Gazze'nin kendi geleceğinin ne olacağı sorusu akıllara gelmektedir. Şeridin neredeyse tamamı yaşanmaz bir durumdadır ve İsrail'in emri çerçevesinde bölgede bir kuruş bile harcanmamaktadır. Bununla birlikte İsrail'in, Gazze'yi Filistinliler için tamamen yaşanmaz hale getirme planını son söz olarak saklıyor olması da mümkündür. Sivilleri kasıtlı olarak hedef alması ve Ekim 2023'ten bu yana dayattığı kitlesel açlık politikası, makul bir çözüm için pek az alan bırakmaktadır. İsrail, Filistinlilerin temel haklarını veya içler acısı insani koşullarını dikkate almamaktadır.

Bu durum, bizleri daha büyük bir resme getirmektedir: Batı Şeria. Ehud Olmert gibi az sayıda makul ses dışında, hem resmi çevrelerden hem de düşünce kuruluşlarından gelen öneriler, Batı Şeria'daki Filistin varlığını daha da azaltmak için Dubai benzeri düzenlemelere odaklanmaktadır. Mevcut askeri hesaplar, İsraililerin genel olarak iki devletli çözümü artık önemsiz görmesine neden olmaktadır. Bu koşullar altında, İsrail'in İşgal Altındaki Topraklar üzerindeki egemenliğini genişletmesi hakkında çizilen senaryolar, siyasi yelpazenin hangi kesimini dinlediğinize bağlı olarak değişmektedir. Netanyahu'nun destekçisi Trump'ın yeniden ABD başkanlığına gelmesiyle birlikte, bağımsız bir Filistin devleti ihtimali giderek tamamen gerçek dışı bir ihtimal haline gelmektedir.

Ancak mevcut koşullar altında, İsrail'in güvenli ve tanınmış sınırlar içerisinde yer alan bir devlet olma ihtimali de en az aynı ölçüde gerçekçi görünmemektedir. Tek devletli çözüm, zafer anında cazip bir seçenek gibi lanse edilebilir, ancak bu seçim uzun vadede ne barış ne de güvenliği sağlayacaktır. Mevcut durumda Mısır ve Ürdün, Filistinlilerin İşgal Altındaki Topraklardan sürülmesini gerektirmesi halinde tek devletli çözüme meşru olarak direnecektir. İsrail'in hasımları karşısındaki mevcut askeri üstünlüğü, bu gibi ihtimalleri göz ardı etmesine sebep olmaktadır.

Geçmişte Filistin meselesi, Arap devletleri tarafından ulusal bir 'toplanma noktası' olarak ele alınırdı ve Filistinliler kendi kaderleriyle baş başa bırakılırdı. Ancak artık durum böyle değildir. Arap halklarının rejimleriyle olan bağları, özellikle Akdeniz havzasında onarılamayacak kadar yıpranmıştır. 2011 yılı, birikmiş toplumsal stresin patlamasına sahne olmuş ve o zamandan beri bölge, dış görünüşü dışında hiçbir zaman eski haline dönmemiştir. İlk ayaklanmalar ve ardından gelen kargaşa ile savaşların ardından, Suriye ile birlikte Arap dönüşümü şimdi üçüncü aşamasına girmiş durumdadır. Halkların sesi yavaş ama kararlı bir şekilde geri dönecektir. Bu süreçte, Filistinlilerin meşru istekleri, diğer Arap halklarının haysiyet ve özgürlük talepleriyle birleşecek ve siyasi çıkarların engelleyemeyeceği bir boyuta ulaşacaktır. İsrail, o zaman nasıl bir bölgede var olmak zorunda kalacağını şimdiden düşünmelidir.

Bölgedeki hükümetlerin de Suriye'deki ani rota değişikliğinden endişe duymak için geçerli nedenleri vardır. Bu endişeler yalnızca ortaya çıkan belirsizliklerden değil, aynı zamanda bir otokratik rejimin nihayetinde ve tamamen çökmüş olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu çöküş güçlü bir örnek teşkil etmekte olup; söz konusu rejimin kısa süre önce Arap Birliği tarafından geri kabul edilmiş olması da meseleye farklı bir boyut kazandırmaktadır.

İran'ın geri adım atmasıyla birlikte Irak, hem iç işlerinde hem de komşularıyla ilişkilerinde daha bağımsız bir pozisyon alacaktır. Nitekim Irak hükümetinin, Esad'ın kader günlerinde, Iraklı Şii milislerin de aralarında bulunduğu İran liderliğindeki şebekenin faaliyetlerine ülkeyi daha fazla dahil etmeme yönündeki tutumu, ulusal düzeyde Şii dayanışmasının sınırlarına işaret etmiştir. Irak, özellikle El-Kaide ve IŞİD sebebiyle Suriye ile tek bir savaş alanına dönüştüğü dönemdeki tecrübelerinden hareketle, Şii çoğunluğun bile bu koşullarda ülkeyi koruyamayacağı sonucuna varmıştır. İran, yalnızca bölgedeki askeri platformlarının büyük bir kısmını kaybetmekle kalmamış; aynı zamanda Şii çıkarlarının ve güvenliğinin savunucusu olma iddiası da büyük ölçüde zarar görmüştür. Bu gelişmenin, 2003 sonrasında İran-Irak ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası teşkil etme ihtimali öne çıkmaktadır.

İran, kendisini sert bir açmazda bulmuştur. Ülkenin bölgesel politikaları ile İslamcı rejiminin yaşayabilirliği birbiriyle yakından ilişkilidir. İran, Orta Doğu'da yalnızca bölgesel bir güç olarak etkisini genişletmek için değil, aynı zamanda sınırlarını aşan ideolojisini sağlamlaştırmak için de varlık göstermektedir. Bu bölgesel güç, aynı zamanda rejimin içerideki güvenilirliği açısından bir dayanak işlevi görmektedir. Ancak iç muhalefet büyüdüğünde, sınırlarının ötesinde daha saldırgan ve iddialı bir tutum sergilemektedir. Bugün itibarıyla, her iki cephede de durum kasvetli görünmektedir. İran'ın gücünü göstermesi açısından kritik rol oynayan ve uzun süredir birbirini

besleyen bu iki cephe arasındaki ilişkinin, mevcut durumda zayıflık gösteren bir ilişkiye dönüşme riski bulunmaktadır. Ülke, halihazırda zayıf bir devrimci lider ve etkisiz bir başkan tarafından yönetilmektedir. Bu nedenle, İran'ın nükleer programı bu kader yılının ardından daha büyük bir önem kazanacaktır. Bu program hiçbir zaman tek başına ulaşılmak istenen bir amaç olmamış; her zaman İran'ın bölgesel planlarının bir parçası olmuştur.

Trump, İran'a yönelik sert politikalarını yeniden gündeme taşımak üzeredir. İran'ın iç ve dış cepheleri arasındaki bağlantılılık, kötüleşen ekonomik durumuyla birleştiğinde daha katı bir tutum benimsemesine veya daha uyumlu bir yaklaşım geliştirmesine sebep olabilir. Bu noktada dış faktörlerin etkisi de her zamankinden daha belirgin hale gelebilir.

Lübnan, büyük olasılıkla eski yapısına daha da yaklaşacaktır. Hizbullah'ın lider kadrosunun zayıflaması, askeri olarak yıpranması ve siyasi etkisinin azalması, dolayısıyla İran'ın Lübnan üzerindeki nüfuzunun gerilemesi, ülkede ortak bir hükümet üzerine müzakere edilmesi için daha az kutuplaşmış bir ortam yaratabilir. Ancak, bu durumun eski düşmanlıkları yeniden alevlendirip alevlendirmeyeceği belirsizliğini korumaktadır. Lübnan'daki her çekişmenin dışarıdan manipüle edildiği de unutulmamalıdır. İran ve Suriye, bu manipülasyonun yalnızca en yakın tarihli örnekleridir.

Körfez ülkeleri ise kısa vadede kendi işlerine odaklanma konusunda daha rahat bir döneme girebileceklerdir. Özellikle Hint-Pasifik bölgesine olan ilgi, bu ülkelerin dış politikalarında belirleyici olmaya devam edecektir. Abraham Anlaşmaları, Gazze savaşı sırasında çöpe atılmadı ve İsrail ile ilişkiler – daha az görünür olsa da – devam edecektir. Ancak, Suudi Arabistan'ın gelecekteki bir Filistin devleti konusunda yeterli siyasi güvence almadan aynı yolda ilerlemesi pek olası değildir. Bu nedenle Suudi Arabistan'ın sessizliğinin yakında sona ermesi beklenebilir. Öte yandan, ABD'nin Suudi Arabistan'ı bir anlaşmaya ikna etmek için nükleer teknoloji kozunu kullanması, İran'ın nükleer programının geleceği ve istikrarsız bir bölgede nükleer silahların yayılmasına ilişkin endişeler gibi daha geniş dinamiklere bağlı olacaktır.

Bu faktörler, Körfez ülkelerinin kısa vadeli bağımsızlık arayışlarını etkileyebilecek kadar güçlüdür. İran'ın bölgede zayıflayan etkisi ve İsrail-Suudi Arabistan ilişkilerindeki olası değişimler, bölgenin istikrarlı bir geleceğe doğru ilerleyip ilerlemeyeceğini belirleyen temel unsurlar olacaktır.

Trump, ilk önceliğinin Ukrayna'daki savaşı sona erdirmek için müzakereler yürütmek olacağını şimdiden ilan etmiştir. Bu yaklaşımın, Ukrayna'nın küçültülmüş bir toprak parçası üzerinde bile egemenliğini ne kadar destekleyeceği ise henüz belirsizdir. Ancak Trump'ın, Rusya'nın Akdeniz'deki zayıflayan konumundan faydalanarak Putin üzerinde etkili olma niyetinde olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Trump, İsrail'in güvenliğini devam eden bir proje, Suriye'yi ise başta Türkiye olmak üzere bölgesel aktörlerin çözmesi gereken bir mesele olarak görme eğilimindedir.

Rusya, Akdeniz'deki kalesini kaybetmiştir ve Suriye topraklarındaki üslerinin geleceği -küçültülseler bile- belirsizliğini korumaktadır. Libya'nın Hafter kontrolündeki

bölgesinde bir varlığı bulunmakta ve son yıllarda Sahel üzerinden Kuzey Afrika'yı- dolayısıyla Güney Akdeniz'i- desteklemektedir. Ancak bu ilerlemeler, Esad rejiminin çöküşünün neden olduğu stratejik kaybın büyüklüğünü azaltmamaktadır.

Türkiye, HTŞ'nin liderliğindeki grupların hızlı zaferiyle birlikte Suriye konusunda sahnenin merkezine yerleşmiştir. Bu gruplara İdlib'de barınma, özerklik, ekonomik sürdürülebilirlik, eğitim ve yeniden silahlanma imkânı sağlayan ortam, Rusya ve İran ile yapılan sözde çatışmasızlık düzenlemesi kapsamında Türkiye tarafından sağlanmıştır. Ancak, esasen Türkiye tarafından oluşturulan, donatılan ve bölgede bir Türk vekil gücü olarak kabul edilen "Suriye Milli Ordusu"nun aksine, HTŞ ve müttefikleri, bölgede halihazırda var olan ve Türkiye'nin koruyucu varlığı ile lojistik desteğine bağımlı olan gruplardı. Dolayısıyla, bu gruplar -güneydeki diğer gruplarla birlikte- şu anda Suriye'nin büyük bir kısmında toprak kontrolünü ele geçirmiş durumdayken, doğal olarak bu temelde kendi varlıklarını ortaya koymaktadırlar. Dahası, bu gruplar hızla ulusal çapta sorumluluk üstlenen bir geçiş hükümetine dönüşmüş, İdlib'deki geçmişleri hızla uzak bir anıya dönüşmekte ve Türkiye ile ilişkileri, tüm komşular ve diğer devletlerle ilişki kurmalarıyla orantılı olarak azalmaktadır.

Türkiye'nin, HTŞ ile mesafesini yeniden ayarlamak için kendi nedenleri olacaktır. Ülkenin istikrarlı bir geleceğinin şekillenmesine yardımcı olmak adına Suriye'deki tüm kesim ve gruplarla ilişki kurması gerekmektedir. Eğer Türk hükümeti bu rolü üstlenmekten kaçınırsa, mevcut üstünlüğünden kaynaklanan etkisini kaybedecek ve bu kez İslamcı bir bayrak altında bir başka otoriter rejimin destekçisi olarak görülecektir. Dahası, tüm Arap dünyası Türkiye'nin eylemlerini, ideolojik ve emperyal tasarımlarının yansımaları olarak değerlendirecektir. Bu durum, Türkiye için hiçbir fayda sağlamayacaktır. Türkiye'nin Suriye'deki en öncelikli çıkarı, kendi içinde ve komşularıyla barış içinde, özgür ve müreffeh bir ülke görmektir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) PRİZMASINDAN KÜRESEL GÖRÜNÜM: AFGANİSTAN VE SURİYE ÖRNEKLERİ

Erdoğan İşcan

Büyükelçi (E), Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komite Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi Öğretim Görevlisi

Uluslararası Güvenlik Mimarisinin Evrimi

Bugün içinde yaşamaya devam ettiğimiz uluslararası güvenlik mimarisi İkinci Dünya Savaşı sırasında tasarlanmış ve savaş öncesi deneyimler göz önünde bulundurularak savaş sonrasında geliştirilmiştir. BM sistemin merkezine yerleştirilmiştir. BM Şartı (1945) sistemin kurucu belgesi statüsüne sahiptir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), dünyada özgürlük, adalet ve barış için temel teşkil eden uluslararası insan hakları hukukunun çerçevesini çizen yol gösterici kaynak olarak kabul edilmektedir. Kalıcı istikrarın sağlanması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine doğru ilerleme için gerekli koşulları yaratacaktır.¹ İnsan hakları hukuku, insancıl hukuk, mülteci hukuku ve ceza hukuku da dahil olmak üzere uluslararası hukukun ilke ve normları bu temelde geliştirilmiştir.

1945'ten bu yana uluslararası sistemin evriminde dönüm noktaları olmuştur; Soğuk Savaş, Yumuşama, Sovyetler Birliği'nin (ve Varşova Paktı'nın) uluslararası sahneden çekilmesi, tek kutuplu dünya düzeni için geçici bir aşama, yeni küresel güçlerin yükselişi, güç dengesini ve etki alanlarını yeniden tanımlamayı amaçlayan doğrudan veya vekalet savaşları, küresel ve bölgesel güç mücadeleleri...

Sistem aynı zamanda hızla büyüyen zorluklarla da başa çıkmaya çalışmaktadır; iklim krizi, gıda güvenliği, göçmen ve mülteci sorunu, etkili terörle mücadele önlemlerine duyulan ihtiyacın artması, yükselen otoriter popülizm ve totaliter eğilimler...

Mevcut Küresel Duruma İlişkin BM Perspektifi

Küresel güvenlik mimarisi kapsamlı bir dönüşüm sürecinden genişlemektedir. Güç dengesi değişmektedir. BM Üye Devletleri, ortak değer ve hedefleri temelinde geliştirdikleri ve özgür siyasi iradeleriyle taraf oldukları uluslararası antlaşma yükümlülüklerini ya görmezden gelmekte ya da seçici bir şekilde uygulamayı tercih etmektedir. Uluslararası hukukun üstünlüğü kavramı erozyona uğramaktadır. BM Şartı'nda ilan edilen ilkeler göz ardı edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma şansı zayıflamaktadır. Çatışmanın bölgesel düzeyden küresel düzeye tırmanma riski küçümsenmemelidir.

Çin'in küresel bir güç olarak etki alanı genişlemektedir. Rusya, nükleer kapasitesi de dahil olmak üzere potansiyelinin hafife alınmaması gerektiği mesajını vermektedir.

¹ Birleşmiş Milletler, "17 Hedef," *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma*.

Küresel Güney, sözüne kulak verilmesi gereken daha etkili bir uluslararası aktör olarak yükselmektedir.

Batı'nın uluslararası hukukun üstünlüğünün koruyucusu olma iddiası, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik stratejik hedefleri reddeder görünen ikiyüzlü ve bencil hamleler nedeniyle zayıflamaktadır. Son dönemde bu eğilim, Rusya-Ukrayna savaşı ve İsrail'in Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs de dahil olmak üzere işgal altındaki Filistin topraklarında yürüttüğü askeri operasyonlar bağlamında daha da belirgin hale gelmiştir. Çifte standart kullanımına ilişkin bu tür örnekler, "kurallara dayalı uluslararası düzen" açısından kendinden menkul etik üstünlüğünün altını oymaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Batı'da demokratik kurumların etkin bir şekilde işlemeye devam etmesi, süregelen erozyonu kontrol altına alacak siyasi iradenin ortaya çıkmasına bağlı olarak, geleceğe yönelik iyimserliğin devam etmesini sağlamaktadır. Bu arada, Rusya-Çin dayanışmasının istikrarlı olduğu görülmektedir. BM ortamlarında, Küresel Güney'in Rusya-Çin destekli pozisyonlarla uyumunun arttığı gözlemlenmektedir. Bu, Rusya-Çin-Küresel Güney bloğunun desteklediği pozisyonların her zaman uluslararası hukuka uygun olduğu, buna karşın Batı'nın izlediği pozisyonların her zaman haksız olmadığı anlamına gelmemektedir.

Uluslararası toplumun uzlaşma kültüründen uzaklaşması, insanlığın toplumunun büyük bir bölümünün derinleşen eşitsizlik ve yoksulluk içine düşmesine yol açmakta, bu da sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için gerekli koşulların oluşturulmasını daha da zorlaştırmaktadır.

BM'ye göre;²

- Dünya nüfusunun yüzde biri, toplam küresel servetin yüzde 95'ine sahip.
- Dünya genelinde yaklaşık 700 milyon insan 2.15 doların altında bir gelirle geçinmektedir.
- Yaklaşık 600 milyon insanın hala aşırı yoksulluk içinde yaşaması nedeniyle, 2030 yılına kadar aşırı yoksulluğun sona erdirilmesine yönelik küresel hedefe ulaşamayacağı öngörülmektedir.
- Her altı çocuktan biri aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır.
- Dünya nüfusunun yüzde 53'ü herhangi bir sosyal korumadan yararlanmamaktadır.

Birincil Endişe, Siyasi İradenin Raydan Çıkma Eğilimidir

Reform ihtiyacına rağmen, endişelerin ana kaynağı BM değildir. Sorun, Üye Devletlerin gerekli siyasi iradeye sahip olmamasının yanı sıra fırsatçı siyasi hırsların yükselmesi ve kısa vadeli bencil çıkarlar için ortak hedefleri feda etme eğiliminin artmasıdır.

² Birleşmiş Milletler, "Ending Poverty," *Birleşmiş Milletler*.

BM, tüm Devletleri diyalog için bir araya getiren ve karar almak için zemin sağlayan tek küresel platformdur. Genel Sekreterin yönetimindeki BM Sekreteryası, Devletler tarafından gerekli kaynaklar sağlandığı (veya sağlanmadığı) sürece, Devletler tarafından alınan kararların uygulanmasından sorumlu mekanizmadır. Stratejik karar alma yetkisine sahip değildir; Devletler tarafından alınan kararları uygulamakla görevli organdır. Devletlerin karar almaması ya da kararları için gerekli kaynakları sağlamaması durumunda BM suçlanmamalıdır.

Bu arada BM'nin başarılarını da takdir etmek yerinde olacaktır.³ BM'nin uluslararası topluma yaptığı büyük katkılar, insan hakları, insancıl hukuk, mülteciler, insani yardım, silahsızlanma, kalkınma, sağlık, işçi hakları, iklim kriziyle mücadele, terörlere mücadele ve uluslararası barış ve güvenlik gibi çok çeşitli alanları kapsamaktadır. BM'nin temel işlevlerinden biri çatışmaların önlenmesiyle ilgilidir. Uluslararası çatışmaların önlenmesinde olduğu gibi iç çatışmaların önlenmesinde de önemli bir rol oynama kapasitesine sahiptir. Ayrıca BM, kalıcı bir barışın inşası amacıyla ulusal düzeyde yürütülen çabaları desteklemek üzere ülkelere hizmet sunmaktadır. Barışın inşası faaliyetleri, çatışmanın yeniden başlama riskini azaltmayı ve sürdürülebilir barış ve kalkınma için temel oluşturmayı amaçlamaktadır.⁴

BM Üniversitesi Politika Araştırmaları Merkezi'nin "Otoriter Yönetimden Geçiş Sürecinde Şiddet İçeren Çatışmaların Önlenmesi" başlıklı yayını, otoriter yönetimden geçişin zıt yollarını ve BM'nin şiddetten uzaklaşma yollarını nasıl etkileyebileceğini açıklamaktadır.⁵

Bu makalenin sınırları içerisinde, BM'nin yoğun bir şekilde müdahil olduğu iki vakayı kısaca ele alacağım; Afganistan ve Suriye'deki durumlar.

Afganistan

ABD ve müttefikleri, yaklaşık yirmi yıldır Afganistan'da etkin bir kontrol sağlamış olmalarına rağmen, kalıcı bir hukuk devleti ve kamu düzeni sağlayamadılar. Bu durumun daha fazla sürdürülemeyeceği açıktı. ABD'nin çekilme kararı üzerine 2021 yılında Taliban, belki de kendisini bile şaşırtan bir hızla iktidarı ele geçirdi. Koşullar aynı olmasa da bu durum bize yakın zamanda Suriye'de Heyet Tahrir el-Şam'ın (HTŞ) çoğu gözlemci tarafından öngörülemez bir hızla iktidarı ele geçirmesini hatırlatmaktadır.

Başlangıçta, Taliban'ın "olumlu" mesajlar verdiği öne sürüldüğünde, bunun riskli bir yaklaşım olabileceği konusunda dikkatli olunmasını tavsiye etmiş ve "Taliban Taliban'dır, hayal kurmayalım"⁶ ifadesinin altını çizmiştim. Taliban'ın evrensel değerlere uygun olarak demokrasiye doğru ilerlemesi kendi *varlık nedenine* ters düşebilirdi. Bu arada, BM üyesi bir devletin yönetimini ele geçiren Taliban ile temas kurmak olağan

³ Birleşmiş Milletler, "Our Work," *Birleşmiş Milletler*.

⁴ Birleşmiş Milletler, "Peacebuilding," *Birleşmiş Milletler*.

⁵ Dirk Druet, "When Dictators Fall: Preventing Violent Conflict During Transitions From Authoritarian Rule," *United Nations University Centre for Policy Research* (UNU-CPR), 25 Mayıs 2020.

⁶ Erdoğan İşcan, "The Afghanistan Dilemma: The Taliban Versus Urgent Need to Respond to the Humanitarian Crisis," *Global İlişkiler Forumu* (GİF), 20 Eylül 2022.

bir durumdu. Bununla birlikte, uluslararası toplumun koordineli bir tutum izlemesinin ve Taliban'ın atacağı adımlar doğrultusunda tanıma ve destek konusunu gözden geçirmesinin elzem olduğunu da ifade etti. Temaslar sırasında bu mesajın kararlılıkla verilmesi çok önemli olacaktır.

Öte yandan, Taliban'a erken bir meşruiyet kazandırmadan Afgan halkının ihtiyaç duyduğu insani yardımı sağlamak ve bu bağlamda Afgan kadın ve kız çocuklarının insan hakları ve temel özgürlüklerine öncelik vermek uluslararası toplumun asli ortak sorumluluğu olacaktır. Taliban konusunda ihtiyatlı olunmasını tavsiye edenler yanılmamış, Taliban yönetimi evrensel insan haklarından uzaklaşmaya devam etmiştir. Şeriat uygulamaları sertleşmiş, kadın hakları büyük ölçüde geri alınmıştır.

Yakın zamanda, eğitim alanında uygulanan geniş yasaklara ek olarak, kadınların tıp kurumlarında eğitim görmeleri de yasaklanmıştır. Kadınların sadece kadın sağlık çalışanları tarafından tedavi edilmesine izin verilen Afganistan'da kadınlar için tıp eğitiminin yasaklanmasının trajik sonuçlarını öngörmek zor olmasa gerek. BM, Taliban'dan bu kararı iptal etmesini talep etmiş⁷ ve uluslararası topluma Afganistan'daki temel hak ve özgürlükleri koruma çağrısını yinelemiştir.⁸

Suriye

Suriye'de yarım asırlık Esad hanedanı çöktü. Zaten 2011'den sonra uzun süre ayakta kalamayacağı ve uluslararası güç dengelerindeki değişimlerin ömrünü belirleyeceği görülmüştü. Ukrayna ve Orta Doğu'da devam eden savaşlar Esad rejiminin sonunu hızlandırmış, başlıca dış destekçileri önceliklerini yeniden tanımlamak ve dolayısıyla kaynaklarını yeniden tahsis etmek zorunda kalmıştır. Diktatörlüğün sona ermesi Suriye'nin ve halkının geleceği için bir umut ışığı olmuştur. Şimdi uluslararası toplum, tünelin ucundaki umut ışığının gerçek mi yoksa hayali mi olduğunu merakla takip edecek.

Suriye'de Esad rejimini devirerek yönetimi fiilen ele geçiren HTS'nin başını çektiği yapı birçok radikal unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Bugüne kadar radikal İslamcı ideolojiyi benimseyen ve terör yöntemlerini kullanan bu çok parçalı yapı, Suriye'nin geleceğinin şekillenmesinde nasıl bir rol oynayacak?

Suriye etnik, dini ve mezhepsel bir mozaiktir. Suriye halkının siyasi istikrar, sosyal uyum ve ekonomik refah ortamında yaşayabilmesi, çoğulcu ve katılımcı demokratik kurumların ve yönetişimin tesis edilmesine bağlıdır. İktidarı ele geçiren silahlı militan grubunun böyle bir misyonu yerine getirme iradesine ve kapasitesine sahip olup olmadığı konusunda önyargısız ancak dikkatli bir şekilde gelişmeler takip edilmelidir. Aceleci yargılardan kaçınılmalıdır.

⁷ Ravina Shamdasani, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Sözcüsü, "Afganistan: Kadınların Tıbbi Eğitime Katılımına Yönelik Yasağın Kaldırılması Gerekliyor," *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ofisi* (OHCHR), 5 Aralık 2024.

⁸ Richard Bennett ve diğerleri, "Afganistan: BM Uzmanları Kadınların Tıbbi Eğitimine Getirilen 'Tamamen Gereksiz' Yasağı Reddediyor," *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ofisi* (OHCHR), 9 Aralık 2024.

Dolayısıyla, farklı tarihsel, sosyolojik ve jeopolitik koşullara sahip olan Afganistan'da Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinden biraz farklı olsa da atılan adımları ve kaydedilen ilerlemeyi takip ederken benzer bir ihtiyatın korunması gerekmektedir. Suriye'nin iç parametreleri ve bu süreçte için sabırsızlanan dış güçler göz önünde bulundurulurken, tüm paydaşların ortak bir hedef benimsemesi ve çoğulcu ve katılımcı bir yönetim yapısının kurulması için Suriye'deki yeni yönetimle uyumlu bir şekilde konuşması gerekmektedir. HTŞ ile temaslar sırasında bu mesaj, muğlak ifadeler kullanılmadan iletilmelidir. HTŞ'ye tanınmanın koşulsuz olarak yapıldığı algısı verilmemelidir. HTŞ'ye *açık çek* verilmemeli, Suriye'de istikrar ve demokratik güvenlik için gerekli koşulları yaratma iradesi gösterildiği ve bu yönde somut adımlar atıldığı ölçüde şartlı olarak destekleneceği açıkça vurgulanmalıdır.

Çoğulcu ve katılımcı demokratik yönetişimin ana sütunlarından birinin, farklı inanç ve kanaatlere saygı duyan ve eşit mesafede duran laiklik olduğu unutulmamalıdır. Demokratik güvenliğin ana sütunlarından biridir. Laiklik olmadan çoğulcu ve katılımcı demokrasi sürdürülemez.

HTŞ ve diğer grupların radikal İslamcı siyasi felsefelerini çoğulcu ve katılımcı bir demokratik yaklaşıma dönüştürmeleri ve bunu etkili bir pratiğe dönüştürmeleri mümkün olacak mı? Öte yandan Afganistan örneğinde olduğu gibi Suriye'ye de acil ve engelsiz insani yardım sağlanmalıdır. Üye Devletlerin gerekli kaynakları sağlaması halinde, BM sistemi yardımların etkin bir şekilde ulaştırılmasını sağlayacak yetki ve kapasiteye sahiptir.

Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüşü

Suriye'de 14 yıldır devam eden çatışmalarda yüz binlerce insan öldü, yüz binden fazla insan kayboldu ve yarısı mülteci olmak üzere 14 milyon insan yerinden edildi. Milyonlarca Suriyeli mülteci, çoğu komşu ülkelerde olmak üzere çeşitli ülkelerde yaşam kurdu.

Bununla birlikte, Suriye'de Esad hanedanlığının sona ermesi, Suriyeli mültecilerin derhal geri dönmesi için yeterli koşulları sağlamamaktadır. Siyasi istikrar henüz tesis edilememiştir. Hukukun üstünlüğü ve insan haklarına dayalı demokratik güvenlik sağlanamamıştır. Büyük bir ekonomik yıkım yaşayan ülkede ekonomik faaliyetlerin yeniden canlanması uzun zaman alacaktır. Evlerin çoğu oturulamaz durumdadır. Kamu hizmetlerinin ne ölçüde yeniden tesis edilebileceğini anlamak için zamana ihtiyaç vardır.

Esad'ın ülkeyi terk etmesinin ardından birçok Avrupa ülkesi Suriye'den gelen sığınma başvurularını askıya aldı. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Avrupa ülkelerine kararlarını yeniden gözden geçirmeleri çağrısında bulundu. UNHCR, mültecilerin Suriye'ye geri dönüşüne ilişkin bir pozisyon belgesi yayınladı. Belgede, mevcut duruma ilişkin aşağıdaki değerlendirme sunulmaktadır:⁹

⁹ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), *Suriye Arap Cumhuriyeti'ne Geri Dönüşlere İlişkin Tutum Belgesi*, Aralık 2024.

"Şu anda Suriye, ülkenin bazı bölgelerinde yaşanan saldırı ve şiddet olaylarından; ülke içinde yaşanan büyük çaplı yerinden edilmelerden; ülkenin pek çok bölgesinin savaşın patlayıcı kalıntılarıyla kirlenmesinden; harap olmuş bir ekonomiden ve son gelişmelerden önce 16 milyondan fazla kişinin insani yardıma ihtiyaç duyduğu büyük çaplı bir insani krizden etkilenmeye devam etmektedir. Bunlara ek olarak ve yukarıda da belirtildiği üzere Suriye'de evler, kritik altyapı ve tarım arazileri de büyük ölçüde yıkıma ve hasara uğramıştır. Mülkiyet hakları büyük ölçüde etkilenmiş, son on yılda yaygın konut, arazi ve mülkiyet ihlalleri kaydedilmiş ve bu da çözülmesi zaman alacak karmaşık mülkiyet anlaşmazlıklarına yol açmıştır. Bu çerçevede, UNHCR şu an için Devletlere Suriye vatandaşlarını ve dâba önce Suriye'de ikamet eden Filistinliler de dâhil olmak üzere Suriye'nin eski mutat sakinlerini Suriye'nin herhangi bir yerine zorla geri göndermemeleri çağrısında bulunmaya devam etmektedir."

Avrupa Konseyi (AK) İnsan Hakları Komiseri ayrıca Suriye'den gelen sığınma başvurularını askıya alan Avrupa ülkelerine, uluslararası insan hakları hukuku ve mülteci hukukunun hiçbir istisnaya izin vermeyen *jus cogens* normu olan "geri gönderme" yükümlülüklerini hatırlattı. Üye Devletleri mültecilerin aceleyle geri gönderilmesinden kaçınmaya çağırdı.¹⁰

Bazı Sonuç Niteliğinde Gözlemler

Esad diktatörlüğünün yıkılması, geniş çapta memnuniyet ve sevinçle karşılanan dönüm noktası niteliğinde bir gelişmeydi. Öte yandan, yönetimi *filen* ele geçiren HTŞ öncülüğündeki grupların geçmişteki bağlantıları, ideolojileri ve uygulamalarına ilişkin endişeler henüz ortadan kalkmış değil.

HTŞ ılımlı mesajlar vermiş, ancak çoğulcu ve katılımcı demokrasiye bağlılığını henüz taahhüt etmemiştir. Farklı etnik, dini ve mezhepsel grupların karar alma süreçlerine katılımına ilişkin somut bir gelişme olmamıştır.

Somut ilerleme gözlemlenmeden HTŞ'ye koşulsuz kredi vermek yanlış olacaktır. HTŞ, uluslararası toplumun desteğini hak etmesi gerektiğinin farkına varmalıdır. Güvenilirliği, Suriye'de demokratik güvenliğin sağlanmasına yönelik somut ilerleme temelinde değerlendirilmelidir.

Ortak hedef, güvenli bir geçiş döneminin ardından Suriye'de demokratik güvenliği tesis etmektir. Bu da çoğulcu ve katılımcı demokrasi için gerekli koşulların yaratılmasıyla sağlanabilir. Yeni yönetim siyasi istikrara giden yolu sağlayabilirse bunu ekonomik canlanma izleyecektir. Bu aşamada Suriyeli mültecilerin durumu da gözden geçirilebilir.

¹⁰ Michael O'Flaherty, "As Syria Shifts, Council of Europe Member States Must Avoid Hasty Returns of Refugees," *Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği*, 10 Aralık 2024.

BM, Suriye'deki geçiş döneminde de somut bir katkı sağlayabilir. BM'nin temel görevlerinden birinin çatışmaların önlenmesi olduğunu biliyoruz. BM, uluslararası çatışmalarda olduğu gibi i çatışmaların önlenmesi ve barışçıl geçiş süreçlerinin yönetilmesi konusunda da deneyim sahibidir. Bu tür geçiş süreçlerinde hakikat, adalet ve uzlaşma mekanizmalarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

BM'nin barış inşası faaliyetleri, çatışmadan çıkan ülkelere yardımcı olmayı, çatışmanın yeniden başlama riskini azaltmayı ve sürdürülebilir barış ve kalkınma için temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu konuda çok sayıda başarılı vaka yaşanmıştır.¹¹

Gerçek ve doğru verilere dayalı olarak geliştirilen ve yürütülen politikalar anlamlı sonuçlar doğurabilir. Radikal ideolojik aidiyetlerle uyumlu politikalar demokratik güvenliği pekiştirecek koşulları sağlayamaz. Otokratik ve hatta totaliter rejimlere doğru kayma eğilimi gösterirler.

Dış gler, yerel aktörleri değiştirmek ve toplumun dönüşümünü yönetmek yerine onlara rehberlik ve destek sağlamaya odaklanmalıdır. İç dinamikleri hafife almak kaos ve çatışma yaratır. Öncelikli amaç geçiş sürecini "yerel sahiplenme" ile yönetmektir.

BM Genel Sekreteri'nin 19 Aralık 2024 tarihli mesajı Őyledir: "*Suriye'nin geleceği, halkı tarafından, halkı için ve hepimizin desteğiyle Őekillendirilmelidir.*"¹²

¹¹ Birleşmiş Milletler, "United Nations Peacebuilding Commission," *Birleşmiş Milletler Barışı İnşa Komisyonu*.

¹² Birleşmiş Milletler Cenevre (@UNGeneva), "It is the obligation of the international community to stand with the people of #Syria who have suffered so much. Syria's future must be shaped by its people, for its people, with the support of all of us." X (Twitter), 20 Aralık 2024.

KAYNAKÇA

Bennett, Richard, Laura Nyirinkindi, Claudia Flores, Dorothy Estrada Tanck, Ivana Krstić, Haina Lu, Reem Alsalem, Farida Shaheed ve Tlaleng Mofokeng. "Afganistan: BM Uzmanları Kadınların Tıbbi Eğitimine Getirilen 'Tamamen Gereksiz' Yasağı Reddediyor." *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ofisi (OHCHR)*, 9 Aralık 2024. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/12/afghanistan-un-experts-reject-totally-unjustifiable-ban-medical-training>.

Birleşmiş Milletler Cenevre (@UNGeneva). "It is the obligation of the international community to stand with the people of #Syria who have suffered so much. Syria's future must be shaped by its people, for its people, with the support of all of us." X (Twitter), 20 Aralık 2024. <https://x.com/UNGeneva/status/1870001195135226170>.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR). *Suriye Arap Cumhuriyeti'ne Geri Dönüslere İlişkin Tutum Belgesi*. Aralık 2024. <https://www.refworld.org/policy/countrypos/unhcr/2024/en/149254>.

Birleşmiş Milletler. "17 Hedef." *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>.

Birleşmiş Milletler. "Ending Poverty." Birleşmiş Milletler. <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty>.

Birleşmiş Milletler. "Our Work." Birleşmiş Milletler. <https://www.un.org/en/our-work>.

Birleşmiş Milletler. "Peacebuilding." Birleşmiş Milletler. <https://www.un.org/peacebuilding>.

Birleşmiş Milletler. "United Nations Peacebuilding Commission." *Birleşmiş Milletler Barışı İnşa Komisyonu*. Erişim 29 Ocak 2025. <https://www.un.org/peacebuilding/commission>.

Druet, Dirk. "When Dictators Fall: Preventing Violent Conflict During Transitions from Authoritarian Rule." *United Nations University Centre for Policy Research (UNU-CPR)*, May 25, 2020. <https://unu.edu/publication/when-dictators-fall>.

İşcan, Erdoğan. "The Afghanistan Dilemma: The Taliban Versus Urgent Need to Respond to the Humanitarian Crisis." *Global İlişkiler Forumu (GIF)*, September 20, 2022. <https://www.gif.org.tr/files/grf-viewpoint-the-afghanistan-dilemma.pdf>.

O'Flaherty, Michael. "As Syria Shifts, Council of Europe Member States Must Avoid Hasty Returns of Refugees." *Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği*, 10 Aralık 2024. <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/as-syria-shifts-council-of-europe-member-states-must-avoid-hasty-returns-of-refugees>.

Shamdasani, Ravina. "Afganistan: Kadınların Tıbbi Eğitime Katılımına Yönelik Yasağın Kaldırılması Gerekliyor." *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ofisi (OHCHR)*, 5 Aralık 2024. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/12/afghanistan-ban-women-medical-training-must-be-repealed>.

2024'TE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Selim Kunalalp

Büyükelçi (E), Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Nezdinde Eski Daimi Temsilcisi

2024 yılı çok taraflı sistem için iyi bir yıl olmadı. Birleşmiş Milletler (BM) Ukrayna ve Orta Doğu Savaşları karşısında aciz kalmış, veto tehditleri havada uçuşmuş ancak BM herhangi bir somut adım atamamıştır. Dünyanın jandarması olmadığı bir kez daha ispatlanmıştır. Burada suçlu aranacaksa örgütün kendisinde değil güçlenmesini istemeyen üyeleri arasında bulmak mümkün olacaktır.

BM için söylenebilecek şeylerin aynısı başka uluslararası örgütler için de söz konusu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Bretton Woods ekonomik örgütleri, yani Dünya Bankası (WB) ile Uluslararası Para Fonu (IMF) gittikçe tartışılır hale gelmiş, birincisi yerini bölgesel kalkınma bankalarına, hatta başta Çin olmak üzere derin cepli ülkelere bırakmakta, IMF ise tüm gayretlerine rağmen sosyal bedeli çok yüksek olan kemer sıkma politikaları dayattığı imajından kurtulamamaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) de çok taraflı sistemin girdiği bunalımdan payını aldı. Aslında 30 yıl önce kurulduğunda tüm dünyayı kapsayan bir kurallar manzumesi içeren, ayrıca zaman içinde müzakereler yoluyla yeni disiplin ve kuralların oluşturulmasına yol açacak ve dünya ticaretini kademeli ve düzenli bir şekilde serbestleşmeye götürecektir bir örgüt olarak düşünülmüştü. Selef ve benim çalışma hayatımın on yılını geçirdiğim Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT-General Agreement on Tariffs and Trade) yerini DTÖ'ye bırakmadan önce sadece 75 ülkeden oluşuyordu. Sanayileşmiş ülkeler kuralları kendileri için müzakere ediyor, gelişme yolundaki ülkeler bu kuralları benimsemiyor, bir çeşit sessiz ortak olarak gelişmeleri izliyordu. Zaten bu kurallar büyük ölçüde ABD hukuk sisteminden esinlenerek kaleme alınmış ve sadece sanayileşmiş ülkeler arasında uygulanır olmuştur. Gelişme yolundaki ülkeler kurallar ile bağlı olmama karşılığında ihrac pazarlarını geliştirme konusunda engellerle karşılaşılıyordu. Biz de ödemeler dengesi sorunlarını öne sürerek uzun yıllar yüksek koruma duvarları arkasına sığınarak bu kurallardan muafiyet elde ediyorduk. Birkaç istisna dışında Sovyet Bloku mensubu ülkeler, ayrıca Çin ile zaten gümrük duvarlarından etkilenmeksizin petrolerini satabilen Körfez emirlikleri sistemin dışında kalmayı tercih ediyorlardı.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Rusya ile Çin'in dünya ekonomik sistemiyle bütünleşme arzusu ile sistemin daha kapsayıcı olması amaçlanmaya başladı. Hem ülke sayısının artması hem de oluşturulan disiplinlerin sadece sanayileşmiş ülkeler arasında değil tüm katılımcı ülkeler tarafından dengeli bir şekilde uygulanması hedeflendi. 1994 yılında Marakeş'te imzalanan DTÖ Kuruluş Anlaşması bunu büyük ölçüde sağlamaktaydı. Ayrıca GATT'ın ihtilafların çözülmesi mekanizması hukukiden ziyade siyasi iken, yani ihtilafa taraf ülkenin birisi aleyhine olarak gördüğü kararı bloke etme imkanına sahipken, DTÖ bu imkanı ortadan kaldırmıştı. Yeni sistemin temel taşı üyeleri sürekli görevli olan bir Temyiz Organı teşkil etmekteydi. Bu sistem ihtilafların çözümlenmesini siyasi müdahalelerden kurtardı.

DTÖ, kurulduktan kısa süre sonra hızlı bir büyüme kaydetti ve bugün 166 üyeye ulaştı. Dışında kalanlar esas itibarıyla komşularımızdan Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye ile bazı Orta Asya Cumhuriyetleridir. Ancak müzakere süreçleri de çok uzadı. Örneğin Azerbaycan'ın 1997 yılında başlattığı katılım süreci henüz sonuçlanmadı. Ülkemiz GATT'a 1951 yılında üç aylık bir müzakere sonunda ve fazla bir "giriş bileti" bedeli ödemedi, oradan da otomatik olarak DTÖ üyeliğine hak kazanmıştı. Buna karşılık Rusya ile Çin'in üyelik müzakereleri yıllar sürdü. Rusya'nın müzakere süreci 18 yıl, Çin'inki ise 15 yıl sürmüştü. Bu süreçlerin bu kadar uzun sürmesinin başlıca nedeni, her iki ülkenin o dönem zarfında ekonomilerini piyasa güçlerine ve rekabete açmak için gerekli reformları yapmasının haliyle çok vakit almasıydı. Kapalı, planlı, devlet kontrolü altında olan ekonomilerin dışa açılması tabiatıyla o kadar kolay olmayacaktı. Ayrıca AB, ABD ve diğer sanayileşmiş ülkeler her ikisinin pazarlarını açmaları konusunda bir hayli baskı yaptıkları da bir gerçektir. Üye olmak isteyen ülkenin kendisinden istenen şartları yerine getirmek dışında bir seçeneği olmadığını başka örneklerden de hep gördük.

DTÖ'nün genişlemesi Soğuk Savaş sonrası dönemin iyimserliğinin bir yansımasıydı diyebiliriz. Sosyalist sistem çökmüş, yerine piyasa ekonomisi egemen olmuştu. Rusya, Çin ve başka ülkelere dayatılan giriş şartları onları herkese uygulanan disiplinlere uyma mecburiyeti getirdiği için saydam ve öngörülebilir ticaret politikaları uygulamaları bekleniyordu. Örneğin Çin'de DTÖ üyeliği öncesinde eyaletlerin birbirlerinden farklı dış ticaret ve gümrük vergisi politikaları olduğu biliniyordu. Üyelik müzakereleri sırasında Çin bu farklı uygulamalara son vermek zorunda kaldı.

DTÖ temel ilkeleri arasında gümrük vergileri dışında belirlenen tarifeler haricinde bir engel bulunmaması, üyeler arasında ayrımcılık yapılmaması, gümrük vergisi ödenmiş ithal malların yerli üretimin tabii olmadığı iç vergilere çarptırılmaması, tarım dışı ürünlerin ihracatında rekabeti bozucu desteklerin verilmemesinin var olduğunu ifade edebiliriz. Bu kurallar sistemin dengeli bir şekilde çalışması ve küçük ülkelerin dahi büyüklerin siyasi baskılarına muhatap olmaması için olmazsa olmaz sayılırdı. Bu kurallara uymayan ülkeler büyüklü küçüklü ticari ortakları tarafından dava edilebilir ve kurallara uymaya mecbur edilirdi.

Ancak bu defa başta ABD olmak üzere kural koyucu ülkeler bunların aleyhlerine çalıştığına karar vererek sistemi ihlal etmeye başladılar. İlginç olanı bu ihlallerin Demokratlar ile Cumhuriyetçiler arasında ayrım olmaksızın düzenli bir şekilde ve artarak meydana getirilmeye başlamasıdır. ABD tarafı Çin'in DTÖ üyeliğinden beklenen rekabetçi piyasa ekonomisinin temel kurallarına uyma yükümlülüğünden kaçındığını, özellikle fikri mülkiyet alanında kuralları ihlal ettiği iddiasını gittikçe daha yüksek perdeden dile getirir oldu. Gerçekten de Çin özellikle Xi Jinping'in 2012'de iktidara gelmesiyle birlikte devlet kapitalizmine yönelmiş, devletin desteklediği büyük şirketlere her türlü kolaylıkları vererek onların ülke dışında da güçlenmesini sağlamıştır. Bu siyasetin uzun vadede Çin'in hayrına olduğu iddia edilemez. Piyasa ekonomisinden uzaklaştıkça Çin ekonomisinin yavaşlamaya başladığı da gözlenmektedir.

Her hâlükârda, ABD daha Obama yönetimi döneminde, DTÖ ihtilafların çözülmesi mekanizmasına ve özellikle yukarıda da bahsettiğim şekilde örgütün sacayaklarından

birini teşkil eden Temyiz Organına yeni üye seçilmesini engellemek suretiyle zaman içinde işlevsiz hale gelmesini sağlamıştır. ABD'nin iddialarına göre, Temyiz Organı görevini aşarak mevcut kuralları uygulamak yerine yeni kurallar ihdas etme yoluna gitmiştir. Oysa yedi üyeden oluşan Temyiz Organının bir üyesi ilk baştan itibaren hep ABD vatandaşıydı. Buna rağmen, bir ABD vatandaşı Temyiz Organı üyesi ikinci dönemi için yönetim tarafından aday gösterilmemiş, yerine başka bir ABD vatandaşı seçtirilmişti.

Neticede, DTÖ'de kararlar oy birliğiyle alındığı için ve görev süreleri biten Temyiz Organı üyelerinin yerine ABD engeli nedeniyle yeni seçim yapılamadığından Temyiz Organı birkaç yıl içinde fiilen ortadan kalktı. İhtilafların çözümlenmesi mekanizması da işlevsiz kaldı. Burada Demokrat ile Cumhuriyetçi yönetimlerin arasında fark olmaksızın aynı Temyiz Organı aleyhtarı siyaseti sürdürdükleri dikkat çekmektedir. GATT sisteminde olduğu gibi ihtilafa taraflardan birisi birinci derece mahkeme konumunda bulunan panel raporunu ve önerilerini beğenmediği takdirde, yapacağı bir şey kalmamıştır. Usulen karar temyize gönderilir, ancak temyiz mekanizması çalışmadığı için konu ortada kalır. Böyle bir durumda şikayetçi ülke uğradığını iddia ettiği zararları telafi etmek için tek taraflı tedbirlere başvurma imkanını kendisinde görebilmektedir. Bu da tabii büyük ülkelere, küçüklere nazaran yadsınamayacak bir avantaj sağlamaktadır.

Temyiz Organı akamete uğradıktan sonra AB başta olmak üzere bazı ülkeler alternatif bir temyiz sistemi geliştirmek için çalışma ve müzakereler yürütmüşler, ancak bunlar şu ana kadar netice alamamışlardır. Hâlâ açık arayla dünyanın en büyük ticari gücü olan ABD olmaksızın bir temyiz sisteminin anlamsızlığı tabii ki açıktır.

İhtilafların çözümlenmesi mekanizmasının atıl duruma düşmesine paralel olarak müzakere süreci de fiilen durmuş vaziyette. GATT, 1947 ile 1995 arasında gerçekleştirdiği yedi tur müzakereyle dünya ticaretinin, en azından gelişmiş ülkeler arasında, büyük ölçüde serbestleşmesini sağlarken; DTÖ, kuruluşundan bu yana yalnızca 2013 yılında "Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nı kabul edebilmiştir. 2001 yılında Katar'ın başkenti Doha'da başlayan ve onun adını taşıyan çok taraflı müzakere turu sonuçlanmadan fiilen terk edilmiştir.

Müzakere gruplarının bazıları hiç toplanmazken, diğerleri yalnızca uygulamaya geçirilemeyen fikirler üretmekle vakit geçirmektedir. 2021 yılında kabul edilen ve balıkçılıkta rekabeti bozan devlet desteklerini sınırlamayı öngören anlaşma aradan geçen zamana rağmen yeterli sayıda ülke tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe henüz giremedi. Kararların oy birliğiyle alınması ve günümüz dünyasında belli başlı oyuncuların kural yerine kendi iradelerini dayatma yolunu tercih etmeleri sorunun temelini teşkil etmektedir. Ancak BM Genel Kurul kararlarından farklı olarak DTÖ'de kabul edilen kararların tüm üye ülkeler tarafından uygulanma zorunluluğu olduğundan kararların çoğunlukla kabul edilmesi yoluna gidilememektedir. Egemen devletlerden oluşan ve AB'den farklı olarak hükümetler üstü değil hükümetler arası olan bir örgütte, üyeler istemedikleri yükümlülükleri kabul etmek zorunda kalamayacaklardır haliyle. Çıkış yolu olarak hizmetler ve çevre gibi bazı alanlarda daha sınırlı sayıda ülke arasında eskiyi andıran müzakere denemeleri yapıldı, ancak bu denemelerin sonucu olarak ortaya çıkacak mutabakatlardan doğacak avantajların, herhangi bir yükümlülük üstlenmeseler dahi diğer ülkelere uygulanma zorunluluğu (free-rider problem), bu çabaların da akamete uğramasına yol açmıştır.

Neticede, DTÖ'nün temel işlevleri, yani ihtilafların hukuka ve kurallara uygun bir şekilde çözülmesi ile kendi görev alanlarında serbestleşmeyi sağlayacak yeni kurallar müzakere etme fonksiyonu yerine getirilemediği için tabiri caizse 'orman kanununa' dönüş olmuştur. Kuralları hiçe saymak yine kendi güçlerine dayanarak ABD, AB ve Çin kaynaklı eylemler şeklini almıştır. DTÖ'nün getirdiği yeniliklerden geriye sadece ülkelerin düzenli olarak tabi oldukları ticaret politikalarının gözden geçirilmesi süreci kalmıştır. Saydamlığın sağlanması açısından önemli bir işlev teşkil etmekle beraber bu süreç, haliyle ticari ilişkilerin ahenkli bir şekilde yürütülmesi için yeterli değildir.

İlk taşı yine ABD, bu defa birinci Trump yönetimi döneminde atmıştır. DTÖ Kuruluş Anlaşması'nın ulusal güvenlik maddesine dayanarak çelik, alüminyum gibi ürünlerin ülkemiz de dahil bazı ülkelere yapılan ithalatlarda ek vergiler uygulamaya başlamıştır. Normal şartlarda bu tür vergiler sadece anti-damping veya anti-sübvansiyon iddialarıyla veya ithalatta bir patlama (surge) olması halinde gerekçelenebilirdi. Ancak alınan tedbirlerin dayanağı uzun ve masraflı süreçler olmak durumundaydı. Şikayetçi ülke, karşı tarafın dumping uyguladığını, yani ihrac fiyatlarının iç piyasasındaki fiyatlardan daha düşük olduğunu ya da anti-sübvansiyon vergileri söz konusu olduğunda üretimin veya ihracatın rekabeti bozucu devlet desteğinden yararlandığını ispat etmek durumundadır. Bu da uzun ve zahmetli tahkikatları gerektirdiğinden, Trump yönetimi kestirme yol olarak ulusal güvenlik ihtiyaçlarını gerekçe olarak öne sürmüştü. Bu haberi ilk okuduğumda 'Herhalde bir yanlışlık olacak,' diye düşünmüştüm çünkü ulusal güvenlik gerekçesi, daha ziyade siyasi kökenli ihtilaflarda ve çok nadiren kullanılan bir imkandı. Sonra haberin yanlış olmadığı ortaya çıktı. Bu vergilerin muhatabı olan ülkeler DTÖ'de dava açmış; davaları kazanmalarına rağmen Trump yönetimi döneminde vergiler uygulanmaya devam etmiş ve Biden döneminde de bu uygulama sürmüştür.

Biden yönetimi Trump'tan da daha ileri gitmiştir. Zaten ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yönetimlerinin dış ticaret politikalarına bakıldığında, en azından ilk dönemlerde, Cumhuriyetçilerin Demokratlardan daha fazla liberal bir ticaret sistemi taraftarı olduklarını görüyoruz. Demokrat yönetimler geleneksel olarak başta otomobil sektörü olmak üzere rekabet etmekte zorlanan ve sorunlarının temelinde 'istihdam çalan' ithalatı gören işçi sendikalarından yana gözükmekteydiler. Ancak ithalatı yeterli ölçüde frenlemedikleri iddiasıyla Demokratların son Başkanlık seçimlerinde 'mavi yakalılar' desteğini kısmen Cumhuriyetçilere kaptırdıkları anlaşılıyor. Trump'ın ABD sanayiini dış rekabetten koruma iddialarının çalışan nüfus üzerinde yankı uyandırdığı görülüyor.

Demokratların geleneksel tavrı nedeniyle Biden yönetiminin korumacılık konusunda Trump'tan geri kalmak istememesi çok şaşırtıcı olmamalıydı. Nitekim, pandemi sonrasında ekonomiyi uğradığı bunalımdan çıkarma iddiasıyla, Biden yönetimi sanayiye desteklemek amacıyla ve 'Enflasyonu Düşürme Kanunu' (Inflation Reduction Act - IRA) adı altında yaklaşık iki trilyon dolarlık bir yardım paketi hazırladı. Bu paketten ithal ürünler yararlanamayacak, yardımlardan faydalanmak isteyen yatırımcılar ise üretimlerini ABD'de yapmak zorunda olacaklardı. Bu şekilde DTÖ'nün yerli içerik kullanma zorunluluğu ve sanayi üretimine rekabeti bozucu destek verilmesini engelleyen iki önemli kuralı ihlal edilmiş oldu.

Doğrusu AB de açılan bu kapıdan içeri dalmakta fazla gecikmedi. Zaten Fransa'nın hiçbir zaman liberal bir dış ticaret politikası taraftarı olmadığı bilinen bir gerçektir. Sanayi politikası adı altında DTÖ kuralları ile uygunlukları tartışılacak destek politikaları AB ülkelerinde yavaş yavaş devreye sokulmaya başlandı. Şirketler AB dışındaki fabrikaların kapasitesini azaltarak istihdam artırıcı yatırımlarını kendi ülkelerine çekmeye teşvik etmeye başladılar.

AB ülkelerinin münferit kaynakları sınırlı olduğu için bu politikanın neticeleri henüz çok fazla hissedilir olmadı. Ancak eski Avrupa Merkez Bankası Başkanı Mario Draghi'nin kendisinden AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in istekte bulunduğu ve AB'nin rekabet gücünün artırılmasına yönelik tedbirlere ilişkin bazı öneriler içeren Eylül 2024'de açıkladığı raporda, yıllık hacmi 800 milyar euroyu bulacak bir destek paketi kabul edilmesi öngörülmektedir. Rakamın muazzamlığı üye ülkeleri ürkütmüş, henüz bu rapor hakkında işlem yapılmamıştır. Ancak Draghi'nin önerilerinin Biden'ın IRA'sına AB'nin verdiği karşılık olduğu açıktır.

Derken, 5 Kasım 2024'te yapılan ABD seçimlerini Donald Trump beklenmedik bir başarıyla kazanmıştır. Seçim kampanyası sırasında her türlü orijinal diyebileceğimiz öneriler ortaya attı. İngilizce dilinde en sevdiği kelimenin "tariff" yani gümrük tarifesi olduğunu defalarca dile getirerek, gelir vergisini kaldırıp yerine kaynak olarak gümrük vergilerini ikame edeceğini söyledi. Çin'den yapılan ithalata %60, diğer ülkelerden yapılan ithalatta %10-20 oranında ek gümrük vergisi uygulanacağını iddia etti. Tahsil edilecek meblağın, gelir vergilerinden elde edilen gelirlerin çok altında kalacağı ve bu nedenle ekonomik bakımdan uygulanabilir olmadığı defalarca ispat edilmesine rağmen, bu durum Trump'ı pek etkilemişe benzemiyor. Daha da ileri giderek, görevi devralacağı 20 Ocak 2025 günü Kanada ile Meksika'dan ithalata %25, Çin'e ise %10 ek vergi koyacağını iddia etmesi, en azından Kanada'da panik yaratmış, Başbakan Trudeau soluğu Trump'ı ziyarette almıştır. Trump'ın gerekçesi ise her iki komşu ülkenin fentanil kaçakçılığı ve kaçak göçle mücadelede yeterli ölçüde etkin davranmaması iddiasıydı. Bu tür gerekçelerin DTÖ kurallarıyla uzaktan veya yakından ilgisi olmadığı açıktır.

Trump'ın bir diğer isteği ABD'nin münferit ülkelere yaptığı ithalatın o ülkeye yapılan ihracatla dengelenmesidir. Bunun ne şekilde uygulanacağı açık değildir. Herhalde eskiden sosyalist ekonomiyi uygulayan ülkelerle yapıldığı şekilde bir takas rejimi uygulanmayacaktır. Ancak takas dışında da serbest piyasa ekonomisinde ticaretin ne şekilde dengeleneceği pek belli değildir.

Trump'ın gümrük vergilerini aniden yükseltmek için ne gibi bir hukuki dayanak bulacağı, en azından bu satırlar yazıldığında, henüz belli değildir. ABD'nin, diğer tüm DTÖ üyeleri gibi, gümrük tarifelerini oldukça düşük oranlarda 'bağlamış' ve bu tarifeleri artırmamayı taahhüt etmiş olduğu düşünüldüğünde, normal şartlarda bu yol kapalıdır. Trump muhtemelen önceki döneminde yaptığı gibi gerekçe olarak ulusal güvenliği öne sürecektir. Bunu yapması DTÖ'de bir dava yağmuruna yol açacaktır. Ancak yukarıda da belirttiğim gibi zaten ihtilafların çözümlenmesi mekanizması felç olduğu için bu davaların netice vermesi pek mümkün olmayacaktır.

Ve tabii bu ek vergilerin ABD ile dış ticaretleri fazla veren ülkeleri, fazlanın boyutuyla orantılı bir şekilde belirleneceğini Trump'ın açıklamış olması, ticaret savaşlarına yol açacaktır. ABD'nin en fazla açık verdiği ülkeler, Çin, Almanya, Japonya ve Kore'dir. Bu ülkelerin de alacağı karşı tedbirler, muhakkak ki büyük ticaret savaşlarına yol açacaktır. Ülkemizin de bu fırtınadan nasibini alması ne yazık ki muhtemeldir, çünkü ABD ile ticaretimiz az da olsa fazla vermektedir. Nitekim Trump'ın önceki döneminde, ülkemizden yapılan demir-çelik ithalatına vergi koyduğu unutulmamıştır.

Bu kâbus senaryosunun gerçekten uygulanıp uygulanmayacağı şu an için bilinmiyor. Ancak böyle bir durum, 1930'ları hatırlatıyor. Hawley-Smoot Kanunu ile ABD'nin tahsil etmeye başladığı ek gümrük vergilerinin oranı yalnızca %5 olmasına rağmen, bu durum dünyayı derin bir ekonomik krize sürüklemeye yetmişti. Bu kriz ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona ermiştir. Yukarıda da belirttiğim gibi, savaştan sonra kurulan Bretton Woods kurumlarının temel amacı, böyle bir durumun tekrarını önlemektir. Şimdiye kadar da bunda başarılı oldukları inkâr edilemez.

Tabii Trump bu yola gider ve görülmemiş boyutta ticaret savaşlarını tetiklese bundan ülkesinin kârdan çok zarar göreceği açıktır. En azından ithal malların fiyatında sert bir yükselme olması durumunda enflasyon da yükselecektir. Böyle bir senaryoda, ABD Merkez Bankasının faizleri yükseltmesi gerekecektir. Bunun neticesinde doların da birlikte yükselmesi, ABD ihracatının ve genelde ekonominin zarar görmesi kuvvetle muhtemeldir. Gerçi bazı ekonomistler neticenin bu kadar vahim olmayacağını, ekonominin bir çeşit dengeye ulaşarak gümrük vergisi artışlarını hazmedebileceğini iddia etmektedirler. Her hâlükârda, Trump'ın bu senaryodan kaygılandığına dair bir işaret yoktur. Petrol ve gaz üretimi üzerindeki engelleri kaldırarak, paylaşmadığı iklim değişikliği endişelerini de kenara bırakarak, dünyayı ucuz hidrokarbonlara boğmayı, bu şekilde de enflasyonun artmasını engelleyebileceği düşüncesinde olduğu anlaşılıyor. Ancak bu hesabın tutmama ihtimalinin kuvvetli olduğunun bilincinde olan birçok yorumcu, Trump'ın savurduğu tehditlerin boş olduğunu, uygulamalarının mümkün olmadığını kendisinin de bildiğini iddia etmektedirler. Ne olacağını zaman gösterecektir.

Gelişmeler ne olursa olsun yakın gelecek DTÖ için parlak değildir. Temsil ettiği kural ve disiplinler bir değil, birçok ülke tarafından ihlal edilmektedir ve bu ihlallerin hiçbir yaptırımı kalmamıştır. Zaten durmuş olan ticaret müzakerelerinin önümüzdeki dönemde canlanması imkânsız görünmektedir. Trump'ın ilk atamalarından birinin, Dış Ticaret Bakanı (United States Trade Representative - USTR) olarak ilk döneminde bu görevi ifa etmiş olan Robert Lighthizer'in yardımcısı Jamieson Greer olması da hayra alamet değildir. Lighthizer, aleni bir şekilde DTÖ değerlerinin karşılığını temsil etmişti. Dolayısıyla eski yardımcısının farklı bir çizgi takip etmesini beklemek pek doğru olmaz. Trump'ın ekibindeki diğer kişilerin globalleşme ve çok taraflı sistem karşıtları olması da endişe vericidir.

Dolayısıyla, önümüzdeki dört yıl boyunca DTÖ'den fazla bir şey beklememek lazımdır. Çarklar dönmeye dönecek, toplantılar yapılacak, kağıtlar üretilecek ancak sonuçlar yok gibi olacaktır. Belki de dikkate değer tek faaliyet, devam edecek olan ticaret politikaları inceleme süreci olacaktır. Ancak bu incelemelerin vereceği neticelerin pek iç açıcı olmayacağı da şimdiden söylenebilir.

KÜRESEL YEŞİL DÖNÜŞÜM

Prof. Dr. Levent Kurnaz

Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi, İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Giriş

Küresel yeşil dönüşüm sadece bir ideal olmaktan ziyade, acil bir gereklilik haline gelmiştir. İklim değişikliği ve çevresel bozulmanın etkileri, rekor kıran sıcak hava dalgaları, feci seller, uzun süren kuraklıklar ve yükselen deniz seviyeleri ile kendini göstererek daha da şiddetlendikçe, dünya çapında sürdürülebilir enerji ve üretim/tüketim sistemlerine geçiş talebi de artıyor. Hükümetler, şirketler ve toplumlar, net sıfır hedeflerine ulaşmak, iklim şoklarına uyum sağlamak ve emisyonlarını düşürmek için koşuşturuyor. Yine de bu değişimin, insanlığın varlığı için gerekli olsa bile karmaşık ve eşitsiz olduğu ifade edilebilir.

Temelde yeşil dönüşüm, zamana karşı bir koşudur. Bilimsel uzlaşıya göre, küresel ısınmanın 1.5°C ile sınırlandırılması, iklim değişikliğinin en yıkıcı etkilerinin önlenmesi için elzemdir. Bununla birlikte, bu hedefe ulaşma penceresi hızla daralmaktadır; mevcut emisyon oranıyla, 1.5°C'nin altında kalmak için küresel karbon bütçesinin birkaç yıl içinde tükenmesi muhtemeldir. Yenilenebilir enerji, karbonsuzlaştırma ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik taahhütler artarken bile uygulama, hedefin gerisinde kalmaktadır. Değişimin kapsamı ve aciliyeti, dünya çapında duyulmamış derecede iş birliği ve inovasyon gerektirmektedir ki bölünmüş ve eşitsiz bir dünyada her ikisi de zordur.

Yeşil dönüşümün ülkeler ve işletmeler arasındaki eşitsiz etkileri bu ihtiyacı daha da artırmaktadır. Yeşil inovasyon ve yenilenebilir enerji üstünlüğünün teknolojik olarak gelişmiş ülkelere ve kaynak bakımından zengin olanlara fayda sağladığı iddia edilebilir. Güneşi, rüzgarı ya da temel mineralleri bol olan ülkeler kendilerini yeşil ekonominin dünya çapındaki merkezleri olarak pazarlıyorlar. Buna karşılık, fosil yakıtlara bağlı sektörler ve ekonomiler, petrol ihraç eden ülkelerin kazançlarının azalmasından kömür madenciliği topluluklarındaki istihdam kayıplarına kadar uzanan ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Bu farklılıklar, değişimin avantaj ve dezavantajlarının dağılımında eşitlik ve adalete ilişkin önemli konuları gündeme getirmektedir.

Değişim, toplumsal düzeyde zaten var olan eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Küresel Güney'deki yoksul nüfus, iklim etkilerinin yarattığı zorluklarla ve uygun şekilde uyum sağlamak için kaynak yetersizliğiyle yüzleşirken, daha zengin ülkelerin hükümetleri ve yerel yönetimleri yeşil teknolojilerin ön masraflarını karşılayabilecek durumdadır. Büyük şirketler, özellikle de kirletici sektörlerde faaliyet gösterenler, başka bir karmaşıklık düzeyi ekleyen bir role sahiptir. Onların eylemleri -ya da eylemsizlikleri- kalkınmayı hızlandırabilir ya da engelleyebilir.

Bu durum acil bir soruyu gündeme getirmektedir: İklim değişikliğinin en şiddetli etkilerini önlemek için çok mu geç? Değilse, bu önemli dönüşümün yararlanıcıları ve kurbanları kimler olacak? Verilecek yanıtlar sadece gezegenin gidişatını değil, önümüzdeki on yıllarda güç, zenginlik ve adalet dengelerini de şekillendirecektir.

Yeşil Dönüşümün Arkasındaki Etkenler

Bu ivmenin temelinde, küresel ölçekte politikaları, piyasaları ve öncelikleri değiştiren küresel iklim anlaşmaları, teknik ilerlemeler ve finansal teşvikler yer almaktadır. Bu gelişmeler, iklim değişikliğinin acilen ele alınması ihtiyacına yanıt olarak siyasi, teknolojik ve finansal faktörlerin bir araya gelmesinin sonucudur.

2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması, ülkelerin küresel iklime bakışında önemli bir değişikliğe yol açmış gibi görünmektedir. Paris Anlaşması, neredeyse tüm ülkeleri bir araya getirerek küresel sıcaklık artışını 2°C'nin çok altında, 1.5°C'de sınırlandırmak üzere ortak bir çerçeve oluşturmuş ve böylece iddialı bir iklim eylemi tesis etmiştir. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin müteakip taraflar konferansları (COP'lar) finansman, uyum ve sorumluluk sistemlerini geliştirmek için çalışmıştır. Glasgow'daki COP26, Dubai'deki COP28 ve en son Bakü'deki COP29 da dahil olmak üzere son COP'larda, önemli emisyon yapımcılar yüzyılın ortasına kadar veya Çin ve Hindistan örneğinde olduğu gibi sırasıyla 2060 ve 2070'e kadar net sıfır emisyona ulaşma sözü verdiler.

Ayrıca bu taahhütler, değişim sürecinin gerekli ivmeyi yakalayabilmesi için hükümetler, belediyeler, şirketler ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliğini zorunlu kılmıştır. Küresel çerçeve de ülkeleri, iklim hedeflerini enerji politikalarına dahil etmeye teşvik etmiştir. Yenilenebilir enerji yatırımlarının, enerji verimliliğinin ve düşük karbonlu teknolojilerin geliştirilmesi günlük tartışma konuları haline gelmiştir. Paris Anlaşması küresel ve kolektif eylem için bir yol haritası sunmakta ve hala bazı uygulama boşlukları olsa da yeşil geçişin temel taşı olmaya devam etmektedir.

Yenilenebilir enerji teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak güneş panelleri, rüzgar türbinleri ve batarya depolamanın daha ucuz hale gelmesiyle sürdürülebilir enerjinin kullanılabilirliği önemli ölçüde artmıştır. Dünyanın birçok bölgesinde güneş ve rüzgar enerjisi, bu metnin kaleme alındığı dönemde en uygun maliyetli elektrik kaynaklarını teşkil etmektedir. Daha güvenilir ve verimli enerji sistemleri, kesinti sorunlarını ele alan ve şebeke ölçeğindeki batarya teknolojileri kapsamında yapılan ilerlemeler sayesinde mümkün olmaktadır.

Yapay zekâ ve dijital teknolojinin entegrasyonu, mevcut enerji sistemlerinin dönüşümü için çok önemlidir. Eşler arası (P2P) enerji ticareti blokzincir teknolojisi ile mümkün hale gelirken, yapay zekâ algoritmaları da şebeke istikrarını, talep modeli tahminini ve enerji verimliliğini artırmaktadır. Enerji tasarruflu malzemeler ve hidrojen yakıtı alanındaki gelişmeler karbonsuzlaştırma araç setini daha da genişletmektedir.

Yeşil dönüşüm, küresel yatırım tercihlerini ve gereksinimlerini de değiştirmiştir. Çevresel, sosyal ve yönetim standartları şu anda küresel yatırımcı davranışını etkileyen

ve fonları daha sürdürülebilir işletmelere yönlendiren en önemli faktörler arasındadır. Yeşil tahviller, sürdürülebilir krediler ve iklim fonları, yenilenebilir enerji girişimlerinin yaygınlaşmasını ve düşük karbonlu altyapının çoğalmasını kolaylaştırdıkları için şu anda en popüler finansal araçlardır.

Şirketler ayrıca, sürdürülebilirlik konusundaki tüketici taleplerine ve piyasa baskılarına da yanıt vermeye başlamıştır. İşletmeler, tedarik zincirinin karbondan arındırılmasına, atıkların azaltılmasına ve döngüsel ekonomi modellerinin uygulanmasına öncelik vermektedir. Ayrıca hükümetler, bireyleri ve kuruluşları daha sıkı standartlara uymaya motive etmek için sübvansiyonlar, vergi teşvikleri ve karbon fiyatlandırma sistemleri kullanmaktadır.

Yeşil dönüşüm, teknik yeniliklerin, küresel anlaşmaların ve ekonomik değişimlerin bir araya gelmesiyle ilerlemektedir. Dünya iklim hedeflerine ulaşmaya çalışırken bu gelişmenin hızı ve kapsayıcılığı dengesiz kalmakta, bu da insan nüfusunun etkinliği ve eşitliği konusunda önemli soruları gündeme getirmektedir.

Yeşil Dönüşümün Kazananları

Yeşil dönüşüm sadece küresel bir zorunluluk olarak nitelendirilmemelidir. Zira aynı zamanda ekonomik hiyerarşileri, kurumsal manzaraları ve yerel toplulukları yeniden tanımlayacak dönüştürücü bir fırsat sunmaktadır. Bu geçiş aşaması küresel boyutlu bir iş birliği gerektirse de faydaları, farklı ülkeler arasında eşit olarak dağılmamaktadır. Bazı ülkeler, endüstriler ve topluluklar, kaynaklara erişimleri, teknolojik liderlikleri ve yenilenebilir enerji çözümlerini proaktif bir şekilde benimsemeleri nedeniyle net kazananlar olarak ortaya çıkmak için daha iyi konumlanmışlardır.

Yeterli doğal kaynaklara ve teknolojik uzmanlığa sahip olan ülkeler, yeşil dönüşümün en büyük faydalanıcıları arasında yer almaktadır. Örneğin Çin, dünya genelindeki güneş panellerinin %70'inden fazlasını üreterek güneş paneli üretiminde dünya lideri haline gelmiştir. Bu konum sadece ekonomik değil, aynı zamanda stratejik bir avantaj da sağlamaktadır. Zira temiz enerji teknolojileri, jeopolitik gücün merkezindeki önemini artırmaktadır.

Avrupa da benzer bir pozisyon almakta ve yeşil hidrojen girişimlerinde öncü olmak için çalışmaktadır. Almanya ve Hollanda gibi ülkeler, ulaşım ve ağır sanayinin karbonsuzlaştırılmasını ilerletmek için hidrojen altyapısına büyük yatırımlar yaparken, kaynak zengini ülkelerde, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki kobalt ile Avustralya ve Şili'deki lityum gibi kritik minerallere yönelik talep artmaktadır. Çünkü bu elementler, pil teknolojileri için vazgeçilmezdir. Sürdürülebilir bir şekilde yönetildiği takdirde, bu kaynak zenginliği söz konusu ülkelerde ekonomik büyümeyi artırabilir ve istihdam fırsatları yaratma potansiyeline sahiptir.

Yeşil dönüşüm, yenilikçi şirketlerin gelişmesi için besleyici bir ortam da sağlamıştır. Örneğin Tesla, elektrikli araçlar (EVs) pazarında köklü bir değişim yaratmış ve sürdürülebilirlik ve kârlılık için yeni ölçütler belirlemiştir. Danimarkalı yenilenebilir enerji firması Ørsted de kendisini açık deniz rüzgar enerjisinde dünya lideri olarak

konumlandırmış ve fosil yakıtlardan temiz enerjiye geçişin hem çevresel açıdan zararsız hem de finansal açıdan faydalı bir süreç olabileceğini göstermiştir.

Yeşil ekonomi, startuplar ve yeni girişimciler için de fırsatlar sunmaktadır. Enerji depolama, akıllı şebekeler ve karbon yakalama üzerine yoğunlaşan şirketler ivme kazanırken, geleneksel enerji piyasalarını bozmakta ve yeni bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Değişen inovasyon ortamı, işletmelerin geçiş sürecinden kazançlı çıkma fırsatının altını çizmektedir.

Yenilenebilir enerjiye geçen toplumlar, önemli yerel sosyoekonomik faydalar elde etmektedir. Örneğin, güneş enerjili mikro şebekeler, Hindistan ve Sahra Altı Afrika'nın kırsal bölgelerindeki köylere enerji bağımsızlığı sağlamış ve böylece kliniklere, okullara ve işletmelere elektrik sağlayarak yaşamları dönüştürmüştür. Gelişmiş ülkelerde, Almanya'daki Ruhr bölgesi gibi kömürden yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş yapan bölgelerde genellikle rüzgar ve güneş enerjisi sektörlerinde istihdam yaratılmakta olup, yaratılan istihdam oranı da fosil yakıtlar aracılığıyla yaratılan oranı aşmaktadır.

Yeşil dönüşümün kazananları erken uyum sağlayanlar, stratejik yatırımlar yapanlar ve benzersiz avantajlarından yararlananlar olacaktır. Geçişin, sadece seçilmiş birkaç kişi yerine herkese fayda sağlaması için bu başarıya, adalet kavramına yönelik ciddi bir hassasiyetin de eşlik etmesi gerekmektedir.

Yeşil Dönüşümün Kaybedenleri

Yeşil dönüşüm sürdürülebilir bir gelecek vaat etse de kendi payına düşen zorlukları ve kayıpları da beraberinde getirmektedir. Küresel ekonomiler, yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir uygulamalara doğru kaydıkça belirli uluslar, endüstriler ve topluluklar kayda değer aksaklıklar yaşamaktadır.

Fosil yakıt ihracatına büyük ölçüde bağımlı olan ülkeler, yeşil dönüşüme karşı en duyarlı ülkeler arasında yer almaktadır. Rusya, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri gibi ülkeler, gayrisafi yurt içi hasıllarının büyük bir kısmını petrol ve gaz ihracatından elde etmektedir. Küresel ölçekte yenilenebilir enerjiye kademeli geçiş, ekonomilerini istikrarsızlaştırma potansiyeliyle birlikte gelir akışlarını da riske atmaktadır. Örnek olarak, Avrupa Birliği'nin yeşil dönüşümü hızlandırmasıyla birlikte, bloğun önemli fosil yakıt tedarikçileri azalan talep ve daralan pazarlarla karşılaşmaktadır. Söz konusu ülkeler, bu sebeple ekonomilerini çeşitlendirmek gibi bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi bazı ülkeler yenilenebilir enerji ve teknoloji sektörlerine yatırım yapmaya başlarken, diğerleri geride kalmakta ve uzun vadeli ekonomik durgunluk riskiyle yüzleşmektedir. Bu hükümetler, azalan gelirler ve fosil yakıtlara bağımlı sektörlerde artan işsizlik gibi sorunlarla karşılaşabileceğinden, geçiş döneminde sosyal ve siyasi huzursuzluğun artma ihtimali bulunmaktadır.

Geleneksel enerji kaynaklarına bağımlı olan veya yeniliklere direnen sektörler de önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Kömür madenciliği sektörü sürekli olarak küçülmekte ve kömüre bağımlı birçok bölgede iş kayıpları yaşanmaktadır. Petrol ve gaz endüstrileri de daha az yatırım almaktadır. Küresel finans kuruluşları Çevresel, Sosyal ve Kurumsal

Yönetişim (ESG) kriterlerine daha fazla ağırlık vermekte; bu da fosil yakıt projelerinden ziyade yeşil projeleri önceliklendirdikleri anlamına gelmektedir. Zorlanma yaşayan bir diğer sektör de otomotiv endüstrisidir. Elektrikli araçları (EV) benimsemekte yavaş davranan köklü otomobil üreticileri, Tesla gibi çevik girişimcilere pazar paylarını ciddi ölçüde kaptırma riskiyle karşı karşıyadır. İçten yanmalı motorlu araçların azalması, karmaşık bir tedarik zincirini tehlikeye atarak imalat ve ilgili sektörlerde istihdamın azalmasına neden olmaktadır.

Kaynakları kısıtlı toplumlar, yeşil dönüşüm sırasında farklı zorluklarla karşılaşmaktadır. Güneş panelleri ve elektrikli araçlar gibi yenilenebilir teknolojilerin yüksek başlangıç maliyetleri, bunların benimsenmesinin önünde engel teşkil etmekte ve mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Altyapıdaki eksiklikler ve finansal kaynaklara kısıtlı erişim, gelişmekte olan ülkelerde bu masrafları artırmaktadır. Dahası, küresel iklim politikalarının sıkılaşmasıyla birlikte, istihdam için karbon ağırlıklı endüstrilere bağımlı olan topluluklar ekonomik marjinalleşme riski altına girmiştir. Söz konusu risklere yönelik gerekli müdahaleler yapılmazsa, bu eşitsizliklerin daha da derinleşme, hak mahrumiyetlerine ve iklim eylemlerine karşı ciddi muhalefete yol açabilme ihtimali göze çarpmaktadır.

Yeşil dönüşüm elzem olsa da bu eşitsizliklerin üstesinden gelmemiz gerekmektedir. Uluslararası kuruluşlar ve politika yapımcılar, geçişin hemen hemen herkese fayda sağlamasını temin etmeli ve bu geçiş sırasında zarar görenlere yardım sağlamalıdır. Ancak adil bir geçiş süreci sağlayarak tehlikeleri azaltabilir ve iklim değişikliğiyle mücadelede dünya çapında başarıyı garanti altına alabiliriz.

Şimdiden Çok mu Geç Kaldık?

Yeşil dönüşüm acildir çünkü iklim değişikliğinin yaratabileceği felaket boyutundaki etkileri önlemek için zamanımız kalmamıştır. Uzmanlar, mevcut karbon bütçesinin hızla azaldığının altını çizirken, dünya çapındaki emisyonların mevcut seyri ve alınan önlemlerin yetersizliği bizi şu soruyla karşı karşıya bırakmaktadır: İklim değişikliğinin en şiddetli etkilerini önleme şansını çoktan kaçırdık mı?

Karbon bütçesi fikri, mevcut sınırların sonlu olduğunu net bir şekilde hatırlatmaktadır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), emisyon salımlarının mevcut oranda devam etmesi halinde, sıcaklıkları 1.5°C'nin altında tutmaya yönelik karbon bütçesinin sadece birkaç yıl içinde tükeneceğini belirtmektedir. Bu eşik aşıldığında, iklim devrilme noktalarının aşılması olasılığı da önemli ölçüde artmaktadır. Ayrıca, 2024 yılının, sanayi öncesi seviyelere göre halihazırda yaklaşık 1.6°C daha sıcak olduğu da unutulmamalıdır. Atlantik Meridyenel Devrilme Sirkülasyonunun (AMOC) bozulması ya da kutuplardaki buzulların erimesi, küresel ısınmayı daha da hızlandıracak ve durdurmayı çok daha zorlaştıracak olaylar zincirini başlatabilecek iki devrilme noktası örneği teşkil etmektedir.

Geri besleme döngüleri durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Örnek olarak, Kuzey Kutbu'ndaki buzların erimesi Dünya üzerindeki albedo etkisini azaltarak ısı emilimini artırırken, buz kaybını da hızlandırır. Aynı şekilde, permafrostun çözülmesi,

güçlü bir sera gazı olan metan gazının yayılmasına sebep olur. Kendi kendini besleyen bu döngüler, emisyonları azaltmak ve iklim sistemini istikrara kavuşturmak için derhâl ve kararlı bir şekilde harekete geçmenin aciliyetini vurgulamaktadır. Eğer 2°C ısınma sınırını geçerse, büyük ölçüde farklı bir dünyada yaşıyor olacağımız aşikârdır.

Paris Anlaşması gibi küresel anlaşmalara ve net sıfır hedeflerine yönelik artan bağlılığa rağmen, vaatler ve gerçek önlemler arasında hala önemli bir uçurum bulunmaktadır. Yetersiz finansman, siyasi muhalefet veya bürokratik atalet nedeniyle birçok ülke taahhütlerini yerine getirememektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler geçiş için gereken kaynaklara ulaşmakta zorluk çekerken, gelişmiş ülkeler ise iklim finansmanına ilişkin taahhütlerini sıklıkla yerine getirmemektedir.

Ayrıca, fosil yakıtların kullanımdan kaldırılma hızı, küresel ısınmayı durdurmak için gerekenden çok daha yavaş bir şekilde seyretmektedir. Yenilenebilir enerjinin kullanımı hızla artsa da bu artış, mevcut durumda fosil yakıtların yerini alarak emisyonlarda gerekli azalmayı sağlayacak hızda değildir. Aslında birçok ülkede yenilenebilir enerji, enerji sepetine eklenen ek bir kaynak olarak görülmektedir. Yeni petrol ve gaz üretim tesislerine devam eden yatırımlar, iklim hedefleri ile piyasa gerçekleri arasındaki tehlikeli kopukluğu altını çizmektedir.

Bununla beraber, bu noktaya kadar yapılan ciddi uyarılar, ölçülü bir umut için de gerekçeler barındırmaktadır. Yenilenebilir enerji, batarya ve enerji depolama ve yeşil hidrojen alanlarındaki teknolojik ilerlemeler maliyetleri düşürmekte ve ölçeklenebilirliği artırmaktadır. Ayrıca, iklim sorunlarına ilişkin küresel farkındalığın hiçbir zaman mevcut dönemde olduğu kadar yüksek olmadığını; bunun da tabandan gelen girişimleri, kurumsal hesap verebilirliği ve hükümet eylemlerini körüklediği görülmektedir.

Bazı ülkeler hızlı bir geçişin mümkün olduğunu da göstermektedir. Örneğin, Danimarka 2050 yılından çok daha önce %100 yenilenebilir elektrik hedefine ulaşmaya hazırlanırken, Kosta Rika istikrarlı bir şekilde elektriğinin neredeyse tamamını yenilenebilir kaynaklardan üretmektedir. Yukarıda bahsedilen örnekler, siyasi irade, stratejik yatırım ve toplum desteği olduğunda, büyük ölçekte ve kısa sürede önemli bir değişim yaratmanın mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç: Yeşil Dönüşümde İleriye Giden Yol

İklim değişikliğinin çağımızın en önemli sorunu olduğuna; ekosistemleri, ekonomileri ve toplumları derin ve yıkıcı etkilerle dönüştürdüğü konusunda şüphe yoktur. Dünya çapında yeşil dönüşüm, ekolojik bir gereklilikten daha fazlasıdır: İnsanlığın, ortak geleceğini tehlikeye atan bir krize verdiği cevabı teşkil etmektedir. Riskler muazzamdır ve bugün yapacağımız seçimler, bu dönüşüm çağının sürdürülebilir ve eşitlikçi bir ilerlemeye mi yoksa eşitsizliklerin derinleşmesine mi yol açacağını belirleyecektir.

Bu dönüşüm gerçekleşirken kazananlar ve kaybedenler olacaktır. Yeşil enerji kaynakları ve yenilik yapmaya hazır endüstriler konusunda avantajlı olan ülkeler başarı için stratejik olarak konumlanırken, fosil yakıtlara bağımlı ekonomiler ve düşük performans gösteren endüstriler önemli meydan okumalarla karşı karşıya kalacaktır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki risk altındaki topluluklar, uyum için yeterli araçlara sahip olmadan iklim değişikliğinin en kötü etkilerine maruz kalacaklarından dolayı gecikmeli ilerleme tehdidi altındadırlar.

Ancak bu eşitsizlikler kaçınılmaz değildir. Kapsayıcı ve proaktif bir şekilde harekete geçmek, bu eşitsizliklerin en şiddetlilerini azaltmaya yardımcı olabilir. Dünya çapında iş birliğine, adil finansman yöntemlerine ve her paydaşın ihtiyaçlarını karşılayan kapsamlı politikalara vurgu yapılarak, yeşil dönüşüm sürecinin küresel eşitliği teşvik etmesi sağlanabilir. Bu amaca ulaşmak için yatırımları yenilenebilir enerji teknolojilerine yönlendirmek, gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğine uyum sağlamalarında yardımcı olmak ve küçülen sektörlerdeki çalışanlar için adil geçiş programları oluşturmak şarttır.

İklim değişikliği ve yeşil dönüşüme duyulan ihtiyacın ölçüsü abartılamayacak düzeydedir. Daha fazla gecikme, etkili eylem için mevcut zamanı azaltarak bizi karbon bütçesini aşmanın ve iklim sistemlerinde devrilme noktalarına ulaşmanın korkunç sonuçlarına yaklaştıracaktır. Gördüğümüz ilerlemeler -yenilikçi teknolojiler, artan kamu bilinci ve küresel taahhütler- iyimser olmak için bir temel oluşturmaktadır.

Sürdürülebilir ve eşitlikçi bir geleceğe geçiş mümkün olmakla birlikte, hükümetler, endüstriler ve bireyler gibi toplumun tüm kesimlerinin ortak bir taahhütte bulunmasını gerektirmektedir. Politika yapıcılar, iklim anlaşmalarını uygulamaya koymak ve bunlara uyulmasını sağlamak için güçlü adımlar atmalıdır. Aynı zamanda işletmeler de hızla çevre dostu inovasyonlara odaklanmalıdır. Bireyler de savunuculuk, oy verme ve sürdürülebilir uygulamaları günlük rutinlerine dahil etme yoluyla değişimi teşvik etmelidirler.

Mevcut durum itibarıyla çok önemli bir dönüm noktasında olduğumuz ortadadır. Bugün verdiğimiz kararlar, nesiller boyunca yankılanacak ve miras bıraktığımız dünyayı şekillendirecektir. İnsanlığın gezegenle birlikte geliştiği bir gelecek yaratmak hala mümkün olmakla birlikte, hemen harekete geçilmesi de elzemdir. Yeşil dönüşümü herkes için adil ve sürdürülebilir bir gerçekliğe dönüştürebilmenin tek yolu cesur, kapsayıcı ve acil önlemler almaktan geçmektedir.

ULUSLARARASI KURUMLARIN ÇÖKÜŞÜ ve VESTFALYA SİSTEMİNİN SONU¹

Prof. Dr. İlder Turan

Uluslararası Siyasi Bilimler Derneği (IPSA) Genel Başkanı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Eski Rektörü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Emeritus Profesörü

Uluslararası kurumların artık dünyanın karşılaştığı büyük sorunlar karşısında aciz kaldıklarına ilişkin tartışmalar yaygınlık kazanmış bulunuyor. Birçok gözlemciye göre, insanlığın küresel bir topluluk olarak çözmek zorunda olduğu çok katmanlı sorunlarla ilgilenmesi gerekirken, uluslararası kuruluşlar ne çözümler önerebiliyor ne de küresel toplumu çözüm için harekete geçirebiliyorlar. Sonuç olarak, çoğu Vestfalya sisteminin çatısı altında gelişen ve 1648 yılından beri uluslararası camianın harekete geçmesinde önemli rol üstlenen kuruluşlar artık başarılı olamıyorlar.

Uluslararası kuruluşların küresel sorunlara eğilmemizde bizlere fazla yardımcı olamadıkları aşikâr. Ancak, uluslararası sistemin şu veya bu kuruluşunu suçlamaya geçmeden önce bazı sorular sormamız gerekiyor. İlk sorulacak soru şudur: Vestfalya sistemi neydi? Ardından soralım: Mevcut uluslararası kuruluşlar bu sistemin gereklerine göre mi yapılandırılmışlardır? Daha da önemli olarak, sistem şu sıralarda mı sorgulanıyor yoksa her zaman sorgulandı mı? Tabii, bunların dışında da birçok soru akla gelebilir, okuyucunun da soruları buraya eklenebilir ama şimdilik bunlarla başlayalım.

Okuyucu, 1618-1648 yılları arasında Avrupa'da uzun süren bir çatışma dönemi yaşadığını hatırlayacaktır. Bu dönemde Katolik Kilisesi'nin de desteklediği Kutsal Roma İmparatorluğu, yönettiği ve nüfusunun çoğu Protestan olan krallıklar üzerinde mutlak egemenliğe sahip olduğunu iddia etmişti. Buna karşılık, krallıklar, kilisenin desteklediği Kutsal Roma İmparatoru'nun mutlak egemenliği iddiasını reddetmişler; her krallığın kendi toprakları üzerinde mutlak egemenliği olduğunu savunmuşlardı. On yıllarca süren, Orta Avrupa'yı harabeye çeviren ve çok sayıda cana mâl olan bu mücadelede, imparatorluğun sona ermesiyle sonuçlandı. Kilise ise büyüklüğü ve nüfusuna bakılmaksızın her krallığın kendi sınırları içinde mutlak egemen olduğunu kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Bu hukuk ilkesi, her ülkenin iç işlerinde egemen olduğunu ifade ettiğinden, krallıkların eşitliği de kabul edilmiş oluyordu.

Otuz Yıl Savaşları ve sonucunda ortaya çıkan Vestfalya sistemi, değişik seviyelerde tahlil edilmiştir. Bazı tarihçiler bunun, tarihin belirli bir döneminde belirli koşullar altında şekillenmiş ve kendi dönemine mahsus bir anlaşma olduğunu ileri sürerken, diğerleri bunun, bilahare dünya siyasetini şekillendiren evrensel nitelikli bir belge olduğunu savunmuşlardır. Biz bu tartışmalardan uzak duracağız, ancak sistemin vurguladığı iki hukuk ilkesinin daha sonraki dönemlerde uluslararası politikayı şekillendirdiğine işaret edeceğiz. Bunlar: devletlerin kendi toprakları içinde mutlak egemen olduğu ve uluslararası sistemde birbirine eşit olduğu ilkeleridir. Bu iki ilke, Vestfalya sonrası

¹ Bu yazının İngilizce orijinalini okuyan ve editing önerilerinde bulunan Selim Yenel'e teşekkür ederim.

kurulan uluslararası kuruluşların şekillenmesinde her zaman gözetilmiştir. Ama uygulamada ne kadar gözetildikleri, ülkelerin karşılıklı ilişkilerinde bunları ne oranda gözettikleri tartışmaya açıktır. Evet, hukuktan siyaset düzeyine geçildiğinde, Vestfalya ilkelerine her zaman meydan okunmuştur. Zahiri olarak ilkelere uyulur gözükülmüşse de ülkelerin farklı güce sahip oldukları gerçeği görmezden gelinmemiş, güç farkları ise her zaman devletlerin birbirine karşı farklı davranmalarına yol açmıştır.

Devletlerin Davranışları ile Vestfalya İlkeleri Arasındaki Uyumsuzluklar

Bağımsız her ülke, diğer ülkeleri kendi istediği yönde davranmaya ve istemediği şeyleri yapmamaya ikna etmeye çalışır. Bu sonucu elde etmek için de elinde bulunan basit iknadan, güç kullanımına kadar uzanan her olanağı kullanır. Vestfalya ilkelerine göre devletlerin birbirine eşit olması ve bir ülkenin bir diğerinin içerde ne yaptığına karışmaması (iç işlerine müdahale etmeme ilkesi) söz konusu olmakla beraber, ülkelerin büyüklük, tasarruf ettikleri kaynaklar, güçleri ve özellikle hedefleri ile siyasi tercihleri birbirinden farklı olduğundan, bu ilkelerin geçerliliği adeta sürekli olarak sınıranır. Dolayısıyla ilke ile uygulama arasında çıkan gerilimlere daha ayrıntılı şekilde bakmamız yararlı olacaktır. Çözümlememize bazı genel gözlemlerle başlayabiliriz:

1. Daha büyük ve daha güçlü devletler, uymaları için maddi ve maddi olmayan ödüller vad ederek, itirazlar karşısında da yaptırımlar uygulayarak daha küçük ya da güçsüz devletleri etkilemeye çalışırlar.

2. Daha güçlü devletler, gerekirse silahlı müdahale dahil güç kullanarak daha küçük ya da güçsüz ülkeleri etkilemeye çalışırlar. Dikkat ederseniz, burada bir ülkenin iç işlerine doğrudan karışmaktan söz etmiyoruz; sadece daha güçlü bir devletin istediğini elde etmek için neler yapabileceğine işaret ediyoruz.

Bu tür davranışların yaygınlığı nedeniyle, 1 ve 2 numaralı önermelerin örneklerle desteklenmesine gerek olmadığı aşikâr. Her okuyucu, bu noktada kendi bildiği örnekleri hatırlayabilir. Buna karşılık, bir devletin istediğini elde etmek için bir diğerinin muhtelif yollardan iç işlerine de karışabileceğini biliyoruz. Şimdi bunun örneklerine bakalım:

3. Bir ülke, başka bir ülkede bir grupla iş birliği yaparak onun ayrılıkçı taleplerine destek verebilir, böylece kendisine bağlı olacak bir devletin kurulmasına öncülük edebilir. Örnekler için, sömürgeci devletlerin kendi nüfuz alanlarını Bâb-ı Âli aleyhine genişletmek için Osmanlı İmparatorluğu'na nasıl yaklaştıklarına bakabiliriz. Yunan bağımsızlığına kısaca bakmak da yararlı olabilir. Hatırlanacağı üzere, Yunanistan'ın bağımsızlığı fikri ilk olarak Rusya'da dile getirilmişti. 19. yüzyılın başında, Çarlık Rusyası, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak alarak hem büyümeye hem de sıcak denizlere ulaşmaya çalışıyordu. Yunan ayrılıkçılığının İmparatorluk Rumları arasında da taraftar bulmaya başladığı ve Sultan'ın hükümetinin yoğunlaşan taleplere karşı koyamayacağı anlaşıldığında, o ana kadar Hindistan sömürgesine giden yolları güvence altına almak için Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunan İngiltere, siyaset değiştirerek "Bir Yunanistan kurulacaksa, bağımsızlığını Rusya'ya değil,

İngiltere'ye borçlu olmalı" kararına vardı. Yunan ayrılıkçılarına destek vermek, aslında İmparatorluğun iç işlerine müdahale anlamına geliyordu, ama gerek İngiltere gerekse Rusya'nın çıkarları, Vestfalya ilkesine karşı daha baskın çıkıyordu. Sonuç ise zaten ifade edildiği gibi Yunanistan'ın İngiliz himayesinde bir devlet olarak bağımsızlığına kavuşması oldu.

4. Bir devlet, bir başka ülkedeki gruplarla iş birliği geliştirerek onun iç işlerinde etkili olmaya çalışabilir. Bir örnek olarak Fransa'nın Lübnan'daki Maruni cemaatle kurduğu bağlara bakabiliriz. Fransızlar, Katolik Kilisesi'ne katılan Marunilerle yakın ilişkiler geliştirdiler ve böylece Marunilerin korunmasını üstlendiler. Fransızlar, bu yolla İmparatorluğun iç ve dış siyasetinde, özellikle Suriye'yi ilgilendiren konularda etkili olmaya çalıştılar. Eğer Bab-ı Ali, Fransızların bölgedeki çıkarlarına direnecek olursa, Fransızların Marunileri Saray'a karşı tahrik edeceğinin farkındaydı.

5. Devletler, farklı ülkelerde halk oylaması ve seçim sonuçlarını etkilemek için de çaba göstermişlerdir. Şu sıralarda, başta Rusya olmak üzere bazı ülkelerin Batı Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da seçim sonuçlarını etkilemeye çalıştıkları tartışılmaktadır. Bu davranışın, gerek hedef ülkeler gerekse liberal demokrasi yanlısı camialar tarafından kabul edilemez bulunduğu bilinmektedir. Ancak ülkelerdeki seçimlere gizli ve bazen de aleni biçimde müdahale edilmesi yeni bir olgu değildir. Sovyetler Birliği'nin, II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa ülkelerindeki seçimleri etkilemek için yoğun faaliyet gösterdiği biliniyor. Fakat aynı derecede önemli olarak, Soğuk Savaş sırasında, İtalya'da Komünistlerin ulusal seçimleri kazanabileceği ve NATO sırlarını Sovyetlere aktarabileceği endişesi vardı. Bu sonucu önlemek isteyen, başta Birleşik Devletler olmak üzere bazı ülkeler, Komünist olmayan partilere –özellikle Hristiyan Demokratlara– maddi yardım, propaganda malzemesi ve danışmanlık hizmeti verdiler. 1950'li yılların sonuna doğru, kısa süre için İzlanda'da da benzer bir endişe yaşanmış ve "tedbir" alınmıştır.

Her ne kadar 1. ve 2. maddeler hem toprak egemenliğini (toprak bütünlüğü dahil) hem de devlet eşitliğini kapsıyor gibi görünse de bu noktaya kadar sınırlar içindeki devlet egemenliğine hukuki bir ideal olarak odaklandık ve bunun devletler arası etkileşimlerde uygulamada nasıl göz ardı edildiğini ele aldık. Bir devletin başka bir devletin toprak egemenliğini siyasette, kimi zaman ince yollarla kimi zaman ise açıkça ihlal etmesi, ancak bunu yaparken sık sık bu ilkeye bağlılık gösterisi yapıp başkalarını aynı şeyi yapmakla suçlaması yaygın bir durumdur. Diğer ideal olan devlet eşitliği ise, özellikle dostane ilişkiler ve ortak politikalar yürüten hükümetler arasında pratikte aşılması daha zor bir engel olarak ortaya çıkmıştır; ancak bu ideal de zaman zaman ihlal edilmektedir.

6. Güçlü ülkeler, uluslararası hukuk kurallarını işlerine geldiği zaman ihlal edebilmekte, buna karşılık daha zayıf ülkelerin aynı yola başvurmasına (özellikle bu ülkeler güçlü bir ülke tarafından desteklenmedikleri zaman) karşı çıkabilmektedirler. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) başka devletler tarafından gerçekleştirilen fakat onaylamadığı eylemlerine karşı çıkarken, aynı ihlalleri kendisinin yapabildiğine şahit oluyoruz. Nitekim, olgularla desteklenmemesine rağmen, nükleer silahlar geliştirdiği iddiasıyla ABD, Saddam Hüseyin'in yönettiği Irak'ı işgal etmiştir (toprak bütünlüğünün

ihlali). Öte yandan, aynı ABD, Irak'ın Kuveyt'i, geleneksel olarak Irak'ın bir parçası olduğu ancak sömürgeciler tarafından ayrıldığı iddiasıyla işgal etmesi üzerine Irak'a karşı savaş açmıştır. ABD'ye göre, Irak'a yaptığı müdahalesinde devletler hukukunu ihlal etmemiştir; ancak Irak, Kuveyt'i ele geçirmeye yeltenince bu durumu devletler hukukuna aykırı bulmuştur.

7. Büyük ülkeler, devletlerin eşitliği ilkesini aşmak için uluslararası kurumlarda kendilerine ayrıcalıklı davranılmasını istemektedirler. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, bu olgunun mükemmel bir örneğini oluşturmaktadır. İki yüze yakın üyesi olan kuruluşun beş daimi üyesi, tüm örgütün karar almasını veya belirli bir yönde eyleme geçmesini engelleyebilmektedir. Örneğin, ABD, Birleşmiş Milletler'in, Gazze'yi Filistinlilerden arındırmaya yönelik İsrail'e karşı yaptırımlar uygulamasını her seferinde veto ederek engellemiştir.

8. Buna karşılık, başka örneklerde devletlerin eşitliği ilkesine başvuran küçük devletler, büyük devletlerin uluslararası kuruluşların kararlarını belirleme arzularını engelleyebilmişlerdir. Örneğin, Yunanistan, eğer Kıbrıs da üye yapılmazsa, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa'yı Birlik'e dahil etme sürecini vetolayacağı tehdidinde bulunmuştur. Halbuki bu talep, üyeliğe talip ülkelerin önce komşularıyla olan toprak ihtilaflarını halletmelerini öngören Birlik temel ilkesine tamamen aykırıydı.

9. Devletlerin eşitliği ilkesi, daha büyük devletleri, küçükleri dışlayan resmi veya gayriresmi gruplar oluşturarak eşitlikten kaçmaya zorlamıştır. G-7 ve G-20 gibi dar amaçlı, ancak yalnızca ekonomisi güçlü ülkelerin üyeliğe davet edildiği yapılaşmalar bunun örnekleridir.

Bu konuda devam etmek yerine, izninizle konuyu özetleyeyim: Vestfalya düzeninde temel olan iki hukuk ilkesinin, uluslararası ilişkiler uygulamasında daha büyük ve güçlü devletler tarafından sık sık görmezden gelindiğini ortaya koymaya çalıştım. Peki, neden günümüzde uluslararası kurumların, tıpkı Vestfalya sistemi gibi artık sık sık işlerliklerini yitirdiğine dair artan endişeler ifade ediliyor?

Küresel Camianın Genişlemesi

Küreselleşmenin Yükselişi

Bazı uzmanlara göre, günümüzde uluslararası kuruluşların karşılaştıkları sorunlar, hatta dağılma tehdidiyle karşı karşıya kalmaları, küreselleşmenin bir sonucudur. Bu nedenle tartışmaya "Küreselleşme nedir?" sorusuyla başlayabiliriz. Sanıyorum, internette kolayca bulunabilecek şu tanım olguyu açıklamak için yeterli olacaktır: "Küreselleşme, sınır ötesi mal ve hizmet ticaretinin, teknoloji transferinin, yatırım, insan ve bilgi akışının artması neticesinde, dünya ekonomileri, kültürleri ve halkları arasında karşılıklı bağımlılığın artmasıdır."

Peki, neden küreselleşmenin uluslararası kuruluşların dağılması ve ardından Vestfalya sisteminin çöküşü ile sonuçlandığı ileri sürülüyor? Küreselleşme, devletleri uluslararası sistemde bağımsız karar alabilen tek aktör olmaktan uzaklaştırmıştır. Karşılıklı bağımlılık

güçlendikçe, devletlerin otonom olarak karar alabilecekleri alanlar daralmaktadır. Bu arada Vestfalya sisteminin öngörmediği uluslararası şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi, devletlerin denetimi dışında örgütler ortaya çıkmıştır. Halbuki Vestfalya, devleti uluslararası politikanın temel birimi olarak kabul etmektedir. Son ve önemli olarak, dünya, devletlerin tekil olarak baş edemediği sorunlarla karşı karşıya iken, devletler daha dar tanımlanmış ulusal çıkarlar peşinde koşmaktadır. İş birliği yaparak küresel sorunları aşmayı başaramamaktadırlar. Vestfalya sisteminin temel varsayımı olan bağımsız devletin, uluslararası sistemin temel taşı olduğu fikri terk edilmediği sürece, dünyanın ortak problemlerini ortak bir yaklaşımla ele almasının mümkün olmayacağı açıktır.

Küreselleşmenin Vestfalya sistemini işlemez duruma soktuğunu ileri sürmek cazip görünse de esas sorunun küreselleşmeden kaynaklandığı kesin değildir. Ne de olsa, günümüzde küreselleşme ilerlemekten ziyade gerilemektedir. Büyük ülkeler, küreselleşmenin kendilerine zarar verebileceğini fark etmişlerdir. Piyasaları, başka ülkelerde ucuz üretilen mallar tarafından istila edilmiştir ve bu ithalatın bazı durumlarda güvenliklerini tehdit ettiği ileri sürülmektedir. Ayrıca, sermaye gelişmekte olan ülkelere akarken, müreffeh ülkelere göç hareketleri artmaktadır. Ancak, görünüşe göre güncel eğilimler küreselleşme karşıtıdır.

Her ne kadar küreselleşmenin getirdiği değişimin tamamının şu anda uygulanan küreselleşme karşıtı politikalarla geri çevrilmesi mümkün olmasa da, küreselleşmenin hız kaybettiği kesindir. Ayrıca, dünyada mal ve sermaye akışının giderek daha yaygın bir denetime tabi tutulacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, günümüzü anlamak açısından, uluslararası ilişkilerde yaşanan kırılmaların ve Vestfalya sisteminin çökmesiyle sonuçlanacağı ileri sürülen gelişmelerin altında yatan diğer dinamikleri incelemek faydalı olabilir.

Yeni Güçlerin Yükselişi

Günümüzdeki uluslararası düzen ve onun kurumsal yapısı, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD tarafından inşa edilmiştir. Bu dönemde Soğuk Savaş başlamış ve dünya ikiye ayrılmıştı. ABD, “Özgür Dünya” olarak anılan, savaş sırasında büyük kayıplar vermiş Batı Avrupa ülkelerine liderlik ediyordu. Bu ülkeler, Amerika’dan savaşın tahribatını gidermelerine ve yeniden müreffeh toplumlara dönüşmelerine yardımcı olmasını bekliyorlardı. İçinde Birleşmiş Milletler, IMF (Uluslararası Para Fonu), IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) ve WTO (Dünya Ticaret Örgütü – çok daha sonra kurulmuştur) gibi iktisadi; NATO ve SEATO gibi savunma örgütlerinin yer aldığı yapı, Amerikan önderliğinde geliştirilmişti ve dolayısıyla daha ziyade Amerikan çıkarlarına hizmet etmekteydi.

Tahmin edilebileceği üzere, Amerika’nın liderlik yapmasına uygun şartlara göre şekillenen bu yapı zaman içinde gelişti. Bu süreç esnasında, herhangi bir kurum Amerikan çıkarlarına hizmet etmekten uzaklaşınca, o kuruma yönelik Amerikan ilgisi de azalmaya başladı. Örneğin, başlangıçta Kore Savaşı’nın bile bayrağı altında yürütülmesine izin veren Birleşmiş Milletler, Amerika için önemli bir örgüt olarak değerlendirilmişti. Ancak zaman içinde örgüt genişledi ve Amerika, örgüt üzerindeki

kontrolünü ve tüm politika ve girişimleri için tam destek bulma şansını kaybetti. Bu durum karşısında ABD, dış siyasetinde Birleşmiş Milletler'in ağırlığını azaltma yoluna gitti. Bununla birlikte, sık sık Güvenlik Konseyi'nde vetosunu kullanarak örgütün istemediği adımları atmasını engellemeye çalıştı ve böylece bu örgütü etkisiz hale getirdi.

Diğer tüm üyelerin Vaşington'un nükleer caydırıcılığına muhtaç olduğu NATO'da bile, Rusya'nın nükleer silahlarla meydan okuma ihtimali uzaklaştıkça, bazı üyeler Amerikan tercihlerinden ayrılan politikalar izlemeye başlamıştır. Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurduğu düzenin yalnızca müttefiklerinin ve yükselen güçlerin çıkarlarına aykırı düşmekle kalmadığı, bazen ABD'nin kendi çıkarlarına hizmet etmekte bile başarısız kaldığı anlaşılmaktadır. Bu gidişatın sonucunda, Trump'ın simgelediği yeni liderler ortaya çıkmıştır. Trump, Amerikan çıkarlarına hizmet etmediğini düşündüğü için, Birleşik Devletler'in İkinci Dünya Savaşı sonrası kurduğu bazı kurumlardan ülkesini çekebileceğini bile ifade etmiştir.

Başlarında Çin, Hindistan ve Brezilya'nın yer aldığı yeni aktörler ise, bir yandan uluslararası sistemde ağırlıklarını hissettirirken, diğer yandan da uluslararası kuruluşlarda layık oldukları biçimde temsil edilmediklerinden yakınmaktadır. Örneğin, BRICS'in kuruluşuna baktığımızda, bu örgütün Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin, dünya ekonomisini konu alan platformlardan dışlanmalarının ve doların temel uluslararası ödeme aracı olarak kullanılmasının Amerika'ya sağladığı avantajlar konusundaki memnuniyetsizliklerini ifade etme fırsatı yarattığını görebiliyoruz. Hindistan açısından bakıldığında, Güvenlik Konseyi'nde kendisine bir koltuk verilmesi bile garanti değilken, Fransa ve İngiltere'nin hem daimi koltuklara hem de veto hakkına sahip olması anlaşılması zor bir durumdur.

Benzer şekilde, Çin dünya üretiminin yaklaşık %20'sini gerçekleştiren ve uluslararası ticarete büyük bir oyuncu iken, uluslararası ödemelerde temel birimin dolar olmasına itiraz etmektedir. Daha genel olarak, yükselen ülkelerin tümü, küresel yönetim yapısının günümüzün güç dengelerini yansıtacak şekilde değiştirilmesi gerektiği konusunda hemfikirlerdir.

Eşitlik Sorunu

Daha önce çeşitli şekillerde ele aldığımız değişimden kaynaklanan zorluklar meselesinin yanı sıra özellikle uluslararası kurumlarda sık sık felç edici bir etkiye yol açan Vestfalya devlet eşitliği idealinin ürettiği kalıcı bir sorunu belirleyebiliriz. Pek çok uluslararası örgüt, örgütün ne yapacağı veya yeni üyelerin kabul edilip edilmeyeceği gibi kritik konularda oy birliği ile karar alınmasını şart koşmaktadır. Bu düzenleme, örgütün yapmak istediği şeye katılmayan herhangi bir üye devlete, tercihleri engelleme yetkisi tanıyarak muazzam bir etki gücü kazandırır. Bu durum, bu tür örgütleri kolayca felç edebilir ve dolayısıyla etkisiz hale getirebilir.

Daha önce belirtildiği gibi, çok güçlü bir üye, diğer üyeler üzerinde yeterince baskı kurarak kendi tercihlerini kabul ettirmeyi başarabilir; ancak çoğu durumda sonuç, kurumsal durgunluktan öteye geçmez. Bu durum, üyelerin çeşitlilik gösterdiği ve büyük

ile küçük üyelerin bir arada bulunduğu örgütlerde daha yaygın olarak ortaya çıkar. Eşitlik kuralı, Avrupa Birliği'nin uluslararası politikada bir yan aktör olarak kalmasının temelinde yer alıyor gibi görünmektedir. Oysa Birlik üyeleri topluca muazzam bir ekonomik ve siyasi güce sahiptir. Dünya, değişen küresel güç dinamiklerine uyum sağladığında, devletlerin eşitliği konusundaki bu Vestfalya anlayışının değiştirileceğine dair şu an için ikna edici bir kanıt bulunmamaktadır.

Sonuç

Çoğu Vestfalya ilkelerine göre inşa edilen uluslararası kuruluşların günümüzde çökmekte olduğu ileri sürülebilir. Bu durum, bir ölçüde küreselleşme sürecinden etkilenmiş olsa da, küresel ülkeler topluluğu içerisindeki güç dengelerinin değişmesi, bazı ülkelerin yükselişe geçmesi ve buna karşılık Birleşik Devletler tarafından İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan düzende yeterince temsil edilmediklerini düşünmeleri daha önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Yükselen ülkeler, mevcut sistemi ve varsayımlarını sorgulamakta, bazı kurumlara sert eleştiriler yöneltmekte ve bazen de yeni kurumlar oluşturmaya yönelmektedirler. Küresel sistemin kendilerine daha kabul edilebilir bir temsil ve sisteme katılma fırsatı sunduğuna inanıncaya kadar bu çabalarını sürdürmelerini bekleyebiliriz. Bu süreç tamamlandığında daha istikrarlı uluslararası kurumlara kavuşabiliriz; ancak bu istikrarın da geçici olacağını, çünkü küresel değişimin devam edeceğini bilmemiz gerekir.

Şu anda karşı karşıya olduğumuz sorun, tüm uluslararası kuruluşların daha kapsayıcı hale gelmesi ve Batı'nın egemenliğinden çıkması gerekliliğidir. Değişim talebi ortama hâkimdir ve bu koşullar altında istikrara kavuşmak mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, nasıl bir yeni düzen ortaya çıkarsa çıksın, Vestfalya'nın iki temel hukuk ilkesinin dışlanmayacağından emin olabiliriz. Hukuk ilkesi düzeyinde, her devlet, ülkelerin kendi sınırları içinde tam egemen olduğunu ve devletlerin birbirine eşit olduğunu benimsemektedir. Küçük devletler de her zaman hukuki eşitlikleri konusunda ısrarcı olacaklardır. Ancak, ülkeler arasındaki büyüklük ve güç farklarının nasıl hesaba katılacağını belirleyecek bir formül henüz bulunmamıştır.

Özetlemek gerekirse, uluslararası sistem değişim baskısı altındadır. Ancak, yeni sistem ne olursa olsun, Vestfalya sisteminin iki temel ilkesinin – ulusal egemenlik ve devletlerin eşitliği – artık uluslararası siyasetin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ve bu ilkelerin güçlü bir olasılıkla kurum düzeyinde korunacağını tahmin edebiliriz. Bununla birlikte, bu hukuk ilkelerinin uygulamada sık sık göz ardı edildiğini de biliyoruz.

TRUMP'IN DÖNÜŞÜ

Prof. Dr. Füsün Türkmen

Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Emeritus Profesörü

2024 ABD Başkanlık Seçimi, bu seçimlerin tarihinde bugüne kadarki en sıra dışı seçim olarak nitelendirilebilir. 19. yüzyıldaki tek örneğin dışında ilk kez bir başkan Beyaz Saray'a geri dönmüş ve bu geri dönüş keskin bir sarkaç savrulması şeklinde olmuştur: 2020 seçimlerinde Demokrat Joe Biden'a halk oylamasında 7.5 milyon farkla yenilen Cumhuriyetçi Donald J. Trump, bu kez 2.5 milyon farkla seçimi kazanmıştır. Ayrıca gerek siyasi, gerek kişisel açılardan bu denli tartışmalı bir figür hiç olmamış, toplumsal kutuplaşma böylesine had safhaya hiç gelmemiştir. Aynı zamanda karşısına rakip olarak ilk kez iki azınlığa birden mensup bir kadın -Başkan Yardımcısı ve eski Kaliforniya Senatörü Kamala Harris- çıkmış ve bir yanda radikal/otoriter milliyetçilik diğer yanda özgürlükçü demokrasiyle özdeşleşen tamamen zıt iki dünya vizyonu çarpışmıştır. Bir Amerikan seçim kampanyasında hiç duyulmamış "diktatörlük", "kitlel tehcir", "iç düşmanlar" gibi kavramlar havada uçmuş, Trump'a karşı iki suikast girişimi olmuş, siyas şiddet endişesi kitlelerin hayati bir seçime girme bilinciyle karışmış, son ana kadar anketlerde başa baş görünen iki aday arasındaki ufak fark, sandıklardan -günlerce sürmesi beklenen sayımlar yerine- kesin bir zafer ve dolayısıyla kesin bir yenilgi olarak çıkmıştır.

538 Seçici'den 312'sini Trump, 226'sını Harris almış, Senato'da ve Temsilciler Meclisi'nde salt çoğunluğu Cumhuriyetçiler kazanmıştır. Ayrıca en yüksek yargı organı olan Yüksek Mahkeme'nin (*Supreme Court*) 9 üyesinden 6'sının muhafazakâr ve bunlardan üçünün Trump tarafından geçen dönemde atandığı düşünülecek olursa, 47. ABD Başkanı'nın, Amerikan sistemindeki tüm denetleme-dengeleme yöntemlerine rağmen yasama ve yargının desteğini büyük ölçüde arkasına alarak alarak Beyaz Saray'a bu kez büyük bir güçle gireceği söylenebilir.

Bu nasıl mümkün olmuştur? Bugün Amerika'yı ve dünyayı ne beklemektedir? Her siyasi olgu birden fazla nedenin sonucu olduğuna göre, geleceği tahmin etmeden önce kısaca seçilme nedenlerine bakalım.

Seçilme Nedenleri

Bu nedenleri, tarihi/kültürel, yapısal, ve güncel/konjonktürel olarak üçe ayırabiliriz.

Tarihi/Kültürel Nedenler

Amerikan siyasal kültürünü oluşturan temel unsurlara bakıldığında, ülkenin kuruluşunda İngiliz Anglikan Kilisesinin baskıcı otoritesinden kaçarak dinsel özgürlük peşinde Yeni Dünya'ya ayak basan Püriten Protestanların başrolü oynadığını görürüz. Bunun sonucunda "ahlâki iyi" kavramı siyasal ve toplumsal yaşamda olduğu kadar, dünyanın geri kalanına da yol gösterecek bir pusula olarak kabul edilmiş ve Tanrı'nın kutsadığı bir ülke olma inancı, zaman içerisinde "Amerikan istisnacılığı"na (*American*

exceptionalism) evrilmiştir. Dinsel boyutlu muhafazakâr milliyetçiliğin ilk tohumları böyle atılmış, okyanus ötesi ve dolayısıyla dünyadan izole bir kıta olan Amerika ilk başkanı George Washington'un liderliğinde bu coğrafi izolasyonu daha sonra siyasi izolasyonizm'e dönüştürmüştür. 1796 yılında başkanlık döneminin sonunda yapmış olduğu veda konuşmasında Washington, ulusuna "Eski Dünya'nın (yani Avrupa'nın) karanlık siyasi entrikalarından ve güç mücadelelerinden uzak durmasını, onlarla sadece ticari ilişkiler kurmasını" vasiyet etmiştir. Nitekim hâlâ bugün, Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, İkinci Dünya Savaşı, Vietnam, Irak, Afganistan gibi uzun süren dış müdahalelerin sonunda ABD her zaman içe kapanma dönemleri yaşamış ve bu jeopolitik anlamda nüfuz kaybına yol açsa da Amerikan dış politikasının yönetimleri aşan kalıcı bir özelliği olmuştur.

Ünlü tarihçi Walter Russell Mead'e göre, Amerikan dış politikasına hâkim olan dört temel düşünce ekolünün her biri tarihsel bir figürden esinlenmiş ve dış politikada temel bir önceliği olan ekollerdir. Bunlardan Wilson'culuk, Başkan Woodrow Wilson'un felsefesinden kaynaklanmış olup ABD dış politikasının dünya çapında demokrasi ve insan haklarını güvence altına alması gerektiğini; Hamilton'culuk, ilk Hazine Bakanı ve Amerikan Merkez Bankası'nın (*Federal Reserve*) kurucusu Alexander Hamilton'un düşüncesi doğrultusunda dış politikanın önceliğinin ekonomi olması gerektiğini; üçüncüsü Başkan Thomas Jefferson'un fikirlerini yansıtan Jefferson'culuk, dış politikada müdahalecilik için ister istemez güvenlik devletini güçlendirdiğini, buna karşın Amerika'nın iç demokrasisinin korunması için dış politikanın barışçı olması gerektiğini; Amerika'nın yedinci ve ilk popülist başkanı olan Andrew Jackson'dan esinlenen Jackson'culuk ise ulusal çıkar odaklı, militarist ve milliyetçi bir dış politikayı savunmaktadır. Bazen dönüşümlü olarak tek, bazen iki akımın birlikte öne çıktığı dönemler olmuştur.

Dinsel boyutlu muhafazakâr milliyetçilik, izolasyonizm, Jackson'culuk -ve aynı zamanda ekonomiye öncelik veren Hamilton'culuk- gibi unsurların bugün Trump'ın seçilmesinde rol oynayan ve kökleri tarihe ve Amerikan siyasal düşüncesine dayanan derin nedenler arasında olduğu açıktır. Burada altı çizilmesi gereken nokta Trump izolasyonizminin daha ziyade askeri olduğudur. Asker yollamamak şartıyla gereken her yer ve şekilde siyasi baskı unsurları kullanılacak, Trump Amerika'sının dünyadaki konumu değerler politikasından tamamen uzak, salt çıkarlarla orantılı olacaktır. Ayrıca bu izolasyonizm son derece seçicidir. Stratejik açıdan geleneksel müttefik Avrupa'nın dışlanıp Asya'ya öncelik verilmesi bunun en önemli kanıtıdır.

Yapısal Nedenler

Bunun yanı sıra Amerikan seçim sisteminin yapısı da Trump'ın zaferine katkıda bulunmuştur. 18. yüzyıldan kalan ve kimilerine göre bir "garabet" olan Seçiciler Kurulu (*Electoral College*), her eyalette nüfusla orantılı biçimde belli sayıdaki Büyük Seçicilerden (*Great Electors*) oluşur. Bunların toplam sayısı Federal Kongre'nin üye sayısına, yani Temsilciler Meclisi 438, Senato 100 olmak üzere 538'e eşittir. Başkanlık seçimlerinde hangi aday bir eyalette daha çok oy alırsa o eyaletin tüm Seçicileri onun hanesine yazılır (*winner-take-all sistemi*). Tüm Seçicilerin salt çoğunluğu olan 270'i kazanan aday başkan seçilir. Bu durumda mühim olan alınan oy sayısından çok

kazanılan Seçici sayısıdır. Yani bir oy veya milyonlarca oy farkı da olsa, eyalet başına aynı Seçici sayısı söz konusudur.¹ Dolayısıyla kazanılan eyalet sayısı çok önemlidir. Bunun yanı sıra geleneksel olarak Cumhuriyetçi iç ve güney eyaletleri ile geleneksel olarak Demokrat kıyı ve kuzey eyaletleri dışında her seçimde tutumu değişken olan “salıncak eyaletler“ (*swing states*) sonuçların belirlenmesinde kilit rol oynar çünkü Cumhuriyetçi eyaletlerin daha fazla olan sayısı, Demokrat eyaletlerin daha yüksek olan nüfusuyla aşağı yukarı dengelenmektedir. Bu seçimde tüm yedi salıncak eyaletteki -Pennsylvania, Georgia, North Carolina, Wisconsin, Michigan, Arizona, Nevada- 93 Seçiciyi Trump kazanmış, bunun yanı sıra halk oylamasında da yarışı 2.475.676 oy farkla önde bitirmiştir.

Güncel/Konjonktürel Nedenler

Trump'ın tekrar seçilmesinde etken olan güncel/konjonktürel nedenlere gelince, bunların arasında tüm Batı dünyasında giderek artan ve yayılan muhafazakâr milliyetçilik, İslamofobi ve ırkçılık; artan enflasyon ile bilhassa Küresel Güney'den kaynaklanan kitlesel göç hareketleri ve bunların tetiklediği izolasyonist dürtü, ekonomik milliyetçilik ve korumacılık; siyasi elit ve *woke* (ırksal ve sınıfsal eşitlikçilik) kültürü karşıtlığı; tüm bu konjonktürden faydalanan ve bu sorunların geleneksel liberal politikalarla çözümlenemeyeceğine halkları ikna eden sağcı popülist liderlerin yükselişini, yani “Zamanın Ruhunu”nu sayabiliriz. Trump'ın bunların hepsininkinden daha aşırı söylemi, tüm toplumsal etik kurallarını yıkan ve “herkesin gizlice düşündüğünü yüksek sesle dile getiren” negatif karizmalı bir figür olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Orta-alt sınıfa mensup, eğitim düzeyi sınırlı, çoğunlukla beyaz ırktan ve dindar kırsal kesim insanının bilinçaltına hitap eden bu üslup, tüm hüsrana ve sorunların arkasında “ötekini” gören bir hınç yaratmış, bu kavram küreselcileri, liberalleri, azınlıkları, siyasi elitleri, yabancı göçmenleri, eşcinselleri aynı kefeye koyarak düşman ilan etmiş ve Amerikan toplumunda bugüne dek görülmemiş bir kutuplaşmaya yol açmıştır. Bu seçimde ayrıca dikkati çeken bir nokta, geleneksel olarak Demokratlara oy veren Latin Amerika kökenlilerin ve kırsal kesimdeki Afro-Amerikalı erkeklerin çok daha fazla ölçüde Cumhuriyetçi kanada oy vermiş olmalarıdır. Bunun ana nedeni ekonomi olmakla birlikte, bu kesimlerin ABD'ye kitle göçleri karşısında kendilerini çoğunluğa daha entegre ve dolayısıyla daha tehlikede hissettikleri söylenebilir. Kitlelerin yanı sıra büyük sermayenin çoğunluğu ve muhafazakâr entelektüeller Trump seçmeninin elit kesimini oluşturmaktadır.

Bütün bunlara ek olarak, Amerikan dijital teknoloji devlerinin Trump'ı doğrudan veya dolaylı olarak desteklemesi rol oynamış, başta Elon Musk bizzat sahaya inerek ve yüz milyonlarca dolar harcayarak propaganda çabalarına şirketleriyle katkıda bulunmuştur. Amazon'un sahibi Jeff Bezos ise malik olduğu *Washington Post* gazetesinin seçimlerde tarafsız kalmasını sağlayarak Amerikan demokrasi tarihine “Nixon'u deviren gazete” olarak geçen bu yayın organının geleneğini değiştirmiştir. Sosyal medya *influencer*'ları ve podcast yayıncıları da bu kez gençlerin bir kesiminin Trump'a yönelmesini

¹ Örneğin 2016'da Hillary Clinton Trump'tan 3 milyon oy fazla almasına rağmen Seçicilerden 232 oy alabilmiş, Trump ise 306 Seçici oyuyla kazanmıştır.

sağlamışlardır.² Geçen seçimde, Trump hakkında soruşturma açılmasına yol açan Rus müdahalesi ve desteği iddiaları bu sefer daha geri planda olmakla birlikte yine söz konusu olmuştur.³ Bu bağlamda Vladimir Putin'in danışmanı ve Rus istihbaratının (FSM) eski şefi Nikolay Patrushev'in *Kommersant* gazetesine vermiş olduğu demeç manidardır: "Seçimi kazanabilmek için Donald Trump bazı güçlerin desteğini almıştır ve bundan doğan yükümlülükleri vardır. Sorumlu bir insan olarak bunları yerine getirmek zorundadır".⁴

Rakip cepheye gelince, Başkan Biden adaylıktan seçimlere 107 gün kala çekilmiş, vakit darlığı nedeniyle yeni aday Kamala Harris parti içi bir yarıştan geçmeden alelacele kampanyayı devralmak zorunda kalmış ve çok tanınan bir eski başkana karşı o güne dek az tanınan bir başkan yardımcısı olarak yarışmıştır. Tüm mesleki ve siyasi deneyimine rağmen giderek muhafazakârlaşan bir toplumda iki azınlığa birden mensup bir kadın olması, ekonomiyi –ve özellikle her kesime dokunan gıda ve konut fiyatlarındaki yükselişi– nasıl düzeltereğine dair somut konuşamaması, ilk başta basınla görüşmekten kaçınması, Gazze savaşı konusunda Biden'in İsrail'e olan desteğinden tam olarak ayrıışmaması ve Filistinliler için net bir çözüm önermemesi, ana akım Cumhuriyetçilerin oylarını almak için fazla ılımlı bir söylem benimsemesi ama buna rağmen onların zihniyetine aykırı olan kimlik politikalarına fazla yer vermesi (eşcinsel ve trans birey hakları gibi) ve Biden yönetiminden ne farkı olacağı sorusuna net bir cevap verememesi yenilgisinde rol oynayan etkenler arasında sayılmaktadır. Tüm bunların sonucunda Trump'a daha fazla oy verilmesinden çok -ki bu seferki halk oyu skoru 2020'dekine kıyasla pek de fazla değildir- Demokratlara daha az oy verilmesi gibi bir olgu ortaya çıkmıştır.

Velhasıl, bir kampta ekonomi ve göç, öteki kampta Yüksek Mahkeme'nin 2022'de iptal ettiği kürtaj hakkı ve demokratik değerlerin korunması öne çıkan temalar olmuş, kürtaj yasağının zaferine mal olabileceğini gören Trump kampanyasının son döneminde bununla ilgili ifadelerinde yumuşamaya gitmiştir.⁵ Buna karşın halkta Trump'ın ekonomiyi iyiye götüreceğine dair bir inanç ve göç politikasına destek daima kuvvetli kalmıştır. Unutulan nokta şudur ki bugünkü sorun büyük ölçüde Biden yönetiminin miras aldığı pandemi ekonomisinden kaynaklanmaktadır. Birinci Trump yönetimi ise Obama döneminin pozitif verilerinden faydalanmıştır. Diğer bir nokta, 11 ilâ 13 milyon yasa dışı göçmenin sınır dışı edilmesinin ekonomide yaratacağı kaçınılmaz küçülmedir. Ayrıca tehcir kavramının ve bunun insani sonuçlarının ABD'nin demokratik imajına vereceği zarar ise başlı başına ayrı bir konudur.

² Trump bu sonuncularla küçük oğlu Barron'un sayesinde bağlantı kurduğunu söylemiştir.

³ ABD Dışişleri Bakanlığı Ulusal Güvenlik Sözcüsü John Kirby, bunu esprili bir biçimde "Hayatta üç şey kesindir: ölüm, vergiler ve Rus müdahalesi" diyerek dile getirmiştir. İstihbarat birimleri ve Microsoft bu seçimde de birçok Rus hacker grubunun faal olduğunu açıklamıştır.

⁴ Rus *Tass* ajansının haberi, tass.com., 11 Kasım, 2024.

⁵ Yargıçlarının çoğunluğunu Trump'ın geçen dönem atamış olduğu muhafazakârların oluşturduğu Yüksek Mahkeme, 1970'lerde kürtajı serbest bırakan *Roe v. Wade* kararını 2022 yılında iptal etmiş ve uygulamayı eyaletlere bırakmıştır.

Bundan Sonrası

Trump'ın siyasi ve ekonomik programı muhafazakâr düşünce kuruluşu Heritage Foundation'ın hazırlanmış olduğu 900 sayfalık *Project 2025: A Mandate for Leadership* başlıklı rapora dayanmaktadır. Kendisi, genelde Cumhuriyetçi Parti'nin resmi platformundan daha radikal görüşler sergileyen bu belgeyi açıkça sahiplenmese de projenin hazırlanmasında 150 kadar danışmanın çalıştığı, raporun girişinde yayınlanmış yazarlar listesinde görülmektedir. Zaten kuruluşun başkanı Kevin Roberts, 2025 Projesi'ni "Trumpçılığın kurumsallaştırılması" olarak nitelendirmiştir. Raporun içeriğinin genelde illiberal sağın ideolojisini yansıttığı ve ikinci Trump yönetiminin yol haritasını oluşturduğu ileri sürülmektedir.

2025 Projesi dört temel siyasi amaç belirlemiştir:

1. Aileyi Amerikan toplumunun merkezine yerleştirmek;
2. "Derin devletin" idari yapısını dağıtarak Amerikan halkına egemenliğini iade etmek;
3. Yabancı tehditlere karşı ulusun egemenliğini, sınırlarını ve zenginliklerini korumak;
4. Tanrı'nın lütfü olan kişisel özgürlükleri güvence altına alarak Anayasa'da belirtilen "özgürlüğün yararları"na göre yaşamayı sağlamak.

Bu çerçevede,

- "Üniter yürütme teorisi" adı altında federal devletin, Adalet Bakanlığı başta olmak üzere tüm bağımsız kurumlarının doğrudan siyasi kontrole bağlanması (bu, birinci Trump döneminden kalan ve Biden'ın yürürlükten kaldırdığı bir yönergenin (*Annex F*) uygulamaya konmasıyla binlerce devlet memurunun işten çıkarılmasına yol açabilecektir);
- Sağlık ve aile yaşamının "İncil'in gereklerine göre" düzenlenmesi;
- Yasa dışı göçmenlerin toplu halde sınır dışı edilmesi;
- Birey ve bilhassa kurumlar düzeyinde vergi kesintileri, buna karşın gümrük vergilerinin artırılması;
- Eğitim programlarının "zararlı siyasi yönelimlerden" arındırılması;
- Sağlık, sosyal sigorta ve yardım programlarında kesintiler yapılması;
- Sanayinin gelişmesi için iklim ve çevre ile ilgili kurallarda gevşeme yapılması planlanmaktadır.

Bütün bunların dışında Donald Trump, eğer kampanya retorığı değilse, siyasi ve hukuki karşıtlarını cezalandıracağını söylemiştir ve bu şimdiden bazı çevrelerde tedirginlik yaratmaktadır. Ayrıca geçen seferden farklı olarak, atamalardan da görüldüğü gibi ekibinin çok daha radikal muhafazakâr figürlerden oluştuğu ve genç Başkan Yardımcısı J.D. Vance'in şimdiden MAGA (*Make America Great Again*) hareketinin ilerideki varisi olacağı anlaşılmaktadır.

Dış Politika

2025 Projesi⁶ "*America First*" çizgisinde bir dış politika ve dolayısıyla Amerika'nın uluslararası sistemdeki üstünlüğüne dayalı tavsiyeler içermektedir. Mültilateralizmi ve uluslararası kurumları mümkün olduğunca saf dışı edip, ABD'nin ünilateral biçimde elini serbest bırakan bu çizgi, tam anlamıyla izolasyonist olmasa da Jackson'cu geleneğe uyumlu biçimde sadece ulusal çıkarın doğrudan doğruya tehlikede olması durumunda uluslararası müdahaleyi öngörmektedir.

Öncelikler listesinde ilk sırayı işgal eden Çin'i ise adeta şeytanlaştıran ifadeler kullanılmakta, ve bu "zalim deve karşı ABD'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarının saldırgan-savunmacı bir stratejiyle korunacağını" belirtmektedir. Bu bağlamda Çin mallarına karşı %60 gibi şimdiye kadar görülmemiş düzeyde ithalat ve gümrük vergileri getirilmesi proje dahilinde yer almaktadır. Ekonomik korumacılık Avrupa ülkelerini de kapsayacak, onlara da %20 düzeyinde öngörülen gümrük vergisinin sarsıntı yaratacağı, örneğin Alman Merkez Bankası Başkanı Nagel'in ifadesiyle bunun Almanya'nın ekonomik üretiminin en az %1'ine mal olacağı hesap edilmektedir.

"Tüm savaşları bitireceği" sözünü veren Trump'ın süregelen Ukrayna savaşı ile ilgili görüşü bunun Kyiv tarafından kaybedilmekte olduğu, Rusya'nın eline geçen toprakların geri gelmeyeceği, savaşın hem can kaybına hem ABD'ye çok büyük mali yük getirdiği (üç yılda toplam \$80 milyar), dolayısıyla desteğe devam yerine hızlı bir çözümün taraflara empoze edilmesi yönündedir. Seçimden sonra Ukrayna Özel Temsilcisi olarak atadığı ve ilk Trump yönetiminde Başkan Yardımcısı Mike Pence'in Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapmış olan Korgeneral Keith Kellogg ise müzakere masasına oturana kadar Ukrayna'nın kendini savunmasına destek olunmasını, Rusya'yı müzakereye çekmek için de yaptırımların gevşetilmesi ve Ukrayna'nın NATO üyeliğinin süresiz olarak ertelenmesini, ayrıca Rus enerji ihracat vergilerinin Ukrayna'nın yeniden inşasına kullanılmasını önermektedir. Öte yandan Başkan Yardımcısı J.D. Vance, Rus işgali altındaki Doğu Ukrayna'nın askerden arındırılması, ülkenin tarafsız kalması, fakat yeni bir saldırı ihtimaline karşı tahkim edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Son dönemlerde dünya basını, ABD'nin Ukrayna'yı kaderine terk etmeye hazırlandığını ve bundan sonra -Trump'ın da fikrine uygun olarak- desteğin Avrupa tarafından sağlanacağını yazsa da Avrupa'nın askeri kapasitesinin bunu karşılaması oldukça zor görünmektedir.

Birinci başkanlık döneminden beri NATO ile ilişkiler konusunda mesafeli ve eleştirel bir tavır benimsemiş olan Trump'ın, bu sefer İttifakla ilişkisini keseceği yönünde

⁶ Project 2025 Presidential Transition Project. <https://www.project2025.org/>.

bazı görüşler mevcuttur. 2018-2019 yılları arasında Trump'ın Ulusal Güvenlik Danışmanlığını yapmış olan John Bolton, ikinci bir başkanlık döneminde ABD'nin NATO'dan çekileceğine kesin gözüyle bakanlardandır. Bu bağlamda genel görüş ise daha çok NATO'nun derin dondurucuya konacağı ve fakat İttifakın ortak güvenlik hükmü olan 5. Madde'nin bağlayıcılığının tanınmayacağı yönündedir. Nitekim Trump, ittifaka karşı maddi sorumluluklarını üstlenmeyen müttefiklerin saldırı durumunda savunulmayacaklarını birçok kez dile getirmiştir. Bu olasılıklar bir süreden beri Avrupa'da yeni tartışmalara yol açmış, hatta Fransa ve İngiltere'nin yetersiz kalabilecek nükleer güçlerinin yanında Almanya'nın da nükleer bir güç haline gelmesi gerektiği yönünde fikirler ortaya atılmıştır.⁷ Trump'ın güvenlik ve savunma politikalarının şekillenmesinde rol oynayan ve önceki dönemde Savunma Bakan Yardımcısı Vekili konumunda olan Elbridge Colby'ye göre "hiçbir ittifak kutsal değildir, herkes üstüne düşeni yapmalıdır... ve aslında bu yaklaşım Avrupa'nın bir güvenlik aktörü olmasını sağlayabilecek niteliktedir".⁸ Lakin bugün Avrupa'daki bölünmüşlük ve sayıları giderek artan sağ hükümetlerin Trump'a -ve çoğunun Rusya'ya- besledikleri sempati, Avrupa Birliği uzmanlarından Nathalie Tocci'ye göre AB'nin bu konuda bir uzlaşmaya varmasına engel olabilir ki bu, Ukrayna savaşı ortamında Avrupa için riskli bir durumdur.⁹

Orta Doğu'da, İsrail'e karşı 7 Ekim 2023 Hamas saldırısının tetiklemiş olduğu Gazze Savaşı konusunda ise bugüne kadar İsrail'e kayıtsız şartsız destek veren Trump'ın, savaşı nasıl bitireceği henüz netlik kazanmamıştır. Netanyahu yönetiminin elini tamamen serbest bırakması ve onun aracılığıyla İran ve vekillerinin alt edilmesine kesin gözüyle bakılırken Suriye'de Esad rejiminin çökmesi de buna yardımcı olmuş, Hizbullah ve İran yanlısı Şam rejiminden kalan askeri altyapı İsrail'in hava saldırılarıyla yerle bir edilmiştir. Orta Doğu'da Rusya destekli İran ve vekilleri Hamas, Hizbullah, Husi hareketleri yani Şii "direniş eksenli" büyük ölçüde çökmüş, Suriye'de Esad karşıtı güçleri destekleyen Türkiye ise genel görüşe göre bu cephe karşısında galip gelmiştir.¹⁰ Öte yandan Trump'ın "Suriye bizim mücadelemiz değildir, başına kim gelirse gelsin bize dost bir ülke değildir" yönündeki açıklaması kısıtlı sayıdaki Amerikan güçlerinin oradan da çekileceğinin ön işareti sayılabilir. Büyük güçlerden kalacak olan güç boşluğunun bölgede ne gibi sonuçlar doğuracağı henüz bilinmemekle beraber Trump'ın Suriye'yi Türkiye'nin doğal nüfuz alanı olarak gördüğü yönündeki açıklamaları dikkat çekicidir. Gazze Savaşı'nın başlıca kurbanı sivil Filistin halkının akıbetinin bundan sonra ne olacağı konusunda ise henüz bir ümit ışığı görünmemektedir.

Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında genel tahmin, Trump'ın Cumhurbaşkanı Erdoğan'la kişisel düzeyde iyi anlaşığı ve Beyaz Saray ile doğrudan ilişkilerin sürdürülebildiği bir dönemin yeniden başlayacağı yönündedir. Nitekim seçilir seçilmez, Cumhurbaşkanı Erdoğan telefonda ilk tebriklerini kabul ettiği liderler arasında yer almış, bundan kısa bir süre sonra yaptığı açıklamada ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'a zeki ve güçlü bir lider

⁷ Steven Pifer, "Could NATO survive a second Trump administration?", *Brookings Commentary*, Center on the US and Europe, *Project Election* '24, Brookings Institution, Washington DC, 25 Haziran 2024.

⁸ Ravi Agrawal, "Decoding Trump's Foreign Policy," *Foreign Policy*, 31 Temmuz 2024.

⁹ Nathalie Tocci, "Europe Is Not Ready for Trump," *Foreign Policy*, 1 Temmuz 2024.

¹⁰ Vali Nasr, "In Post-Assad Middle East, Iran's Loss Is Turkey's Gain," *Foreign Policy*, 10 Aralık 2024.
Gönül Tol, "How Turkey Won the Syrian Civil War," *Foreign Affairs*, 11 Aralık 2024.

olarak saygı duyduğunu ifade etmiştir. Yalnız önceki Trump yönetiminin Türkiye'ye Rusya'dan S-400 füzeleri alımı sonucunda yaptırımlar empoze etmiş olduğu ve Rahip Andrew Brunson'ın Gülen hareketi ile ilgisi olduğu iddiaları üzerine Türkiye'de tutuklanması olayında ve Suriye'de YPG/PYD ile ABD'nin IŞİD'e karşı askeri iş birliği çerçevesindeki restleşmede Başkanın Ankara'ya karşı kullanmış olduğu tehditkâr dil unutulmamalıdır. Ayrıca bu seferki atamalarına bakıldığında, Dışişleri Bakanı eski Florida Senatörü Marco Rubio'nun bugüne kadar Türkiye'ye insan hakları ve demokrasi, Suriye'deki Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) varlığı, Ermeni soykırımı iddiaları, Kıbrıs'ta Maraş'ın açılması ve iki devletli çözüm gibi konularda eleştirel baktığı, Ulusal Güvenlik Danışmanı Florida Temsilcisi Michael Waltz'in ise Kongre'deki Kürt Dostluk Grubu'nun (*Kurdish Caucus*) üyesi olduğu ve gerek Irak Kürtlerine gerek PYD/YPG'ye olumlu baktığı görülmektedir. Dürtüsellik ve öngörülemezlik kişisel davranışlarını büyük ölçüde yönlendirdiği için Trump'ın Türkiye ile olan ilişkilerde bunlara ne derece önem vereceği ise bilinmemekte, politikalar kadar lider kişiliklerinin de öne çıktığı bu dönemde, "kimyaları tutan" liderlerin her zaman bir anlaşma zemini bulma ihtimalleri daima mümkün görünmektedir. Elbridge Colby'nin deyimıyla "salt ABD çıkarları doğrultusundaki transaksyonelliğin" Trump dış politikasını bundan sonra da belirleyeceği, şu anda elimizde bulunan tek somut veridir. ABD'nin Ankara Büyükelçiliğine aday olarak açıkladığı Lübnan asıllı Tom Barrack ise kariyer diplomatı olmayıp, Colony Capital adlı yatırım şirketinin kurucusudur.

Genel anlamda Donald J. Trump'ın 47. ABD Başkanı olarak seçilmesi, gerek Amerikan demokrasisi, gerek uluslararası jeopolitik dengeler, gerekse İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD'nin önderlik etmiş olduğu, kurallara dayalı liberal dünya düzeni açılarından çok şeyin değişeceğine işaret etmektedir. Nitekim başkanlık yemini eder etmez Trump'ın imzaladığı ilk kararname bu yönde en somut kanıttır.

KAYNAKÇA

Gönül Tol, "How Turkey Won the Syrian Civil War," *Foreign Affairs*, 11 Aralık 2024, <https://www.foreignaffairs.com/turkey/how-turkey-won-syrian-civil-war>

Nathalie Tocci, "Europe Is Not Ready for Trump," *Foreign Policy*, 1 Temmuz 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/07/01/europe-eu-nationalism-trump-us-election/>

Project 2025 Presidential Transition Project. <https://www.project2025.org/>.

Ravi Agrawal, "Decoding Trump's Foreign Policy," *Foreign Policy*, 31 Temmuz 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/07/31/elbridge-colby-trump-foreign-policy-military-china/>

Steven Pifer, "Could NATO Survive a Second Trump Administration?", Brookings Commentary, Center on the US and Europe, Project Election '24, *Brookings Institution*, Washington DC, 25 Haziran 2024, <https://www.brookings.edu/articles/could-nato-survive-a-second-trump-administration/>

Vali Nasr, "In Post-Assad Middle East, Iran's Loss Is Turkey's Gain," *Foreign Policy*, 10 Aralık 2024, <https://foreignpolicy.com/2024/12/10/syria-assad-turkey-erdogan-iran-geopolitics-middle-east-rivalry/>

